

Міністерство
фінансів
України

STU STATE
TAX
UNIVERSITY

**НАВЧАЛЬНО-
НАУКОВИЙ
ІНСТИТУТ
ПРАВА**

**Міністерство фінансів України
Державний податковий університет
Навчально-науковий інститут права
Кафедра цивільного права та процесу**

ЗБІРНИК ТЕЗ

Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції

«АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРИВАТНОГО ПРАВА»

(31 жовтня 2025 року)

м. Ірпінь - 2025

УДК 347
ББК 67.304
А 43

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету
(протокол №10 від 13.11. 2025 р.)*

А 43 Актуальні проблеми приватного права: збірник тез Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції, Ірпінь, 31 жовтня 2025. – Ірпінь: Державний податковий університет, 2025. – 219 с. – Електронне наукове видання.

До збірника увійшли тези доповідей учасників Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції «Актуальні проблеми приватного права».

Публікації відображають результати наукових пошуків авторів, присвячених висвітленню актуальних питань, пов'язаних із розвитком цивільного законодавства, удосконаленням механізмів захисту прав учасників приватноправових відносин, пошуком ефективних шляхів вирішення колізій та гармонізації національного права з європейськими стандартами, а також обмін досвідом між науковцями, практиками та представниками органів державної влади для пошуку оптимальних шляхів вирішення правових проблем, що виникають в умовах збройної агресії.

Видання розраховане на широке коло читачів, які цікавляться окресленою проблематикою.

Тези подано в авторській редакції.

Відповідальність за неправомірні запозичення та достовірність фактів, цитат, власних імен, назв, назв підприємств, установ, організацій та іншої інформації, поданої в тезах доповідей, несуть автори матеріалів та їх наукові керівники.

Висловлені думки авторів можуть не збігатися з точкою зору редакційної колегії і не покладають на неї жодних зобов'язань.

Переклади і передруки дозволяються лише за згодою авторів.

УДК 347
ББК 67.304

© Державний податковий університет
Навчально-науковий інститут права, 2025

ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ КОМІТЕТ:

Голова організаційного комітету

Василь ТОПЧИЙ - доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, директор навчально-наукового інституту права

Заступники голови організаційного комітету

Наталія БІЛЯНСЬКА - кандидат юридичних наук, професор, завідувач кафедри цивільного права та процесу ННІ права Державного податкового університету

Наталія НОВИЦЬКА - доктор юридичних наук, професор, професор кафедри цивільного права та процесу ННІ права Державного податкового університету

Члени організаційного комітету

Тетяна БІЛОУС - кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільного права та процесу ННІ права Державного податкового університету

Ігор КОТОВИЧ - кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільного права та процесу ННІ права Державного податкового університету

Наталія ЛАГОВСЬКА - кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільного права та процесу ННІ права Державного податкового університету

Альона МІЛЕВСЬКА - кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільного права та процесу ННІ права Державного податкового університету

Вікторія МИКОЛАЄЦЬ - доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри цивільного права та процесу ННІ права Державного податкового університету

Любов МЕНІВ - кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільного права та процесу ННІ права Державного податкового університету

Людмила САМІЛИК - кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільного права та процесу ННІ права Державного податкового університету

Ірина ЧЕХОВСЬКА - доктор юридичних наук, професор, професор кафедри цивільного права та процесу ННІ права Державного податкового університету

ЗМІСТ

Бичкова Світлана ВИЗНАЧЕННЯ ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО СТАТУСУ ОРГАНІВ ТА ОСІБ, ЯКІ ЗВЕРТАЮТЬСЯ ДО СУДУ НА ЗАХИСТ ІНТЕРЕСІВ ДЕРЖАВИ.....	7
Бандурка Сергій ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ТА ЗАХИСТУ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В УКРАЇНІ У ВОЄННИЙ ПЕРІОД.....	9
Білоус Тетяна, Прокопчук Анастасія ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ НЕПОВНОЛІТНІМИ.....	13
Білянська Наталія ПОСМЕРТНЕ ДОНОРСТВО В УКРАЇНІ: ГАРМОНІЗАЦІЯ З ЄВРОПЕЙСЬКИМИ СТАНДАРТАМИ.....	16
Боровська Ірина ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПУ НЕУПЕРЕДЖЕНОСТІ СУДУ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ.....	20
Юрій Заїка ЗДІЙСНЕННЯ СУБ'ЄКТИВНИХ СПАДКОВИХ ПРАВ ПРИ СПАДКУВАННІ ЗА ЗАПОВІТОМ.....	25
Кирдан Богдан ОСОБЛИВОСТІ ПОНОВЛЕННЯ СТРОКУ ПРИЙНЯТТЯ СПАДЩИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	28
Копан Олексій, Мельник Владислав ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В УМОВАХ НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ.....	31
Кравчук Андрій ПРИВАТНО-ПРАВОВІ ВИКЛИКИ У ПРОТИДІЇ ГОСПОДАРСЬКИМ ЗЛОЧИНАМ.....	34
Красюк Любов, Марущак Оксана ВИХОВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ: НОВИЙ ЗМІСТ І ШЛЯХИ ЙОГО РЕАЛІЗАЦІЇ.....	37
Коваленко Олександр АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ГАРАНТІЇ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ ДИТИНИ НА СІМ'Ю, ОСВІТУ ТА ОХОРОНУ ЗДОРОВ'Я.....	41
Лаговська Наталія, Барчан Артем ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ПРАВОВІ ЗАСАДИ ТА АКТУАЛЬНІ ВИКЛИКИ.....	44
Лантух Ярослав ПРИНЦИП ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА У ВИКОНАВЧОМУ ПРОВАДЖЕННІ: АКТУАЛЬНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИКИ РОЗВИТКУ.....	47
Левківський Юрій КРИТЕРІЇ ДОПУСКУ ТА ПРОФЕСІЙНІ ВИМОГИ ДО ЕКСПЕРТА З ПИТАНЬ ПРАВА У КОНТЕКСТІ СТАТТІ 73 ЦПК УКРАЇНИ.....	50
Мазур Вікторія ФОРС-МАЖОР ТА ІСТОТНА ЗМІНА ОБСТАВИН ЯК ПІДСТАВИ ЗМІНИ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИХ ДОГОВОРІВ У ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ.....	53
Менів Любов, Савенко Наталія ОСОБЛИВОСТІ ПРИПИНЕННЯ ТРУДОВОГО ДОГОВОРУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	57

Мілевська Альона, Барабан Ніка ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ РИНКУ КРИПТОВАЛЮТ І ЕЛЕКТРОННИХ ГРОШЕЙ В УКРАЇНІ.....	60
Миколаєць Вікторія МАЙНОВІ ТА ОСОБИСТІ НЕМАЙНОВІ ПРАВА ТВОРЦІВ АУДІОВІЗУАЛЬНОГО ТВОРУ ТА СЦЕНІЧНОЇ ПОСТАНОВКИ.....	63
Новицька Наталія, Бак Надія ПОНЯТТЯ ТА ПРОБЛЕМИ ПРАВА ВЛАСНОСТІ НА ДОМЕНЕ ІМ'Я.....	66
Новицький Андрій, Пальчик Максим ДОМЕННЕ ІМ'Я ЯК ПРАВОВА КАТЕГОРІЯ.....	69
Петровський Андрій АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ МЕТОДОЛОГІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ ІНСТИТУТУ СПРОЩЕНИХ СУДОВИХ ПРОЦЕДУР У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ.....	71
П'янов Сергій ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ ФОНДОВОГО РИНКУ УКРАЇНИ ЯК ЧИННИК ЕВОЛЮЦІЇ ЗДІЙСНЕННЯ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ ВЛАСНИКІВ ЦІННИХ ПАПЕРІВ.....	75
Самілик Людмила, Свиридон Станіслав ВИКОНАВЧЕ ПРОВАДЖЕННЯ У СПРАВАХ ПРО СТЯГНЕННЯ АЛІМЕНТІВ.....	78
Теслицький Артем ДЕРЖАВНЕ ОБВИНУВАЧЕННЯ ЯК МЕХАНІЗМ ЗАХИСТУ ДЕРЖАВНОГО ІНТЕРЕСУ: МЕЖІ ВТРУЧАННЯ У СФЕРУ ПРИВАТНИХ ПРАВ.....	82
Черненко Олена РЕЛОКАЦІЯ БІЗНЕСУ В УМОВАХ ВІЙНИ.....	85
Чеховська Ірина ПИТАННЯ ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВА НА ВИХОВАННЯ ДИТИНИ У ПОРЯДКУ ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА.....	88
Чурпіта Ганна ЗАІНТЕРЕСОВАНІ ОСОБИ ЯК УЧАСНИКИ ЦИВІЛЬНИХ СПРАВ ОКРЕМОГО ПРОВАДЖЕННЯ.....	91
Шаповал Леся ПРО ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ДІТЕЙ-СИРІТ ТА ДІТЕЙ, ПОЗБАВЛЕНИХ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ, В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	95

Трибуна молодого вченого

Акулова Ольвія ПРАВОВИЙ СТАТУС СУРОГАТНОЇ МАТЕРІ В УКРАЇНІ: СУЧАСНИЙ СТАН І ПОТРЕБА ЗМІН.....	99
Базиляк Ірина ВІДМІННІСТЬ ВСТАНОВЛЕННЯ ФАКТУ СМЕРТІ ОСОБИ ВІД ОГОЛОШЕННЯ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ ПОМЕРЛОЮ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ.....	103
Батюк Лілія ВПЛИВ ВОЄННОГО СТАНУ НА ВИКОНАННЯ АЛІМЕНТНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ.....	106
Бондар Вікторія РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА ДИТИНИ НА ДОСТУП ДО ПРАВОСУДДЯ ЯК ЗАСІБ ЗАХИСТУ ЇЇ ПРАВ, СВОБОД ТА ІНТЕРЕСІВ....	109
Бреус Анастасія МІСЦЕ ДОГОВОРУ МЕДИЧНОГО СТРАХУВАННЯ В СИСТЕМІ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИХ ДОГОВОРІВ УКРАЇНИ.....	111
Вербіцький Андрій, Ткаченко Анна ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	114
Вербіцький Богдан ОЦІНКА РОЗМІРУ ТА ФОРМИ ВІДШКОДУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ ШКОДИ В УКРАЇНІ.....	117
Воробйова Анастасія, Захарчук Анна ТРАНСПОРТНІ ЗАСОБИ, ЩО ВИКОРИСТОВУЮТЬСЯ ДЛЯ ПОТРЕБ ОБОРОНИ: АНАЛІЗ ВІТЧИЗНЯНОГО ЗАКОНОДАВСТВА.....	121
Грабовенко Владислава ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ У ЦИФРОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ.....	124
Демедюк Марина ОСОБЛИВОСТІ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ.....	127
Демченко Крістіна, Рубан Мирослава ГАРАНТІЇ БЕЗПЕКИ ПЕРЕВЕЗЕНЬ ПАСАЖИРІВ ЗАЛІЗНИЧНИМ ТРАНСПОРТОМ.....	130
Єроменко Анастасія ЗАХИСТ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ У ДОГОВОРАХ КУПІВЛІ-ПРОДАЖУ ТОВАРІВ ЧЕРЕЗ ІНТЕРНЕТ.....	134
Замота Анна ЗАХИСТ ПРАВ ДИТИНИ ПРИ РОЗЛУЧЕННІ БАТЬКІВ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ.....	137
Заславська Анна АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ АЛІМЕНТНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ НА УТРИМАННЯ ДИТИНИ.....	140
Калюжна Крістіна ВИКОНАННЯ ДОГОВІРНОГО ЗОБОВ'ЯЗАННЯ В УМОВАХ ФОРС-МАЖОРНИХ ОБСТАВИН: ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ.....	143
Ковбасюк Вікторія ПРИНЦИП ДОБРОСОВІСНОСТІ ЯК КРИТЕРІЙ МЕЖ ЗДІЙСНЕННЯ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ.....	146
Конопська Мирослава ОСОБЛИВОСТІ ГАРАНТУВАННЯ ТРУДОВИХ ПРАВ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ЯК ПУБЛІЧНИХ СЛУЖБОВЦІВ.....	149
Кравцова Тетяна, Цвігун Олена ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВІ ГАРАНТІЇ ЗАХИСТУ НЕМАЙНОВИХ ПРАВ ВИКРИВАЧІВ КОРУПЦІЇ.....	152

Король Катріна ШЛЮБНИЙ ДОГОВІР ЯК ЕФЕКТИВНИЙ ЗАСІБ ВРЕГУЛЮВАННЯ ТА ЗАХИСТУ СІМЕЙНИХ ПРАВ.....	155
Кучеренко Анастасія ШЛЮБНИЙ ДОГОВІР В УКРАЇНІ: ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ.....	158
Ляхімець Вероніка ДО ПИТАННЯ ГАРМОНІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ЗАХИСТ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ ДО ЗАКОНОДАВСТВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ.....	161
Маринич Надія ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ ТА АВТОРСЬКЕ ПРАВО.....	163
Марченко Карина ПРАВОВІ НАСЛІДКИ ФІКТИВНОГО ТА УДАВАНОГО ПРАВОЧИНУ: АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ.....	166
Михайлова Софія ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДОПОМІЖНИХ РЕПРОДУКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В УКРАЇНІ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ.....	170
Михайлюк Аліна ШЛЮБНИЙ ДОГОВІР ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАПОБІГАННЯ КОНФЛІКТІВ У СІМЕЙНИХ ВІДНОСИНАХ.....	173
Підгородецький Валентин ЗАХИСТ ПРАВ ДЕПОРТОВАНИХ ДІТЕЙ У ПРИВАТНО-ПРАВОВИХ ВІДНОСИНАХ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ.....	177
Романенкова Аліна ПРАВОВЕ ЗНАЧЕННЯ ДОСЯГНЕННЯ ДИТИНОЮ ПОВНОЛІТТЯ У СПРАВАХ ПРО ПОЗБАВЛЕННЯ БАТЬКІВСЬКИХ ПРАВ.....	179
Світлична Орина ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПОДРУЖЖЯМ ПРАВА СПІЛЬНОЇ СУМІСНОЇ ВЛАСНОСТІ ТА ОСНОВИ ПРЕЗУМПЦІЇ СПІЛЬНОЇ СУМІСНОЇ ВЛАСНОСТІ.....	183
Синьковська Юлія АВТОРСЬКЕ ПРАВО НА ТВОРИ ЗГЕНЕРОВАНІ ШТУЧНИМ ІНТЕЛЕКТОМ: ВИКЛИКИ ЧИННОМУ ЗАКОНОДАВСТВУ УКРАЇНИ.....	186
Стрельбіцька Аліна ОБМЕЖЕННЯ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ У ВОЄННИЙ ЧАС: ДОПУСТИМІ МЕЖІ ТА ПРАВОВІ НАСЛІДКИ.....	190
Ткачук Віолетта АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ ПРИВАТНОГО ПРАВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ДОГОВІРНІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ, ВІДШКОДУВАННЯ МАЙНОВОЇ ШКОДИ ТА ОСОБЛИВОСТІ СПАДКУВАННЯ.....	193
Федоришина Ірина ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ГАРАНТІЙ ТРУДОВИХ ПРАВ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ В УКРАЇНІ.....	197
Фірскіна Крістіна ДИСТАНЦІЙНА РОБОТА: ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ТРУДОВИХ ПРАВ ПРАЦІВНИКІВ.....	201
Франко Ірина ЗАСТОСУВАННЯ ПРИНЦИПУ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА ПРИ РОЗГЛЯДІ ЦИВІЛЬНИХ СПРАВ.....	204
Шаповал Володимир ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЙКРАЩИХ ІНТЕРЕСІВ ДІТЕЙ: ПРАВОВІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ АСПЕКТИ ЗАХИСТУ ПРАВ ДИТИНИ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ.....	208

Шкадь Анна ЗАХИСТ ПРАВА ВЛАСНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ТА ГАРАНТІЇ.....	212
Ютовець Ольга АЛЬТЕРНАТИВНІ СПОСОБИ ВИРІШЕННЯ ТРАНСПОРТНИХ СПОРІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИИ РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ.....	216

ВИЗНАЧЕННЯ ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО СТАТУСУ ОРГАНІВ ТА ОСІБ, ЯКІ ЗВЕРТАЮТЬСЯ ДО СУДУ НА ЗАХИСТ ІНТЕРЕСІВ ДЕРЖАВИ

Світлана Бичкова

*доктор юридичних наук, професор
головний науковий співробітник відділу приватного права та процесу
Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва
ім. академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України
м. Київ, Україна*

Варто пам'ятати, що у будь-якому разі, хоча б хто не звертався до суду із позовною заявою, позивачем завжди залишається особа, на захист прав, свобод та інтересів якої відкрито провадження у цивільній справі. Орган або особа, які у встановлених законом випадках на підставі ст. 56 ЦПК України звернулися до суду із позовною заявою на захист інтересів інших осіб, не стають позивачами у справі, оскільки: вони не є суб'єктами спірних матеріальних правовідносин і не мають матеріально-правової заінтересованості у результатах вирішення цивільної справи; на них не поширює свою законну силу рішення суду.

Тому вкрай некоректним можна вважати формулювання ч. 5 ст. 56 ЦПК України, в якій відзначено, що у разі відкриття провадження за позовною заявою, поданою прокурором в інтересах держави в особі органу, уповноваженого здійснювати функції держави у спірних правовідносинах, зазначений орган набуває статусу позивача. У разі відсутності такого органу або відсутності у нього повноважень щодо звернення до суду прокурор зазначає про це в позовній заяві і в такому разі прокурор набуває статусу позивача.

Відповідно до ч. 2 ст. 48 ЦПК України держава може бути позивачем. У зв'язку із цим є незрозумілим, навіщо за наявності позивача (держави) надавати такий самий статус іншим суб'єктам.

Більш логічним і правильним у такому випадку наділяти орган, уповноважений здійснювати функції держави у спірних правовідносинах, або прокурора всіма процесуальними правами та обов'язками позивача, оскільки держава не може самотійно їх здійснювати.

На цьому неодноразово наголошував і Верховний Суд. За його позицією, коли держава вступає у цивільні правовідносини, вона має цивільну правоздатність нарівні з іншими їх учасниками. Держава набуває і здійснює цивільні права й обов'язки через відповідні органи, які діють у межах їхньої компетенції. Отже, поведінка органів, через які діє держава, розглядається як поведінка держави у відповідних, зокрема у цивільних, правовідносинах. Тому у відносинах, в які вступає держава, органи, через які вона діє, не мають власних прав і обов'язків, а наділені повноваженнями (компетенцією) представляти державу у відповідних правовідносинах. І в судовому процесі, зокрема у цивільному, держава бере участь у справі як сторона через відповідний її орган,

наділений повноваженнями у спірних правовідносинах. Тобто, під час розгляду справи у суді фактичною стороною у спорі є держава, навіть якщо позивач визначив стороною у справі певний орган [2].

Орган, уповноважений здійснювати функції держави у спірних правовідносинах, може брати участь у цивільній справі від імені держави (і тоді виникає самопредставництво держави) і від свого імені (коли він як юридична особа є учасником певних правовідносин й у такому випадку він стає стороною цивільної справи). Тому наділення зазначеного органу, коли він діє в інтересах держави, процесуальним статусом позивача не вкладається в жодну правову конструкцію і суперечить логіці судового процесу і процесуального статусу учасників справи.

Це саме стосується і прокурора. Тим більше, що наділення його процесуальним статусом позивача суперечить ще й нормам Конституції України і Закону України «Про прокуратуру» щодо функцій прокуратури.

Насамперед, у п. 3 ч. 1 ст. 131-1 Конституції України задекларовано: прокуратура здійснює представництво інтересів держави в суді у виключних випадках і в порядку, що визначені законом.

Ми уже неодноразово звертали увагу на невдале використання терміну «представництво» стосовно відповідного повноваження прокурора (адже прокурор у будь-якому разі не стає процесуальним представником і завжди діє від свого імені [2, с. 292]), але не можна забувати, що Конституція України має найвищу юридичну силу. Тому, хоч і не погоджуючись із відповідним терміном, його продовжимо використовувати при аналізі повноважень прокурора у цивільному судочинстві.

Отже, виходячи із загальних засад цивільного процесуального права, покладених на прокуратуру функцій можна дійти логічного висновку, що забезпечуючи представництво інтересів держави, прокурор в жодному разі не може замінити її і стати позивачем.

З огляду на зазначене, ч. 5 ст. 56 ЦПК України потребує нагального внесення змін для усунення можливих проблем при її застосуванні на практиці.

Список використаних джерел:

1. Постанова Верховного Суду від 26.06.2019 р. у справі № 587/430/16-ц. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84573553>.
2. Бичкова С. С. Цивільний процесуальний правовий статус осіб, які беруть участь у справах позовного провадження: моногр. Київ: Атіка, 2011. 420 с.

ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ТА ЗАХИСТУ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В УКРАЇНІ У ВОЄННИЙ ПЕРІОД

Сергій Бандурка

доктор філософії

*молодший науковий співробітник Науково-дослідного інституту
приватного права і підприємництва ім. академіка Ф.Г. Бурчака НАПрН
України (м. Київ, Україна)*

Повномасштабна агресія спричинила істотні ризики для безперервності охорони прав ІВ і доступу до правосуддя. У 2022 р. було ухвалено Закон № 2174-ІХ, яким зупинено перебіг низки строків у сфері ІВ та продовжено чинність прав, строк яких спливав під час воєнного стану [1]. У 2025 р. цей закон визнано таким, що втратив чинність, та відновлено звичайний режим із перехідними положеннями щодо сплати зборів і продовження прав [2]. Паралельно судова система адаптувалася через зміну територіальної підсудності справ із небезпечних регіонів і ширше застосування відеоконференцій [3]. Ці обставини сформували специфіку судового захисту ІВ у 2022–2025 рр.

Окремі проблеми реалізації та захисту прав інтелектуальної власності в умовах воєнного стану полягають в наступному:

а) «Воєнне» зупинення строків у сфері ІВ: задум і наслідки

Закон № 2174-ІХ мав запобігти втраті прав через об'єктивні перешкоди (евакуація, руйнування інфраструктури, збої в комунікації). Найважливішими стали: (1) зупинення перебігу строків для дій, пов'язаних з охороною ІВ; (2) продовження чинності майнових прав, строк яких спливав під час воєнного стану. Водночас практика виявила побічні ефекти: невизначеність фактичних дат закінчення чинності окремих прав (зокрема патентів) та накопичення «заморожених» заявок. Повернення до звичайного режиму Законом № 4362-ІХ із 31.05.2025 і надання мінімального 75-денного періоду на вчинення пропущених дій відновили передбачуваність обігу прав.

б) Доступ до правосуддя і підсудність під час війни

Хоча конституційне право на судовий захист не обмежується, безпекові фактори зумовили тимчасову зміну територіальної підсудності ряду судів. Голова Верховного Суду та Вища рада правосуддя ухвалювали розпорядження щодо передання справ до найближчих працюючих судів; інформація публікувалася на офіційних ресурсах для забезпечення доступності правосуддя [3][4]. Практичний ефект - подовження строків розгляду та нерівномірне навантаження на суди приймаючих регіонів, що слід враховувати при плануванні процесуальних дій сторін.

в) Судові стандарти доказування у спрах про ІВ у воєнний період

Війна не створює «презумпції прощення» для невиконання обов'язків правовласника. У спрах щодо дострокового припинення свідоцтв на торговельні марки через п'ятирічне невикористання Верховний Суд підкреслив:

воєнний стан сам по собі не зупиняє перебігу цього строку; потрібні конкретні докази впливу війни на неможливість використання позначення [5]. Показовою є справа щодо ТМ «BATTERY», де суди задовольнили вимоги про дострокове припинення прав за відсутності належних доказів використання/підготовки до використання; підхід підтверджено подальшими інстанціями [6]. Отже, тягар доказування залишається на власнику знака, а загальні посилання на форс-мажор без деталізації - недостатні.

г) Авторське право: баланс захисту творів і права на інформацію

Воєнний контент (фото, відео) охороняється на загальних підставах; дозволені законом винятки (висвітлення поточних подій із зазначенням авторства та джерела) не перетворюють вільне використання на «відкриту ліцензію». Судовий захист у цій сфері залежить від належної фіксації онлайн-порушень (скріншоти, нотаріальні протоколи огляду веб-сторінок), а також від експертних висновків щодо авторства та ідентичності творів. Практика свідчить про готовність судів приймати цифрові докази за умови дотримання стандартів належності та допустимості.

д) Патентні спори та «заморожені» строки: вплив на фармацевтику

Подовження/зупинення строків чинності й дій у період 2022–2025 рр. впливало на аптечний і фармацевтичний ринки, стримуючи вихід генериків до відновлення звичайного режиму. Верховний Суд у низці рішень 2023–2024 рр. підкреслив відсутність перешкод для оскарження охоронних документів та можливість судового контролю за діями ІР-офісу навіть у період воєнного стану [7][8]. Після 31.05.2025 очікується «очищення» реєстру прав унаслідок невчинення правовласниками необхідних дій у надані перехідні строки [2][9].

Рекомендації правовласникам та учасникам процесу із захисту права інтелектуальної власності

1) Забезпечувати мінімальний рівень використання торговельних марок (у т. ч. через ліцензії/франчайзинг) або завчасно фіксувати підготовчі дії (договори, макети, закупівлі).

2) Для фіксації онлайн-порушень використовувати нотаріальні протоколи огляду, збереження метаданих, листування з платформами; долучати ІТ-експертизу.

3) Перевірити портфель прав з огляду на відновлення перебігу строків із 31.05.2025; у 75-денний мінімальний період виконати пропущені дії (сплата зборів, продовження строків).

4) Враховувати можливу зміну підсудності та завчасно планувати процесуальні кроки; моніторити повідомлення ВС і ВРП.

5) У патентних спорах - готувати повний техніко-правовий пакет (звітність, зразки, експертизи), використовуючи практику Суду ЄС та ВС як орієнтир щодо стандартів доказування.

Висновки

Воєнний період оголив як стійкість, так і вразливості механізмів захисту ІВ. Тимчасове зупинення строків виконало функцію «правового буфера», але

створило ризики невизначеності та зловживань. Судова практика 2022–2025 рр. утвердила підхід, за яким посилення на війну не звільняє від обов’язку доведення фактичних обставин, насамперед у справах про невикористання ТМ. Скасування спеціального режиму та перехідні положення повертають правову визначеність, а акцент на цифрових доказах і експертизах - підвищує ефективність судового захисту.

Список використаних джерел:

1. Про захист інтересів осіб у сфері інтелектуальної власності під час дії воєнного стану, введеного у зв’язку із збройною агресією Російської Федерації проти України : Закон України від 01.04.2022 № 2174-IX // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2174-20> (дата звернення: 24.10.2025).

2. Про визнання таким, що втратив чинність, Закону України «Про захист інтересів осіб у сфері інтелектуальної власності під час дії воєнного стану...» : Закон України від 16.04.2025 № 4362-IX // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/4362-20> (дата звернення: 24.10.2025).

3. Верховний Суд. Розпорядження про зміну територіальної підсудності судових справ в умовах воєнного стану (добірка актів і роз’яснень) // Офіційний вебсайт Верховного Суду. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/gromadyanam/terutor_pidsudnist/ (дата звернення: 24.10.2025).

4. Вища рада правосуддя. Повідомлення та рішення щодо зміни територіальної підсудності (липень 2025 р.) // Офіційний вебсайт ВРП. URL: <https://court.gov.ua/press/news/1844553/> ; <https://hcj.gov.ua/doc/doc/52488> (дата звернення: 24.10.2025).

5. Sayenko Kharenko. Чи є воєнний стан достатньою підставою для невикористання торговельної марки? Верховний Суд підтвердив дострокове припинення дії свідоцтва на торговельну марку : правова новина від 21.10.2024. URL: <https://sk.ua/uk/chi-ie-voiennij-stan-dostatnoju-pidstavoju-dlja-nevikoristannja-torgovelni-marki-verhovnij-sud-pidтверdiv-dostrokovе-pripinennja-dii-svidoctva-na-torgovelnу-marku/> (дата звернення: 24.10.2025).

6. Господарський суд м. Києва. Рішення у справі № 910/10377/23 (дострокове припинення свідоцтва на ТМ «BATTERY») від 08.04.2024 // YouControl: Судові рішення. URL: <https://youcontrol.com.ua/catalog/court-document/118353975/> (дата звернення: 24.10.2025).

7. Supreme Court (Ukraine). Decision in case № 910/8295/21 (Chugai Seiyaku Kabushiki Kaisha v. UANIPIO), 14.12.2023 // WIPO Lex-Judgments. URL: <https://www.wipo.int/wipolex/en/judgments/details/2059> (дата звернення: 24.10.2025).

8. Supreme Court (Ukraine). Decision in case № 910/5815/21 (Google LLC v. PJSC «Nerukhomist stolitsi», UANIPIO), 06.04.2023 // WIPO Lex-Judgments. URL:

<https://www.wipo.int/wipolex/en/judgments/details/2046> (дата звернення: 24.10.2025).

9. ЮРЛІГА. Зміни для власників ТМ та інших об'єктів інтелектуальної власності після набрання чинності Законом № 4362-IX : аналітика від 14.07.2025. URL: https://jurliga.ligazakon.net/analytics/237651_zmni-dlya-vlasnikov-tm-ta-nshikh-obkto-iv-ntelektualno-vlasnost-shcho-robiti-shchob-ne-vtratiti-vse (дата звернення: 24.10.2025).

Особливості здійснення цивільних прав неповнолітніми

Тетяна Білоус

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільного права та процесу, Державний податковий університет,

м. Ірпінь, Україна

Анастасія Прокопчук

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,

Державний податковий університет,

м. Ірпінь, Україна

Неповнолітні є важливими елементами у сучасному житті, тому що вони вже вступають у різні види відносин – майнові, трудові, побутові – що свідчить про їхній соціальний розвиток. При цьому залучення неповнолітніх у таких відносинах потребує особливого правового регулювання, оскільки вони ще не мають повного спектру цивільної дієздатності. Держава гарантує охорону їхніх прав та законних інтересів, створюючи умови для всебічного розвитку особистості, отримання освіти, охорони здоров'я та безпечного середовища для життя.

Метою даної роботи є аналіз законодавчого статусу неповнолітніх у цивільному праві України, постановка змісту їх правоздатності, дієздатності та відповідальності за здійснені дії. Зокрема, дослідження спрямоване на виявлення особливостей правового становища неповнолітніх як суб'єктів цивільних правовідносин, визначення меж їх самостійної участі у правових угодах, а також встановлення механізмів захисту їхніх прав і законних інтересів

Відповідно до статті 25 Цивільного кодексу України правоздатність фізичної особи виникає з моменту її народження та припиняється зі смертю. Правоздатність визначається як здатність особи мати цивільні права та нести цивільні обов'язки. Вона є невід'ємною властивістю кожної людини і має загальний, рівний характер для всіх громадян незалежно від походження, майнового стану, раси, статі, освіти чи будь-яких інших ознак [1].

Правоздатність неповнолітніх осіб має загальний характер, тобто вони можуть бути носіями усіх цивільних прав, передбачених законодавством України. Водночас реалізація цих прав здійснюється в межах їхньої цивільної дієздатності. Це означає, що держава визнає за неповнолітніми потенційну можливість володіти майном, успадковувати, бути учасниками цивільних правовідносин, однак їхня здатність самостійно розпоряджатися належними їм правами є обмеженою відповідно до віку та законодавчих приписів.

Згідно зі статтею 32 Цивільного кодексу України, неповнолітньою особою є особа віком від чотирнадцяти до вісімнадцяти років. У цей період вона набуває часткової дієздатності, що дозволяє їй самостійно вчиняти певні юридичні дії. Зокрема, неповнолітні мають право самостійно вчиняти дрібні побутові правочини, які відповідають їхньому віковим та повсякденним потребам;

розпоряджатися власним заробітком, стипендією або іншими доходами; здійснювати права на результати своєї інтелектуальної, творчої діяльності; бути учасниками або засновниками юридичних осіб, якщо це не суперечить закону[1].

Водночас для укладення значних за змістом правочинів, до прикладу тих, що потребують нотаріального посвідчення чи державної реєстрації (наприклад, купівля нерухомості, укладення договорів дарування, позики, оренди тощо), неповнолітнім необхідна письмова згода батьків, усиновлювачів або піклувальника. Це обумовлено потребою у правовому захисті інтересів неповнолітніх осіб, які через недостатній життєвий досвід можуть не усвідомлювати наслідків своїх дій.

Ознакою правового статусу неповнолітніх є також можливість розширення обсягу їх цивільної дієздатності. Стаття 35 ЦК України визначає, що неповнолітня особа може бути визнана повністю дієздатною, якщо вона працює за трудовим договором, займається підприємницькою діяльністю (за згодою батьків або піклувальника) чи зареєструвала шлюб до досягнення вісімнадцятирічного віку. З моменту набуття повної дієздатності така особа самостійно відповідає за свої дії на рівні з повнолітніми громадянами. [1]

Характеризуючи правоздатність та дієздатність неповнолітніх осіб, можна виділити їхні особливості: юридичне забезпечення (права та обов'язки неповнолітніх осіб, як і міра відповідальності, повинні бути визнані суспільством та державою, офіційно закріплені в нормативно-правових актах); їх реалізація потребує вольової складової частини як самої особи, так і в певних випадках воля неповнолітньої особи доповнюється чи змінюється волею батьків (усиновлювачів) або піклувальників [2].

Неповнолітні є однією з найвразливіших категорій членів суспільства, оскільки їхні внутрішні стереотипи та переконання є несформовані, відсутні широкі і достатні знання та навички [3]. Саме тому держава забезпечує захист прав та законних інтересів неповнолітніх і створює необхідні умови для їх повноцінного розвитку, освіти, охорони здоров'я та безпечного середовища. З цією метою передбачено низку правових, соціальних та сімейних гарантій. До них належать: правовий захист, який регулює участь неповнолітніх у цивільних відносинах та визначає межі їхньої дієздатності; батьківство, усиновлення або опікунство, що забезпечує контроль за виконанням процедур та захистом інтересів дитини; соціальний захист, який включає доступ до освіти, охорони здоров'я та інших форм державної допомоги; та механізми захисту прав, що дозволяють звертатися до органів захисту та опіки, судів або компетентних державних органів у випадках порушення цивільних прав неповнолітніх.

Насамкінець, слід зазначити, що правовий статус неповнолітніх у Цивільному кодексі України ґрунтується на їхніх рівних правах з дорослими, але також враховує їхній вік. Тому їхня дієздатність є частковою, що дозволяє їм поєднувати самостійну участь у цивільно-правових відносинах з необхідним правовим захистом та допомогою з боку дорослих.

Цивільний кодекс України передбачає поступове розширення дієздатності неповнолітніх та нагляд за ними з боку законних представників з метою запобігання потенційним небезпекам, що виникають через відсутність достатнього життєвого досвіду. Така система сприяє гармонійному розвитку особистості дитини, захищає її інтереси, гарантує допомогу суспільства у правовому, соціальному та сімейному житті.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України : Кодекс України від 16 січ. 2003 р. № 435-IV : станом на 5 жовт. 2025 р. // Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 15.10.2025).
2. Особливості цивільно-правового статусу неповнолітніх осіб у законодавстві України // Актуальні проблеми держави і права. URL: <http://apdp.onua.edu.ua/index.php/apdp/article/view/3202/313> (дата звернення 15.10.2025).
3. Ортинська Н. В. Правовий статус неповнолітніх: теоретико-правове дослідження : дис. ... д-ра юрид. наук. Львів, 2020. URL: <https://lpnu.ua/sites/default/files/2020/dissertation/1717/dysertaciynarobotanazdobutt yanaukovogostupenyadoktorayurydychnyh nauk ortynskoy inv.pdf> (дата звернення: 15.10.2025).

ПОСМЕРТНЕ ДОНОРСТВО В УКРАЇНІ: ГАРМОНІЗАЦІЯ З ЄВРОПЕЙСЬКИМИ СТАНДАРТАМИ

Наталія Білянська

*кандидат юридичних наук, професор,
завідувач кафедри цивільного права та процесу
Навчально-наукового інституту права Державного податкового
університету, м. Ірпінь, Україна*

Сфера трансплантації органів і тканин є надзвичайно складною, і не лише з медичної точки зору, але і в частині правового забезпечення, оскільки тільки так можна гарантувати фізичній особі належне здійснення та захист права на донорство.

Чинне законодавство України виділяє два види донорства анатомічних матеріалів – прижиттєве (надання донором анатомічних матеріалів іншій людині за життя) та посмертне (вилучення анатомічних матеріалів людини у донора-трупа). Суттєвою перешкодою для ефективного здійснення посмертного донорства в Україні є неузгодженість між інноваційними медичними практиками та чинним законодавством, яке неповною мірою відповідає сучасним реаліям.

Право на посмертне донорство передбачено Цивільним кодексом України (далі – ЦК України). Так, відповідно до ч. 3 ст. 290 ЦК України фізична особа може дати письмову згоду на донорство її органів та інших анатомічних матеріалів на випадок своєї смерті або заборонити його [1].

Порядок та особливості здійснення такого права визначаються Законом України «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині», який передбачає можливість посмертного донорства за певних умов. Відповідно до ч. 11 ст. 16 даного закону, якщо померла особа не висловила за життя своєї згоди або незгоди на посмертне донорство, згода на вилучення анатомічних матеріалів для трансплантації та/або виготовлення біоімплантатів з тіла такої особи після визначення її стану як незворотна смерть відповідно до закону запитується трансплант-координатором особисто у другого з подружжя або в одного з близьких родичів цієї особи (діти, батьки, рідні брати та сестри). У разі відсутності таких осіб згода на вилучення анатомічних матеріалів для трансплантації та/або виготовлення біоімплантатів з тіла померлої особи запитується у особи, яка зобов'язалася поховати померлу особу. А у разі смерті особи віком до 18 років згода на вилучення анатомічних матеріалів з тіла цієї особи для трансплантації та/або виготовлення біоімплантатів може бути надана батьками або іншими законними представниками цієї особи [2]. Вся інформація про волевиявлення особи вноситься до Єдиної державної інформаційної системи трансплантації органів та тканин.

Досить позитивним моментом стало внесення змін у січні 2025 року до ст. 17 Закону України «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині» щодо випадків заборони вилучення анатомічних матеріалів для

трансплантації та/або виготовлення біоімплантатів у померлих осіб, зокрема, встановлено заборону вилучення анатомічних матеріалів у осіб, загиблих (померлих) внаслідок застосування заходів примусу працівниками правоохоронних, силових та інших структур, які уповноважені законом чи іншими нормативно-правовими актами використовувати та застосовувати заходи примусу; у осіб із складових сил оборони та сил безпеки, які загинули при виконанні ними службових обов'язків в Україні або в окремих її місцевостях, де введено воєнний стан відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану»; та у осіб, які загинули (померли) внаслідок збройної агресії проти України [2]. Недопущення вилучення анатомічних матеріалів у таких осіб спрямоване на запобігання потенційним зловживанням при посмертному донорстві, що, в свою чергу, може негативно вплинути на розвиток трансплантації як спеціального методу лікування. Разом з тим, такі особи по суті позбавляються можливості самостійно вирішити чи ставати донором після своєї смерті, а це порушує їхнє право на донорство, визначене на рівні закону. Тому, на нашу думку, положення статті 17 вищевказаного Закону доцільно було б доповнити застереженням, що це не стосується випадків, якщо така особа за життя залишила письмову згоду на вилучення анатомічних матеріалів з її тіла для трансплантації та/або виготовлення біоімплантатів після її смерті.

В умовах реформування системи охорони здоров'я та євроінтеграційного курсу України особливої актуальності набуває питання гармонізації національного законодавства з європейськими стандартами у сфері трансплантації органів.

Перш за все необхідно звернути увагу на презумпції, які діють при посмертному донорстві. В межах європейського законодавства застосовують дві основні моделі:

- Opt-in (презумпція незгоди): особа стає донором тільки після того, як за життя висловила на це чітку згоду (Німеччина, Данія, Швеція, Швейцарія).
- Opt-out (презумпція згоди): особа вважається донором, якщо за життя не висловила заперечення (Іспанія, Франція, Австрія, Нідерланди, Португалія, Угорщина).

Більшість європейських країн підтримують модель презумпції згоди як більш ефективну для збільшення кількості трансплантацій, за умови належного інформування населення та поваги до прав людини.

Аналіз змісту норм чинного законодавства України свідчить про застосування презумпції незгоди: «Кожна повнолітня дієздатна особа має право надати у письмовій (електронній) формі згоду або незгоду на вилучення анатомічних матеріалів з її тіла для трансплантації та/або виготовлення біоімплантатів після визначення її стану як незворотна смерть (смерть мозку або біологічна смерть) відповідно до закону» (ч. 1 ст. 16 Закону України «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині»). В разі відсутності такої згоди, наявності письмової незгоди на вилучення анатомічних матеріалів, або відсутності письмової згоди осіб, визначених законом, вилучення

анатомічних матеріалів для трансплантації та/або виготовлення біоімплантатів у померлої особи забороняється (ч. 3 ст. 17 Закону України «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині») [2].

Посмертне донорство в Україні не є популярним та застосовується досить рідко. Перш за все цьому сприяє модель презумпції незгоди. Але, це не єдина перешкода. Також важливе значення має і сама процедура реєстрації потенційного донора, яка є складною на сьогодні. Попередні спроби запровадити спрощену процедуру, зокрема, через портал «Дія», розпочалися у 2022 році, проте, повномасштабна війна з РФ завадила реалізації такого проекту.

В Україні вилучення анатомічних матеріалів для трансплантації та/або виготовлення біоімплантатів дозволяється у донора-трупа після підписання акта констатації смерті його головного мозку або фіксації в медичній документації померлої особи факту її біологічної смерті (ч. 1 ст. 17 Закону України «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині») [2]. Це положення відповідає європейським стандартам, однак потребує посилення прозорості та довіри до медичних процедур.

Окремої уваги потребує питання дитячого посмертного донорства, що в Україні регулюється загальними нормами про трансплантацію. Без перебільшення можна стверджувати, що трансплантація органів у дітей є одним із найскладніших напрямів сучасної медицини, що поєднує сучасні технології з етичними питаннями, а відсутність чіткого механізму правового регулювання лише посилює та актуалізує дану проблематику.

Закон України «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині», який регулює порядок та особливості прижиттєвого та посмертного донорства, не містить окремих положень щодо дітей. Згоду або незгоду на вилучення анатомічних матеріалів з тіла для трансплантації та/або виготовлення біоімплантатів може надати лише повнолітня фізична особа, тобто після досягнення 18-річного віку. У разі смерті особи віком до 18 років така згода може бути надана батьками або іншими законними представниками цієї особи (ч.ч. 1, 11 ст. 17 Закону України «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині») [2]. Відповідно дитина не може самостійно висловити свою волю, а рішення її родичів або законних представників є складним як психологічно, так і юридично.

Для порівняння, в європейських країнах дитяче посмертне донорство регулюється окремими протоколами, що враховують вік дитини (часто межа – 12 або 14 років), згоду батьків або законних представників, медичні критерії смерті мозку, а також здійснення комплексу заходів щодо психологічної підтримки сім'ї. Наприклад, у Нідерландах та Іспанії діють спеціальні етичні комісії, які супроводжують процес прийняття рішень щодо дитячих донорів. Подібний досвід варто було б запровадити і в Україні.

Загалом, розвиток інституту дитячого посмертного донорства в Україні можливий лише за умови розроблення чіткого законодавчого механізму,

запровадження етичного та психологічного супроводу, а також проведення інформаційної кампанії з акцентом на дитяче донорство.

Підводячи підсумок, слід зазначити, що гармонізація українського законодавства з європейськими стандартами у сфері посмертного донорства є необхідною умовою для підвищення ефективності трансплантаційної системи. Впровадження презумпції згоди, етичної комунікації з громадськістю та ефективних європейських моделей у систему правового регулювання України лише сприятимуть збереженню життя тисяч пацієнтів.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 26.10.2025).
2. Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині: Закон України від 17.05.2018 № 2427-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2427-19#Text> (дата звернення: 26.10.2025).

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПУ НЕУПЕРЕДЖЕНОСТІ СУДУ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ

Ірина Боровська

кандидат юридичних наук, доцент,

*в.о. провідного наукового співробітника відділу науково-правових експертиз Інституту правотворчості та науково-правових експертиз
Національної академії наук України, м. Київ, Україна*

Відповідно до частин 1–3 ст. 124 Конституції України правосуддя в Україні здійснюють виключно суди. Делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускаються. Юрисдикція судів поширюється на будь-який юридичний спір та будь-яке кримінальне обвинувачення. У передбачених законом випадках суди розглядають також інші справи.

Правосуддя в Україні здійснюється на основних засадах (принципах) судочинства, встановлених Конституцією України та галузевим процесуальним законодавством України, які інтегруються у норми права, є основоположними у визначенні процесуальної форми як сукупності окремих процесуальних дій суду і учасників судового процесу, та якими керується суд при розгляді і вирішенні справи.

Згідно з ч. 1 ст. 2 ЦПК України завданням цивільного судочинства є справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ з метою ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави [1].

Із аналізу диспозиції указаної норми можна дійти висновку, що завданням цивільного судочинства є розгляд і вирішення цивільних справ, що характеризуються такими невід’ємними і взаємопов’язаними ознаками як «справедливість», «неупередженість» та «своєчасність», що у своїй сукупності дозволяють досягти його мети. Виходячи із зазначеного, будь-які процесуальні дії суду, у тому числі і дискреційні повноваження, мають вчинятися із урахуванням зазначених ознак процесуальної форми розгляду і вирішення справ.

Основні підходи щодо визначення права на справедливий судовий розгляд надані у ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р., – як розгляд справи «упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом», що, у свою чергу, слугує гарантією ефективного судового захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи законних інтересів осіб.

Водночас у цивілістичній доктрині принципи неупередженості та незалежності суду розглядаються у нерозривному взаємозв’язку. У цьому

контексті варто погодитися із думкою, висловленою Т. А. Цувіною, що «можна говорити про різноспрямованість незалежності та неупередженості суддів: якщо незалежність відбиває неможливість будь-якого зовнішнього тиску на суддю, то неупередженість відбиває безсторонність судді стосовно сторін спору та відсутність заінтересованості в результатах розгляду конкретного спору. Отже, неупередженість має виключно персональний вимір, стосується упередженості конкретного судді та його заінтересованості в результатах розгляду справи. Зазначеним пояснюється іманентний зв'язок між принципом неупередженості суду й питаннями суддівської етики та процедури відводу суддів» [2, с. 47].

Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) розглядає категорію «неупередженість суду» у багатоаспектному значенні, яку диференціює на об'єктивну неупередженість та суб'єктивну неупередженість, з метою правомірного застосування процесуальних правил про відвід (самовідвід), що у свою чергу перешкоджає затягуванню судового процесу і забезпечує справедливе вирішення спору у розумні строки. Так, у рішенні ЄСПЛ у справі *«Білуха проти України»* від 9 листопада 2006 року (заява № 33949/02) зазначається, що «відповідно до усталеної практики Суду наявність безсторонності відповідно до п. 1 ст. 6 Конвенції повинна визначатися за суб'єктивним та об'єктивним критеріями. Відповідно до *суб'єктивного критерію* беруться до уваги особисті переконання та поведінка окремого судді, тобто чи виявляв суддя упередженість або безсторонність у даній справі. Відповідно до *об'єктивного критерію* визначається, серед інших аспектів, чи забезпечував суд як такий та його склад відсутність будь-яких сумнівів у його безсторонності. У кожній окремій справі слід вирішувати, чи мають стосунки, що розглядаються, таку природу та ступінь, що свідчать про небезсторонність суду» (п. 49) [3].

Одним із механізмів реалізації принципу неупередженості суду у цивільному судочинстві є відвід (самовідвід) судді. Указаний принцип втілений у положення статей 36–37, 39–41 ЦПК України, якими визначається підстави відводу (самовідводу) судді та процесуальний порядок заяви про відвід (самовідвід) судді.

Разом з тим у судовій практиці існують непоодинокі випадки щодо визначення критеріїв неупередженості (безсторонності) судді у площині застосування положень п. 1 ч. 2 ст. 36 ЦПК України, як підстави для обов'язку судді заявити самовідвід (згідно з ч. 2 ст. 39 ЦПК України), у випадку розгляду таким суддею справи, у якій однією із сторін є суд, в якому призначений на посаду судді його близький родич або член сім'ї. Адже в процесі розгляду таких справ, зокрема у суді касаційної інстанції, виникають ситуації, які потребують аналізу на предмет встановлення наявності або відсутності потенційного чи реального конфлікту інтересів у суддів, які розглядають відповідні справи.

Із системного аналізу положень ст. 36 ЦПК України можна дійти висновку, що однією із підстав для самовідводу судді є обставини, які свідчать про факт

наявності кривого споріднення або родинного зв'язку судді з учасниками справи або участь судді у розгляді справи у складі колегії, до якої входять особи, що є членами сім'ї, родичами між собою чи родичами подружжя судді. Так, відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 36 ЦПК України суддя не може розглядати справу і підлягає відводу (самовідводу), якщо він є членом сім'ї або близьким родичем (чоловік, дружина, батько, мати, вітчим, мачуха, син, дочка, пасинок, падчерка, брат, сестра, дід, баба, внук, внучка, усиновлювач чи усиновлений, опікун чи піклувальник, член сім'ї або близький родич цих осіб) сторони або інших учасників судового процесу, або осіб, які надавали стороні або іншим учасникам справи правничу допомогу у цій справі, або іншого судді, який входить до складу суду, що розглядає чи розглядав справу. До складу суду не можуть входити особи, які є членами сім'ї, родичами між собою чи родичами подружжя (ч. 3 ст. 36 ЦПК України) [1].

Згідно з приписами п. 1 ч. 1 ст. 36 ЦПК України до кола «близьких родичів» судді належать чоловік, дружина, батько, мати, вітчим, мачуха, син, дочка, пасинок, падчерка, брат, сестра, дід, баба, внук, внучка, усиновлювач чи усиновлений, опікун чи піклувальник, член сім'ї або близький родич цих осіб.

Поняття «члени сім'ї» визначається у Законі України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 року № 1700-VII, якими є: а) особа, яка перебуває у шлюбі із суб'єктом, зазначеним ч. 1 ст. 3 цього Закону, та діти зазначеного суб'єкта до досягнення ними повноліття – незалежно від спільного проживання із суб'єктом; б) будь-які особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки із суб'єктом, зазначеним у ч. 1 ст. 3 цього Закону (крім осіб, взаємні права та обов'язки яких не мають характеру сімейних), у тому числі особи, які спільно проживають, але не перебувають у шлюбі (ч. 1 ст. 1 цього Закону) [4].

Із системного аналізу п. 1 ч. 1, ч. 3 ст. 36 ЦПК України, ч. 1 ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції» можна дійти висновку, що нормативно не визначено обов'язок судді заявити самовідвід, якщо суддя не є членом сім'ї або близьким родичем сторони або інших учасників судового процесу або інших осіб, які надавали стороні або іншим учасникам справи правничу допомогу у цій чи іншій справі, або іншого судді, який входить до складу суду, що розглядає чи розглядав справу. У даному випадку суддя зобов'язаний заявити самовідвід за наявності підстав, визначених п. 5 ч. 1 ст. 36 ЦПК України, а саме існування інших обставин, які викликають сумнів у неупередженості або об'єктивності судді, з урахуванням як об'єктивного, так і суб'єктивного критерію.

В обґрунтування зазначеного, принагідно звернути увагу на судову практику Європейського суду з прав людини щодо оцінки обставин, які слугують для припущення упередженості судді, якщо його близький родич перебуває у трудових відносинах з учасником справи. Так, у рішенні ЄСПЛ у справі *Koulias проти Кіпру* (*Koulias v. Cyprus*) від 19 серпня 2020 року, заява № 48781/12

зазначається, що «коли суддя має родинний зв'язок з працівником юридичної фірми, який представляє сторону в конкретному провадженні, це саме по собі не є підставою для відводу судді. *Кровна спорідненість не обов'язково призводить до відводу судді.* Однак, це становить ситуацію або зв'язок, що може викликати сумніви в неупередженості судді. Чи є такі сумніви об'єктивно обґрунтованими, буде значною мірою залежати від обставин конкретної справи і низки факторів, які мають враховуватися при вирішенні цього питання. До таких факторів слід віднести, *inter alia*, можливу причетність родича судді до справи, що розглядається, посаду родича судді в юридичній фірмі, розмір фірми, її внутрішню організаційну структуру, фінансове значення справи для юридичної фірми, а також будь-який можливий фінансовий інтерес або потенційну вигоду (та її розмір) з боку родича (п. 61). Однак, зважаючи на важливість оцінки відповідних обставин, коли виникає така ситуація (яка може викликати припущення або видимість упередженості), вона повинна бути розкрита на самому початку провадження та оцінена з урахуванням різних факторів, для того, щоб визначити, чи дійсно виникла необхідність відводу у даній справі. Це важливий процесуальний запобіжник, необхідний для забезпечення належних гарантій як об'єктивної, так і суб'єктивної неупередженості (п. 63) [5].

У відповідній площині варто звернути увагу, що згідно з положеннями ч. 2 ст. 39 ЦПК України учасники справи наділені правом заявити відвід судді. Тому у даному випадку про неупередженість судді може свідчити факт відсутності заяви учасників конкретної справи про відвід судді на підставі, визначеній у п. 5 ч. 1 ст. 36 ЦПК України: суддя не може розглядати справу і підлягає відводу (самовідводу), якщо є інші обставини, що викликають сумнів в неупередженості або об'єктивності судді.

У підсумку слід зазначити, що принципи незалежності та неупередженості суду у дуальному взаємозв'язку слугують досягненню завдання та мети цивільного судочинства. З метою правомірного застосування процесуальних правил самовідводу судді, неприпустимості зловживання суддею правом на самовідвід, забезпечення справедливого вирішення справи у розумні строки, варто розглядати принцип неупередженості суду у багатоаспектному значенні – як об'єктивну та суб'єктивну неупередженість.

Список використаних джерел:

1. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення – 25.10.2025).
2. Цувіна Т. А. Неупередженість суду в цивільному судочинстві: практика Європейського суду з прав людини та вибрані кейси Верховного Суду. *Проблеми законності*. 2023. Вип. 160. С. 45–65.

3. Рішення ЄСПЛ у справі «Білуха проти України» від 9 листопада 2006 року, заява № 33949/02. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_272#Text (дата звернення – 25.10.2025).
4. Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 р. № **1700-VII**. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (дата звернення – 25.10.2025).
5. Рішення у справі Koulias проти Кіпру (*Koulias v. Cyprus*) від 19 серпня 2020 року, заява № 48781/12. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"itemid":\["001-202521"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{) (дата звернення – 25.10.2025).

ЗДІЙСНЕННЯ СУБ'ЄКТИВНИХ СПАДКОВИХ ПРАВ ПРИ СПАДКУВАННІ ЗА ЗАПОВІТОМ

Юрій Заїка

*доктор юридичних наук, професор, головний науковий співробітник
відділу приватного права і процесу Науково-дослідного інституту приватного
права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака
Національної академії правових наук України, м. Київ, Україна*

Реальне здійснення суб'єктивних прав можливе лише за умови існування передбачених законом правових гарантій їх реалізації. Законодавче закріплення визначених меж здійснення суб'єктивних цивільних прав є однією із форм забезпечення цих інтересів.

Здійснення спадкових прав має свої особливості. Вони зумовлені винятковими за своїм характером юридичними фактами, з наявністю яких і виникають суб'єктивні спадкові права, а саме: а) відкриттям спадщини; б) здатністю особи бути спадкоємцем; в) наявністю спадкового майна; г) прийняттям спадщини особою, яка є спадкоємцем за законом чи за заповітом.

Юридичний зміст правовідносин, що виникають у зв'язку з відкриттям спадщини, полягає у виникненні у спадкоємця суб'єктивного цивільного права - як позитивного права (права прийняти спадщину), так і негативного права (права відмовитися від спадщини).

Відкриття спадщини саме по собі недостатньо для того, щоб спадкоємець став правонаступником прав та обов'язків померлого і реалізував своє право на спадкування. Спадщина не переходить до спадкоємців автоматично — вони повинні її прийняти. Безпосереднє здійснення суб'єктивних спадкових прав відбувається шляхом учинення спадкоємцем спеціального одностороннього правочину - прийняття спадщини або відмови від неї.

У ст. 12 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) встановлено основні засади цивільного законодавства: особа здійснює свої цивільні права вільно, на власний розсуд. Нездійснення особою своїх цивільних прав не є підставою для їх припинення, крім випадків, установлених законом. Таким чином, будь-який суб'єкт має право вільно вчиняти дії, що становлять зміст його цивільних прав, або утримуватися від їх учинення. Ніхто не має права перешкоджати суб'єкту цивільних прав здійснювати належні йому права чи, навпаки, примушувати його до їх реалізації.

Самого факту смерті спадкодавця недостатньо для того, щоб потенційний спадкоємець став правонаступником прав та обов'язків померлого. Право на прийняття спадщини є суб'єктивним цивільним правом, зміст якого полягає в тому, що після відкриття спадщини у спадкоємця виникають правомочності: прийняти спадщину або відмовитися від неї взагалі чи на користь конкретного спадкоємця. Прийняття спадщини як односторонній правочин характеризується не лише особливими способами прийняття, а й неможливістю волевиявлення під

умовою чи із застереженням з боку особи, яка приймає спадщину. Спадкоємець не може заявити про прийняття спадщини частково чи відмовитися від неї за умови настання або ненастання певних подій чи обставин у майбутньому. Заява про прийняття спадщини, як і заява про відмову від неї, є безумовною та беззастережною. Водночас ЦК України не врегульовує питання щодо наслідків прийняття спадщини у випадках, коли спадкоємець має право на спадкування частини спадщини за заповітом, а частини - за законом [3, с. 184–185].

Якщо для прийняття спадщини спадкоємець повинен засвідчити свій намір прийняти її, то відмовитися від спадщини можна не лише шляхом подання відповідної заяви, а й утримуючись від дій, які б свідчили про її прийняття.

Спадкоємець може прийняти спадщину і після спливу шестимісячного строку без звернення до суду, якщо інші спадкоємці, які прийняли спадщину, не заперечують проти цього.

З моменту відкриття спадщини у спадкоємця виникає певне майнове право - право на спадщину (ч. 5 ст. 1268 Цивільного кодексу України). Це майнове право має особливі підстави виникнення та встановлені законом часові межі існування. Єдиний спадкоємець за законом, за відсутності заповіту, не повинен чекати шість місяців для оформлення спадщини. Якщо йдеться про бездітне подружжя, то за відсутності заповіту шестимісячне очікування вдівця чи вдови взагалі позбавлене сенсу. Різні обставини можуть зумовлювати у спадкоємця необхідність якнайшвидшого розпорядження спадщиною - потреба терміново отримати кошти, бажання уникнути тяганини, пов'язаної з оформленням документів, відсутність інтересу до управління майном, що перейшло у спадщину, або ж небажання володіти цим майном. Тому цілком слушною видається пропозиція надати спадкоємцю право на продаж спадщини, яке за своєю правовою природою становитиме уступку вимоги [1, с. 144].

Заповідач може в будь-який час скасувати заповіт або внести до нього зміни. Внесення змін відрізняється від скасування тим, що не передбачає кардинальної зміни основи заповіту, до якого вони вносяться [4, с. 105].

Правові наслідки визнання заповіту недійсним передбачені ч. 4 ст. 1254 ЦК України. Попередній заповіт визнається дійсним лише у випадках, коли новий заповіт визнано недійсним як складений дієздатною фізичною особою, яка на момент його складання не розуміла значення своїх дій та (або) не могла керувати ними (ст. 225 ЦК України), або якщо заповіт було складено під впливом насильства (ст. 231 ЦК України). Визнання заповіту недійсним з інших підстав не відновлює чинності попереднього заповіту. Проте чому визнання недійсним нового заповіту не завжди тягне за собою відновлення чинності попереднього? Прагнучи справедливості, законодавець фактично досягає протилежного результату. Наприклад, перебуваючи у неприяних стосунках зі своїми дітьми, особа склала заповіт на користь онука. Згодом, після народження ще однієї онуки, заповідач склав новий заповіт, поділивши спадщину між онуками порівну. Проте цей заповіт було посвідчено в лікарні лікарем, який не перебував на чергуванні, тому заповіт, зрозуміло, визнали недійсним. Оскільки складання

нового заповіту автоматично скасовує всі попередні, у результаті відкривається спадкування за законом. До спадкування закликаються спадкоємці першої черги, до яких онуки не належать, незважаючи на те, що у цивільно-правовій доктрині висловлювалися думки щодо несправедливості спадково-правового статусу онуків спадкодавця [2, с. 243].

Таким чином, через недосконалість правової норми спотворюється справжня воля спадкодавця, і спадщину отримують особи, яких він свідомо намагався усунути від спадкування.

Згідно з ч. 1 ст. 216 Цивільного кодексу України, недійсний правочин не створює юридичних наслідків, крім тих, що пов'язані з його недійсністю. Законодавець не надає правового значення підставам визнання правочину нікчемним. Із аналізу зазначеної норми випливає імперативний висновок, що будь-який заповіт, як різновид одностороннього правочину, визнаний судом недійсним - незалежно від підстав такого визнання - не може скасовувати попередній заповіт. Недійсний заповіт є актом, що юридично не існує, а тому не може зумовлювати настання будь-яких правових наслідків.

Відтак, доцільним є внесення змін до ч. 4 ст. 1254 Цивільного кодексу України, яку пропонується викласти у такій редакції : «Якщо новий заповіт, складений заповідачем, визнано недійсним, чинність попереднього заповіту відновлюється».

Список використаних джерел:

1. Заїка Ю. О. Право на продаж спадщини. *Спадкове право : крізь призму судової практики* : монографія / за ред. І. В. Спасибо-Фатєєвої. Харків: ЕКУС, 2022. С.124—148.
2. Заїка Ю.О. Спадкування за законом : законодавство і сучасна доктрина. *Спадкове право : національний, порівняльний та міжнародний аспекти*. Українсько-англомовне науково-практичне видання / за заг. ред. С. Я. Фурси, О.В. Кіріяк. Київ: Алерта, 2025. С. 221-244.
3. Рябоконь Є. О., Проценко В. В. Моделі прийняття та відмови від прийняття спадщини. *Сучасні тенденції розвитку спадкового права (порівняльно-правове дослідження)* : монографія /Ю. О. Заїка, Н. Б. Солтис, В. В. Проценко, Є. О. Рябоконь; відп ред. В. В. Луць. Київ : НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України. 2015. 248 с.
4. Спадкування за законодавством України. Коментар. Судова практика. 2-е вид. переробл. і доп. / Рябоконь Є. О., Фурса С. Я., Заїка Ю. О. та ін. Київ : Юрінком Інтер. 2009. 352 с.

ОСОБЛИВОСТІ ПОНОВЛЕННЯ СТРОКУ ПРИЙНЯТТЯ СПАДЩИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Богдан Кирдан

*кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри цивільного права та процесу Національної академії
внутрішніх справ, м. Київ, Україна*

Воєнний стан ставить перед правовою системою України низку нестандартних завдань, зокрема у сфері спадкового права. Одним із таких завдань є врегулювання проблемних питань, пов'язаних із поновленням строку прийняття спадщини. Особливої актуальності набуває тема через об'єктивні труднощі, пов'язані з бойовими діями, евакуацією населення, мобілізацією, тимчасовою окупацією територій та обмеженням доступу до нотаріальних послуг. Відтак, питання визначення «поважних причин» пропуску строку має не лише теоретичне, а й практичного значення.

Відповідно до положень ЦК України (статті 1268–1270), спадкоємець має право прийняти спадщину або відмовитися від неї протягом шести місяців з часу її відкриття. Пропуск цього строку без поважних причин має наслідком втрату права на спадкування, оскільки вважається, що особа спадщину не прийняла. Відповідно до п. 20 розділу «Прикінцеві та перехідні положення» ЦК України передбачено, що у період дії воєнного стану в Україні, введеного Указом Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022 [6], затвердженим Законом України від 24.02.2022 р. № 2102-IX «Про затвердження Указу Президента України "Про введення воєнного стану в Україні"» [5], та протягом двох років з дня його припинення або скасування у випадку, якщо смерть фізичної особи зареєстрована пізніше ніж через один місяць з дня смерті такої особи або дня, з якого її оголошено померлою, строки, встановлені статтею 1272 ЦК України, обчислюються з дня державної реєстрації смерті особи. При цьому часом відкриття спадщини вважається день смерті спадкодавця або день, з якого спадкодавця оголошено померлим, незалежно від часу державної реєстрації смерті. Разом із тим, ч. 3 ст. 1272 ЦК України передбачає можливість звернення до суду з позовом про визначення додаткового строку для подання заяви про прийняття спадщини, якщо пропуск строку був зумовлений поважними причинами.

Проте, чинне законодавство не містить вичерпного переліку таких причин, тому їх оцінювання здійснюється судами з урахуванням конкретних обставин кожної справи. Так, для прикладу, у постанові Верховного Суду України від 23 серпня 2017 року у справі № 6-1320цс17 зроблено висновок, що за змістом ст. 1272 ЦК України поважними причинами пропуску строку для прийняття спадщини є причини, які пов'язані з об'єктивними, непереборними, істотними труднощами для спадкоємця на вчинення цих дій. Правила ч. 3 ст. 1272 ЦК України про надання додаткового строку для подання заяви про прийняття

спадщини можуть бути застосовані, якщо: 1) у спадкоємця були перешкоди для подання такої заяви; 2) ці обставини визнані судом поважними [4].

У постанові від 28 березня 2022 року, у справі № 750/2158/21, Верховний Суд зазначив, що поважними причинами пропуску строку визнаються, зокрема: 1) тривала хвороба спадкоємців; 2) велика відстань між місцем постійного проживання спадкоємців і місцем знаходження спадкового майна; 3) складні умови праці, які, зокрема, пов'язані з тривалими відрядженнями, в тому числі закордонними; 4) перебування спадкоємців на строковій службі у складі Збройних Сил України; 5) необізнаність спадкоємців про наявність заповіту тощо [3].

У постанові від 10 липня 2024 року, у справі № 522/13476/23, Верховний Суд, зауважив, що оцінка поважності причин пропуску строку прийняття спадщини повинна, у першу чергу, стосуватися періоду від моменту відкриття спадщини й до спливу шестимісячного строку, встановленого законом для її прийняття. Саме протягом цього періоду мають існувати об'єктивні та істотні перешкоди для прийняття спадщини. Інші періоди досліджуються, якщо ці перешкоди почали існувати протягом шестимісячного строку та тривали до моменту звернення до нотаріуса або до суду [1].

При цьому Верховний Суд зазначає, що суд не може визнати поважними такі причини пропуску строку для подання заяви про прийняття спадщини, як юридична необізнаність позивача щодо строку та порядку прийняття спадщини, необізнаність особи про наявність спадкового майна та відкриття спадщини, похилий вік, непрацездатність, невизначеність між спадкоємцями, хто буде приймати спадщину, відсутність коштів для проїзду до місця відкриття спадщини, несприятливі погодні умови тощо [4].

Судова практика останніх років свідчить про тенденцію до більш детального підходу у визначенні критеріїв «поважності причин» пропуску строку. Показовим у цьому контексті є рішення Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 26 березня 2025 року, у справі № 522/18483/21, у якому суд наголосив, що лише наявність конкретних, документально підтверджених обставин може бути підставою для поновлення строку. Сам факт запровадження воєнного стану або перебування особи за межами України не визнається безумовною підставою для визначення додаткового строку. Суд зазначив, що кожен випадок має розглядатися індивідуально, з урахуванням реальних можливостей спадкоємця діяти в межах установленого строку [2].

На нашу думку, під час дії воєнного стану можуть виникати численні обставини, які унеможливають своєчасне звернення спадкоємців до нотаріуса або в сільських населених пунктах – уповноваженої на це посадової особи відповідного органу місцевого самоврядування. Йдеться, зокрема, про перебування особи на тимчасово окупованих територіях, відсутність транспортного сполучення, евакуацію, мобілізацію, поранення, перебування у зоні бойових дій, а також про пошкодження або знищення документів, необхідних для оформлення спадкових справ. У таких умовах об'єктивно

виникає потреба у «гнучкішому» застосуванні цивільно-правових норм, які регулюють порядок прийняття спадщини.

Таким чином, питання поновлення строку для прийняття спадщини в умовах воєнного стану набуло особливої ваги у зв'язку з об'єктивними обставинами, що істотно обмежують можливості громадян реалізовувати свої спадкові права. Аналіз чинного законодавства та судової практики свідчить, що застосування положень ст. 1272 ЦК України у цей період вимагає більш диференційованого підходу.

Разом із тим, суди обґрунтовано дотримуються позиції, що поновлення строку не може мати автоматичного характеру і потребує доведення конкретних, документально підтверджених обставин, які унеможливили своєчасне вчинення дій спадкоємцем. У цьому контексті воєнний стан не є сам по собі підставою для поновлення строку, але створює середовище, у якому такі обставини значно частіше виникають. Отже, подальший розвиток судової практики має сприяти формуванню єдиних підходів до оцінки «поважності причин» із урахуванням реалій воєнного часу, що забезпечить баланс між принципом правової визначеності та необхідністю захисту прав.

Список використаних джерел:

1. Постанова Верховного Суду від 10.07.2024 р., у справі № 522/13476/23. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120395348>
2. Постанова Верховного Суду від 26.03.2025 р., у справі № 522/18483/21. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/126328423>
3. Постанова Верховного Суду від 28.03.2022 р., у справі № 750/2158/21. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103930765>
4. Постанова Верховного Суду України від 23.08.2017 р., у справі № 6-1320цс17. URL : <https://ch.pl.court.gov.ua/sud1629/pres-centr/news/376602/>
5. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022. URL : <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>
6. Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» : Закон України від 24.02.2022 № 2102-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text>
7. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В УМОВАХ НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ

Олексій Копан

*доктор юридичних наук, професор, провідний науковий співробітник
Науково-дослідної лабораторії з проблем протидії злочинності навчально-
наукового інституту поліцейської діяльності Національної академії
внутрішніх справ, м. Київ, Україна*

Владислав Мельник

*кандидат юридичних наук, доцент, заступник начальника науково-
дослідного відділу технічного регулювання, метрології та системи якості
науково-дослідного центру нормативно-технічного регулювання Інституту
наукових досліджень з цивільного захисту Національного університету
цивільного захисту України, м. Київ, Україна*

Інтелектуальна власність є важливим ресурсом економічного та науково-технічного розвитку держави. Вона охоплює різноманітні об'єкти, такі як винаходи, корисні моделі, програмне забезпечення, наукові розробки, бази даних, авторські твори, комерційну таємницю, знаки для товарів і послуг тощо, що мають значну економічну та стратегічну цінність для підприємств і держави загалом. У періоди надзвичайних ситуацій, зокрема воєнного стану, ці права стають особливо вразливими до порушень, що може призвести до значних економічних, наукових і стратегічних наслідків.

В умовах надзвичайних ситуацій, таких як воєнний стан, стихійні лиха або техногенні катастрофи, реалізація та захист прав інтелектуальної власності стикаються з численними викликами. Порушення цих прав може проявлятися у незаконному використанні, копіюванні, розповсюдженні або знищенні об'єктів інтелектуальної власності, що завдає шкоди не лише власникам прав, але й призводять до втрати конкурентних переваг і негативно впливають на науково-технічний потенціал держави. Таким чином, під час бойових дій, пожеж, повеней чи радіаційних аварій існує загроза: – фізичного руйнування обладнання та носіїв інформації; – втрати доступу до серверів, баз даних і технологічних процесів; – розголошення конфіденційної інформації через відсутність контролю; – блокування або знищення науково-технічних розробок. Цивільний захист [1] населення і територій у таких умовах не обмежується лише охороною людей і матеріальних цінностей. Він охоплює також захист критично важливих об'єктів інтелектуальної власності, які забезпечують функціонування держави, науково-технічний прогрес і конкурентоспроможність економіки.

Таким чином, надзвичайні ситуації [1] створюють додаткові ризики для власників інтелектуальної власності, зокрема це:

– незаконне використання об'єктів інтелектуальної власності. Під час кризових подій суб'єкти, які мають доступ до технологій, програмного

забезпечення або документів, можуть скористатися відсутністю контролю для власного збагачення або шкоди конкурентам;

- втручання у технологічні процеси. Збої в роботі підприємств, пошкодження обладнання або мереж унаслідок надзвичайних ситуацій створюють умови для незаконного втручання та копіювання технологій;

- розголошення комерційної таємниці. Надзвичайні ситуації часто супроводжуються хаосом і обмеженим контролем доступу, що збільшує ризик розголошення конфіденційної інформації;

- ускладнений доступ до механізмів захисту. Під час кризових подій власники інтелектуальної власності можуть стикатися з труднощами у поданні позовів і реалізації цивільних правових засобів захисту.

Відтак, ефективний цивільний захист об'єктів інтелектуальної власності стає невід'ємною складовою загальної системи безпеки. У контексті інтелектуальної власності його роль включає:

- оцінку ризиків і планування заходів безпеки, зокрема встановлення пріоритетності об'єктів інтелектуальної власності, визначення критично важливих серверів, лабораторій і технологій, створення планів їх евакуації або захисту;

- фізичний захист об'єктів, що передбачає використання захищених сховищ, резервних приміщень, протипожежних і протирадіаційних заходів, антивандальних систем для збереження носіїв інформації;

- евакуаційні та резервні заходи, а саме створення копій критичних даних на фізичних і хмарних носіях, евакуація матеріальних носіїв у безпечні місця, забезпечення автономного живлення для серверів та лабораторного обладнання;

- організаційна підготовка персоналу, що має за мету проведення навчань і тренінгів для співробітників щодо збереження і захисту об'єктів інтелектуальної власності у надзвичайних умовах, встановлення процедур оперативного реагування на загрози;

- взаємодія з державними органами цивільного захисту, зокрема залучення пожежної охорони, аварійно-рятувальних служб, військових інженерних підрозділів і спеціалізованих державних структур для оперативного реагування у випадку загрози об'єктам інтелектуальної власності;

- моніторинг та оперативне реагування – впровадження систем раннього попередження та моніторингу для своєчасного виявлення загроз і запобігання їх впливу на об'єкти інтелектуальної власності.

Важливо, щоб підприємства та наукові установи інтегрували ці заходи у свою систему управління безпекою і тісно взаємодіяли з державними органами цивільного захисту, що дозволить швидко реагувати на загрози та мінімізувати шкоду для об'єктів інтелектуальної власності.

Своєю чергою, міжнародний досвід свідчить, що ефективний захист прав інтелектуальної власності в умовах надзвичайних ситуацій можливий за умови:

- гармонізації законодавства, тобто узгодження національних законів з міжнародними стандартами у сфері інтелектуальної власності;

- співпраці між державами, що передбачає встановлення механізмів співпраці між державами для забезпечення захисту прав інтелектуальної власності;

- впровадження спеціалізованих процедур, зокрема розробку та впровадження спеціалізованих процедур захисту прав інтелектуальної власності в умовах надзвичайних ситуацій.

Підсумовуючи, зазначимо, що забезпечення реалізації прав інтелектуальної власності в умовах надзвичайних ситуацій є важливим для збереження економічних і технологічних ресурсів, конкурентних переваг підприємств і науково-технічного потенціалу держави. Цивільний захист, як комплекс організаційних, технічних і координаційних заходів, дозволяє:

- оперативно реагувати на загрози;
- зберегти критично важливі технології та інформацію;
- мінімізувати економічні та наукові втрати;
- підтримувати безпеку населення та інфраструктури.

Такі заходи дозволяють мінімізувати ризики втрати об'єктів інтелектуальної власності, забезпечити швидке відновлення порушених прав і підвищити стійкість системи захисту інтелектуальної власності навіть у складних умовах надзвичайних ситуацій.

Список використаних джерел:

1. Кодекс цивільного захисту України від 2 жовт. 2012 р. № 5403-VI. Редакція від 12 верес. 2025 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17#Text>

ПРИВАТНО-ПРАВОВІ ВИКЛИКИ У ПРОТИДІІ ГОСПОДАРСЬКИМ ЗЛОЧИНАМ

Андрій Кравчук

*здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти навчально-наукового інституту права Державного податкового університету
м. Ірпінь, Україна*

Господарські злочини становлять одну з найбільш складних проблем сучасного права. На відміну від традиційних злочинів, вони часто приховані у легальних комерційних операціях, що ускладнює їх виявлення. Варто наголосити, що приватно-правові механізми протидії цьому явищу, хоча й не є первинними, набувають дедалі більшого значення. Сьогодні розвиток бізнесу в умовах цифровізації та глобалізації породжує нові форми економічних правопорушень, які вимагають комплексного підходу до їх урегулювання.

Як зазначає Л. Нікітенко, систему злочинів у сфері господарської діяльності доцільно представити таким чином: 1) злочини проти фінансових інтересів держави та інших учасників господарської діяльності; 2) злочини проти порядку зайняття підприємницькою та іншою господарською діяльністю; 3) злочини проти прав споживачів; 4) злочини проти порядку приватизації [1, с. 90]. На нашу думку, така класифікація дозволяє комплексно розглядати різні аспекти господарської злочинності та виявляти специфічні приватно-правові виклики, що виникають під час протидії кожній групі правопорушень.

Першим вагомим викликом є захист фінансових інтересів як держави, так і приватних учасників господарської діяльності. Приватні компанії та інвестори часто не мають достатніх механізмів для виявлення та документування фінансових схем, спрямованих на їх обман. Обмеженість доступу до банківської інформації та комерційних реєстрів унеможливорює їм самотійно встановити факти незаконного привласнення коштів чи відмивання грошей. Крім того, навіть при виявленні порушень приватні особи часто не мають правового статусу для самотійного звернення до суду без участі державних органів.

Виклики у контролюванні порядку господарської діяльності

Другою групою проблем, яка обумовлює необхідність комплексного правового регулювання, є забезпечення законного порядку зайняття підприємницькою діяльністю. Компанії, які дотримуються закону, часто стикаються з недобросовісною конкуренцією з боку підприємців, які ігнорують нормативні вимоги. Однак приватні господарюючі суб'єкти мають обмежені можливості для притягнення конкурентів до відповідальності, оскільки цивільні засоби захисту через судові позови вимагають значних матеріальних витрат та часу, що робить їх неефективними для малих і середніх підприємств. Відсутність спеціалізованих приватних механізмів контролю та верифікації господарської діяльності призводить до того, що порушники довго залишаються невиявленими, що й зумовлює пошук більш ефективних підходів до регулювання цієї сфери. У

цьому контексті виникає потреба у новому розумінні правових механізмів протидії господарським злочинам.

Як зазначає В. Маковій, оскільки протидія господарським злочинам передбачає застосування комплексу правових механізмів, які мають забезпечити баланс між захистом приватних суб'єктів господарювання та реалізацією публічних інтересів держави, то й темпоральні аспекти такого правового регулювання набувають особливої значимості. На відміну від цивільно-правових засобів запобігання порушенням, де акцент робиться на захисті приватного інтересу потерпілої сторони, у сфері протидії господарським злочинам правовий час як категорія матиме змішану природу, що об'єднує як приватні, так і публічні компоненти. Такий дуалізм не створює суттєвих розбіжностей у розумінні та застосуванні часових меж кримінального переслідування та цивільного позову, але вимагає узгодженого підходу до їхньої реалізації в межах єдиного правового механізму [2, с. 54].

Третім вагомим викликом є захист прав споживачів від господарських злочинів. Споживачі, як найменш захищена категорія учасників господарської діяльності, часто стають жертвами шахрайства, випуску неякісної чи небезпечної продукції, введення в оману щодо характеристик товарів. Розпорошеність шкоди серед мільйонів споживачів робить індивідуальні позови економічно нецільовими. Багато потерпілих не мають ресурсів для звернення до суду, а механізми колективного захисту прав в Україні все ще залишаються недостатньо розвинутими. Крім того, компенсація шкоди через цивільний процес часто затягується на роки, що не забезпечує оперативну справедливість.

Четвертим викликом є контролювання процесу приватизації та запобігання корупційним схемам у цій сфері. Приватні особи та організації, які постраждали від неправомірної приватизації, часто не мають механізмів для захисту своїх прав без державної підтримки. Складність виявлення незаконних схем приватизації та доведення їх у суді робить цей процес вкрай затримуючим та витратним.

У висновку, слід зазначити, що лише виокремлені категорії господарських злочинів демонструють багатоаспектність приватно-правових викликів у протидії цьому явищу. Удосконалення цивільних механізмів захисту, розширення доступу приватних осіб до інформації, розвиток механізмів колективного захисту прав та створення спеціалізованих приватних систем контролю є необхідними кроками для забезпечення ефективної протидії господарським злочинам. Лише комплексний підхід, що поєднує державні та приватні механізми, дозволить досягти справедливості та зміцнення правопорядку в господарській сфері.

Список використаних джерел:

1. Нікітенко Л. Щодо поняття та системи злочинів у сфері господарської діяльності. *Правничий часопис Донецького університету*. 2018. № 1-2. С. 84–91. URL: <https://doi.org/10.31558/2518-7953.2018.1-2.11>

Всеукраїнська науково-практична інтернет-конференція «Актуальні проблеми приватного права» 31 жовтня 2025 р.

2. Маковій В. Темпоральні обмеження у господарському праві. *Актуальні правові проблеми господарської діяльності в Україні* : зб. тез доп. учасників науково-практ. семінару, м. Львів, 30 трав. 2019 р. С. 53–55.
URL: <https://surl.li/hwxjiz>

ВИХОВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ: НОВИЙ ЗМІСТ І ШЛЯХИ ЙОГО РЕАЛІЗАЦІЇ

Любов Красюк

*заступник директора з навчально-виховної роботи Ірпінського
академічного ліцею «Мрія» м. Ірпінь, Україна*

Оксана Марущак

*вчитель технології та трудового навчання. Ірпінського ліцею №3
Ірпінської міської ради, м. Ірпінь, Україна*

У 2022–2023 роках Міністерство освіти і науки України визначило нові пріоритетні напрями виховної роботи в закладах освіти. Серед них – національно-патріотичне виховання, забезпечення дотримання прав дитини, протидія булінгу, запобігання домашньому насильству та торгівлі людьми, профілактика девіантної поведінки й шкідливих звичок, розвиток учнівського самоврядування, підтримка сімейного виховання. Окремо було наголошено на необхідності підготовки педагогів до надання психологічної допомоги дітям у воєнних умовах.

До початку війни виховна діяльність зосереджувалася переважно на моральному, громадянському, трудовому, економічному, естетичному, фізичному та політичному вихованні. Теми запобігання насильству, булінгу, торгівлі людьми, а також взаємодії школи з родинами розглядалися переважно в межах роботи соціальних педагогів і психологів. Проте в умовах війни акценти змістилися – від загального формування культури поведінки до конкретних завдань патріотичного, правового та безпекового виховання.

Такі зміни пояснюються тим, що в умовах збройного конфлікту освітні заклади, відповідно до міжнародних стандартів соціальної підтримки населення, виконують нові функції – соціальну, безпекову, інформаційну й консультативну. Школи стають центрами надання гуманітарної, психологічної та соціальної допомоги. Водночас війна відбувається не лише на полі бою, а й у суспільному та інформаційному просторі. Тому педагогічна просвіта родин і дітей розглядається як частина освітнього фронту, спрямованого на захист національної свідомості й цінностей.

У сучасних умовах формування ціннісних орієнтирів набуває особливого значення. Якщо раніше освітній дискурс тяжів до ідеї євроінтеграції та формування європейських цінностей, то сьогодні ці процеси відбуваються одночасно з утвердженням української національної ідентичності. Українці захищають власну незалежність, відстоюючи право на власні цінності та європейський вибір. Тому виховання українських і європейських цінностей має здійснюватися паралельно як складова забезпечення національної безпеки.

Законодавство України у сфері освіти визначає цінності поряд із компетентностями, однак воно ще не враховує специфіку воєнного стану, нові виклики та зміну суспільних пріоритетів. Нині найвищими цінностями є життя

людини та незалежність держави. Освіта має формувати особистість, здатну інтегруватися в європейську спільноту, не втрачаючи української самобутності. Спільність цінностей є запорукою миру й стабільності, тоді як національні цінності забезпечують перемогу та рух України до Європи.

Формування цінностей у системі освіти сьогодні виходить за межі звичайної просвітницької роботи. Воно включає весь спектр виховних етапів – від інформування до стимулювання самовиховання, що демонструють, зокрема, приклади реалізації Української Хартії вільної людини в Тернопільській області. Лише суб'єктна особистість, здатна самостійно приймати рішення, може бути активним учасником змін. Звідси випливає важливість розвитку учнівського самоврядування, критичного мислення, правової обізнаності та профілактики порушень прав дитини.

Раніше захисна функція покладалася на соціальних педагогів, проте нині вона є необхідною для всіх освітян, які працюють із внутрішньо переміщеними особами, родинами військовослужбовців і вразливими групами населення. Освітні установи виконують функцію не лише закладів освіти, а й центрів соціальної підтримки громад. Це вимагає від педагогів знання основ прав людини, законодавства про захист дітей, механізмів взаємодії з поліцією, службами у справах дітей та соціальними установами.

Тому правова просвіта педагогів стає нагальною потребою. Виявлення випадків насильства, зневаги або жорстокого поводження вимагає від учителів відповідних професійних компетентностей, яких часто бракує в нинішніх програмах підвищення кваліфікації. Аналогічна ситуація спостерігається з підготовкою освітян у сфері національно-патріотичного виховання, що розглядається переважно через призму ідентичності, а не безпеки держави.

Функції профілактики негативних явищ, що традиційно належали соціальним педагогам, нині розширено до рівня загальноосвітніх завдань. Це передбачає взаємодію школи з місцевими громадами та впровадження соціально-психолого-педагогічних служб, здатних забезпечити комплексну підтримку. Потребує уваги й запровадження інституту «вихователя безпеки» у школах, який би допомагав педагогам у практичному вирішенні проблем, пов'язаних із безпечним освітнім середовищем.

Нині безпечність закладів освіти є одним із ключових завдань педагогічної спільноти. Хоча в Законі України «Про повну загальну середню освіту» це поняття визначено, однак воно не враховує особливості воєнного стану. Отже, підготовка освітян до забезпечення безпечного середовища потребує оновлення нормативної бази та змісту підвищення кваліфікації педагогічних працівників.

Методичні матеріали із запобігання торгівлі людьми вже існують, але більшість із них створено для мирного часу. В умовах війни необхідно оновити підходи з урахуванням безробіття, міграції та нових соціальних ризиків. Особливого значення набуває психологічна підтримка дітей, яку мають надавати не лише фахівці, а й вчителі. Водночас програми професійного розвитку педагогів поки не передбачають належної підготовки в цій сфері.

Проведений аналіз засвідчує, що сучасні напрями виховної роботи, визначені Міністерством освіти і науки України у 2022–2023 роках, цілком відповідають суспільним викликам воєнного часу. Їх спрямованість на національно-патріотичне, правове, безпекове й психологічне виховання має важливе значення для підтримання соціальної стійкості, формування національної ідентичності та розвитку громадянської відповідальності дітей і молоді.

Разом із тим, практична реалізація цих напрямів ускладнюється низкою системних проблем. До основних належать: недосконалість нормативно-правової бази, що не враховує специфіки воєнного стану; орієнтація професійних стандартів педагогічних працівників переважно на мирний час; відсутність у програмах підвищення кваліфікації педагогів тем, пов'язаних із кризовими ситуаціями, психосоціальною підтримкою, правозахисною діяльністю; обмежена кількість масштабних державних програм і недостатня координація між освітніми установами, громадами та органами влади.

Для підвищення ефективності виховного процесу в умовах війни доцільно реалізувати такі заходи:

- **Вдосконалити нормативно-правове забезпечення освітньої діяльності** – внести зміни до законів і підзаконних актів, передбачивши поняття «безпечне освітнє середовище в умовах воєнного стану», а також оновити професійні стандарти педагогів відповідно до сучасних функцій і компетентностей.

- **оновити зміст професійної підготовки й підвищення кваліфікації педагогічних працівників.** Включити до програм навчальні модулі з надання психологічної допомоги, взаємодії з соціальними службами, правової обізнаності, кризового менеджменту, формування цінностей української державності та медіаграмотності.

- **інституалізувати нові ролі в системі освіти.** Розширити мережу соціально-психолого-педагогічних служб і запровадити посаду вихователя безпеки, відповідального за превентивну роботу, координацію заходів безпеки та підтримку педагогічних колективів.

- **забезпечити методичну й наукову підтримку виховної діяльності.** Розробити нові методичні посібники, програми та практичні рекомендації з питань патріотичного, правового, антикризового виховання, адаптовані до умов війни.

- **перейти від пілотних проєктів до системних програм.** Успішні ініціативи, реалізовані за підтримки міжнародних організацій (зокрема ЮНІСЕФ), мають бути масштабовані на рівні державної політики з відповідним фінансуванням і кадровим забезпеченням.

- **посилити співпрацю між закладами освіти, громадами та органами місцевої влади.** Необхідно створювати на базі шкіл центри соціально-психологічної допомоги, залучати педагогів і батьків до волонтерських і правопросвітницьких ініціатив.

- розвивати систему моніторингу й аналітичного супроводу виховного процесу. Запровадження державного моніторингу ефективності виховної роботи дозволить своєчасно коригувати напрями політики й оцінювати її результативність у контексті забезпечення національної безпеки.

Таким чином, реалізація окреслених заходів сприятиме створенню цілісної системи виховання, здатної реагувати на виклики сьогодення, забезпечувати психологічну, соціальну та правову підтримку дітей, утверджувати українські цінності та зміцнювати стійкість суспільства в умовах війни.

Список використаних джерел:

1. Трубавіна І.М. Система соціальної профілактики торгівлі людьми в закладах середньої освіти. Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки. 2018. №6 (320) червень. С. 289 - 295 URL: <http://hdl.handle.net/123456789/4946>

2. Трубавіна І.М. Теоретичні основи і сутність школи, дружньої до дитини, як засіб протидії жорстокості і булінгу в закладах середньої освіти. Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки. 2019. № 1 (324), Ч. I. С. 117-132. URL: <http://visnyk.luguniv.edu.ua/index.php/vped/article/view/28>

3. Трубавіна І.М., Каліна К.Є. Консультування вчителями сімей з дітьми в Україні в умовах війни. Засоби навчальної та науково-дослідної роботи. 2022, Вип. 58. С. 72-82. URL: <http://journals.hnpu.edu.ua/index.php/sciencemeans/article/view/3996/3987>

4. Трубавіна І.М., Рибалко Л.С., Каплун С.О. «Декларація безпеки шкіл»: шляхи впровадження в систему освіти України. Засоби навчальної та науково-дослідної роботи. 2019. Вип. 52. С. 69-86. URL: <http://dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/3204>

5. Trubavina I., Tsybulko L., Mohyliova N., Ivanchuk V. Theoretical foundations of the regional training program "Education in conflict" for teachers' professional development. Ukrainian Journal of Educational Studies and Information Technology. 2021. Vol. 9 No. 4. URL: <https://uesit.org.ua/index.php/itse/issue/view/24>

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ГАРАНТІЇ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ ДИТИНИ НА СІМ'Ю, ОСВІТУ ТА ОХОРОНУ ЗДОРОВ'Я

Олександр Коваленко,

аспірант, Державний податковий університет, м. Ірпінь, Україна

Дитина як самостійний суб'єкт права потребує посиленого захисту з боку держави через свою вразливість - фізичну, розумову тощо. Відтак вона не здатна захистити себе самостійно і потребує захисту з боку держави. Конституція України (ч. 1 ст. 55) гарантує право на захист кожному громадянину України незалежно від віку, а цивільно процесуальне законодавство (ст. 4) передбачає право на звернення кожної особи до суду за захистом своїх порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів. Також право на захист своїх прав та інтересів передбачено в Сімейному кодексі України (ст. 18). Так, суд може застосовувати способи захисту сімейних прав та інтересів визначені у ч.2 ст. 18 Сімейного кодексу України. Водночас слід зауважити, що суд є не єдиним органом, уповноваженим здійснювати захист прав та інтересів дитини, а судова форма захисту є лише однією із форм, які спрямовані на захист порушеного, невизнаного чи оспореного права дитини. Хоча саме судова форма захисту має «виключну компетенцію з найбільш важливих питань сімейних відносин, в тому числі питань встановлення факту батьківства, материнства, визнання материнства (ст. ст. 130 – 132 Сімейного кодексу України), вирішення спорів між батьками щодо забезпечення особистих немайнових прав дитини (ст. ст. 145 – 149, 159, 161, 167 – 169 Сімейного кодексу України), питань позбавлення батьківських прав (ст. 164 Сімейного кодексу України), їх поновлення (ст. 169 Сімейного кодексу України), відібрання дитини від батьків або одного з них, не позбавляючи їх батьківських прав (ст. 170 Сімейного кодексу України), стягнення аліментів (ст. 181 Сімейного кодексу України) та додаткових витрат на дитину (ст. 185 Сімейного кодексу України), усиновлення дитини (ст. 224 Сімейного кодексу України), скасування усиновлення (ст. 238 Сімейного кодексу України) тощо [1, с. 158].

При вирішенні сімейних спорів як альтернативну форму захисту порушених прав використовують сімейну медіацію [2; 3; 4]. Водночас варто відмітити, що перешкодою для укладення мирової угоди є встановлення у сімейному законодавстві спеціальної компетенції суду для вирішення таких спорів, як: визнання шлюбу недійсним (ст. 40 СК), позбавлення батьківських прав (ст. 164 СК), розірвання шлюбу (ст. 105 СК), усиновлення (ст. 207 СК), встановлення факту батьківства або материнства (ст. 130, 132 СК) тощо. Крім того, як слушно зазначає В.Ю. Євко, у багатьох сімейних справах предметом судового захисту є права та інтереси дітей, які захищаються у процесі їх законними представниками, а у деяких випадках – прокурором чи органом опіки та піклування. Інтереси дітей та їх законних представників далеко не завжди співпадають, та укладення мирової угоди може заподіяти шкоду правам та

законним інтересам дітей. Тому суд, зауважує учена, має у відповідних випадках найбільш ретельно перевірити, чи не порушують умови мирової угоди права та законні інтереси дітей при реалізації диспозитивних повноважень законних представників. Крім того, відповідно до ч. 4 ст. 13 ЦПК України, суд залучає відповідний орган чи особу, яким законом надано право захищати права, свободи та інтереси інших осіб, якщо дії законного представника суперечать інтересам особи, яку він представляє [5, с. 144]. Аналізуючи судову практику щодо захисту сімейних прав та інтересів дитини І.В. Чеховська зауважує, що протягом 2022-2025 років найбільшу частку судових справ, що містяться у Єдиному державному реєстрі судових рішень становлять судові спори щодо визначення місця проживання дитини; усиновлення; усунення перешкод у спілкуванні з дитиною (дітьми) та визначення порядку участі в її (їх) вихованні; позбавлення батьківських прав; стягнення аліментів на утримання неповнолітніх дітей; встановлення опіки та піклування [6, с. 80].

При цьому при вирішенні будь-яких сімейних спорів важливо діяти з позиції «найкращих інтересів дитини». Так, у Конвенції ООН про права дитини зазначено, що дитина наділяється правом на те, щоб її найкращі інтереси оцінювалися і бралися до уваги в якості першочергового міркування при прийнятті в її відношенні будь-яких дій або рішень як в державній, так і в приватній сфері (п. 1 ст. 3) [7]. А у зауваженнях загального порядку Комітету ООН з прав дитини № 14 (2013) «Про право дитини на приділення першочергової уваги якнайкращому забезпеченню її інтересів (пункт 1 статті 3) вказано, що «Найкраще забезпечення інтересів дитини» - це право, принцип і правило процедури, які засновані на оцінці всіх елементів, що відображають інтереси дитини або дітей, в конкретних обставинах» [8]. При визначенні найкращих інтересів дитини необхідно слідувати правилам, що забезпечує юридичні гарантії та належну реалізацію прав дитини. Наразі доводиться констатувати, що в умовах воєнного стану в Україні мають місце багаточисельні факти порушення таких гарантій [9].

Виокремимо найбільш поширені категорії сімейних, освітніх, медичних спорів. До них відносимо справи: щодо аліментних зобов'язань; щодо позбавлення батьківських прав; щодо визначення місця проживання дитини та участі батьків у вихованні дитини; щодо визначення місця проживання дитини та участі батьків у вихованні дитини; щодо зарахування і відрахування з навчального закладу; щодо якості освітніх послуг і організації навчального процесу; щодо участі батьків у вихованні і навчанні дитини; пов'язані з порушенням прав учнів і працівників освіти; пов'язані з булінгом; щодо невірно встановленого діагнозу, встановлення якого потягло за собою обрання неправильної тактики лікування; незадоволеністю якістю медичних послуг; стягнення матеріальної і моральної шкоди, спричиненої пацієнту; порушення права на безоплатні лікарські засоби та медичні препарати тощо.

Наведене вище доводить наявність слабкого механізму забезпечення належних умов для гарантування безпеки, охорони здоров'я, навчання,

виховання, фізичного, психічного, соціального, духовного та інтелектуального розвитку дітей, їх соціально-психологічної адаптації та активної життєдіяльності, зростання в сімейному оточенні в атмосфері миру, гідності, взаємоповаги, свободи та рівності. Відтак юридичним гарантіям реалізації прав дитини варто приділяти особливу увагу.

У цьому контексті доречним є подальше дослідження складових адміністративно-правового механізму гарантій реалізації прав дитини на смію, освіту та охорону здоров'я.

Список використаних джерел:

1. Салюк П. Місце судового захисту у системі форм захисту сімейних прав та інтересів. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2022. Серія ПРАВО. Випуск 72: частина 1. С. 155-160.
2. Чеховська І. В., Довга М.О. Медіація як альтернативний спосіб вирішення сімейних спорів. *Ірпінський юридичний часопис*. 2023. Вип. 3 (12). С. 123-138.
3. Чеховська І.В. Альтернативні способи врегулювання спорів: аналіз судової практики. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 7. С. 84-89.
4. Чеховська І.В., Божук І.В. Перспективи розвитку інституту сімейної медіації в Україні. *Вісник Луганського університету внутрішніх справ*. 2021. Вип. 2.(94) С. 246-258.
5. Євко В.Ю. особливості судового захисту сімейних прав. *Проблеми цивільного права та процесу*. 2018. С. 142-145. https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/25_05_2018/pdf/43.pdf
6. Чеховська І.В. Захист сімейних прав та інтересів дитини у порядку цивільного судочинства: аналіз судової практики. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 8. С. 80-85.
7. Конвенція про права дитини від 20 листопада 1989 року. *База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text
8. Зміст принципу якнайкращих інтересів дитини. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2024_prezent/Prezent_interesy_dytyny.pdf
9. Чеховська І. В. Аналіз тенденцій та детермінанти дитячої бідності в Україні. *Вісник Луганського університету внутрішніх справ*. 2024. Вип. 4.(108) С. 137-148.

ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ПРАВОВІ ЗАСАДИ ТА АКТУАЛЬНІ ВИКЛИКИ

Наталія Лаговська

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільного права та процесу Державного податкового університету, м. Ірпінь, Україна

Артем Барчан

*здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти Навчально-наукового інституту права Державного податкового університету
м. Ірпінь, Україна,*

З початком збройної агресії російської федерації проти України особливої актуальності набуло питання забезпечення прав і свобод громадян у державі, що перебуває у стані війни. Конституція України визначає її як суверенну, незалежну, демократичну, соціальну та правову державу (ст. 1 Конституції України [3]), однак війна поставила перед суспільством необхідність поєднати збереження демократичних цінностей із тимчасовим обмеженням окремих прав задля оборони держави та безпеки громадян.

У таких умовах національна безпека та захист державних інтересів закономірно набувають пріоритетного значення, що зумовлює певне підпорядкування приватних прав публічним потребам. Цивільне законодавство України (ст. 12 ЦК) підкреслює, що особа реалізує свої права вільно, але добросовісно та розумно, тобто з урахуванням меж, визначених законом і суспільною необхідністю[8]. Під час воєнного стану держава може застосовувати превентивні заходи навіть без факту правопорушення – наприклад, обмеження дієздатності, встановлення піклування, заборону участі у масових заходах чи обмеження пересування.

Особливим різновидом таких заходів є обмеження прав осіб, які вчинили злочини проти держави, співпрацювали з окупаційними силами або підтримували «руській мір». Такі санкції мають персональний характер і діють протягом строку судимості. Аналогічний підхід спостерігається і в інших державах: іноземці, які порушили кримінальне законодавство Польщі, після відбуття покарання депортуються до країни походження.

Питання правомірності обмежень приватних прав розроблялося у вітчизняній правовій доктрині. Є.О. Мічурін [4] наголошував, що будь-яке суб'єктивне право має свої межі, які визначають допустиму свободу дій особи, а В.О. Кожевникова [1] та інші дослідники підкреслювали, що ці межі формуються під впливом публічного інтересу. Отже, обмеження не заперечують існування права, а лише регулюють механізм його реалізації.

На міжнародному рівні ст. 15 Європейської конвенції з прав людини [2] дозволяє державам під час надзвичайного чи воєнного стану тимчасово відступати від виконання окремих зобов'язань щодо прав людини. В українському правовому полі це закріплено Законом України «Про правовий режим воєнного стану» [7] та відповідними указами Президента [6]. Ці акти

передбачають можливість тимчасового обмеження конституційних прав, визначених статтями 30–34, 38, 39, 41–44, 53 Конституції України, якщо цього потребує захист державної незалежності та територіальної цілісності.

Йдеться, зокрема, про право на недоторканність житла, свободу пересування, таємницю листування, свободу слова, участь в управлінні державою, право на мирні зібрання, власність, підприємницьку діяльність та освіту. У сучасних умовах до цього переліку фактично додаються й обмеження права на інформацію – зокрема, у сфері публікації даних про пересування військових, підготовку підрозділів тощо.

Україна, відповідно до норм міжнародного права, у 2022 році повідомила ООН і Раду Європи про відступ від окремих положень Міжнародного пакту про громадянські та політичні права та Європейської конвенції 1950 року. Це дозволило легально запровадити тимчасові обмеження без порушення міжнародних зобов'язань. Військове командування отримало право встановлювати комендантську годину, обмежувати пересування осіб, проводити огляд речей, тимчасово вилучати майно для потреб оборони, а також забороняти масові зібрання.

Таким чином, механізм обмеження прав у період воєнного стану має правову, а не політичну природу. Його мета – забезпечення функціонування держави, громадського порядку та безпеки. Водночас такі обмеження можуть бути лише тимчасовими, пропорційними та ґрунтуватися на законі або судовому рішенні.

Висновки. Правове звуження прав людини у воєнний період є вимушеним, але законним інструментом державної політики. Воно спрямоване на захист вищих конституційних цінностей – незалежності, територіальної цілісності та безпеки держави. Обмеження можуть мати як загальний, так і персональний характер, проте в усіх випадках повинні бути нормативно визначеними та обґрунтованими суспільною необхідністю.

Список використаних джерел:

1. Кожевникова В. О. Обмеження прав суб'єктів сімейних відносин: проблеми теорії та практики: монографія. Київ : Комп'ютерний дизайн, 2019. 520 с.
2. Конвенція захисту прав та основоположних свобод Європейська конвенція про права людини. Урядовий кур'єр від 17.11.2010. № 215.
3. Конституція України від 28 червня 1996 року. Голос України від 13.07.1996. № 128.
4. Мічурін Є. О. Обмеження майнових прав фізичних осіб (цивільно-правовий аспект) : дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2009. 463 с.
5. Мічурін Є. О. Межі та обмеження цивільних прав. Право і безпека. 2010. № 3 (35). С. 212–215.
6. Про введення воєнного стану в Україна або в окремих її місцевостях : Указ Президента України № 64 від 24 лютого 2022 р. Голос України від 24.02.2022. № 37.

7. Про правовий режим воєнного часу : Закон України від 12 травня 2015р. № 389-VIII. 2024. URL: Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення 12.10.2025)

8. Серьогін С. Ю. Критерії визначення меж здійснення особою суб'єктивних прав. Актуальні проблеми міжнародних відносин 2013. Вип. 116 (Ч. 1). С. 136–142.

ПРИНЦИП ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА У ВИКОНАВЧОМУ ПРОВАДЖЕННІ: АКТУАЛЬНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИКИ РОЗВИТКУ

Ярослав Лантух

аспірант кафедри цивільного права та процесу Державного податкового університету, м. Ірпінь, Україна

Проголошення соціального характеру держави Україна (ст. 3 Конституції України) означає пріоритет людини як соціальної цінності перед усіма іншими соціальними цінностями. Зазначене положення має не тільки теоретичний, а й практичний зміст, оскільки створює певну ієрархію цінностей при вирішенні конкретних практичних питань. Верховенство права означає підпорядкування держави людині, сутність держави зводиться до забезпечення прав і свобод людини. При цьому права і свободи людини не є вичерпними, що ґрунтується на невичерпності розвитку як такого, збільшення кількості та розширення обсягу свобод людини, які необхідні для її постійно зростаючих потреб [1, с. 20-21, 159]. Така позиція продовжує залишатись актуальною. Вказане стосується й забезпечення права людини на справедливий суд, проголошеного п. 1 ст. 6 ЄКПЛ.

Розвиток виконавчого провадження зумовив законодавче закріплення засад виконавчого провадження, які мають оціночний характер: верховенство права; справедливість; розумність строків його здійснення; співмірність виконавчих дій із обсягом вимог за судовим рішенням, що виконується (ч. 1 ст. 2 Закону України «Про виконавче провадження» від 02.06.2016 р. № 1404-VIII [2]). Водночас, проблематика специфіки принципу верховенства права у виконавчому провадженні, співвідношення засади верховенства права у виконавчому провадженні із іншими його засадами не отримала широкої уваги у науковій літературі.

С.О. Якимчук вказує про такі вимоги принципу верховенства права у виконавчому провадженні: забезпечення реальної доступності кожної заінтересованої особи до правосуддя; забезпечення реалізації засад справедливості судового розгляду; вимоги правової визначеності; неприпустимість втручання законодавця у процес здійснення правосуддя. Дослідниця наголошує на взаємозв'язку законної сили судового рішення та його здійсненості як передумов виконавчого провадження. Судове рішення як акт правосуддя вносить правову визначеність у правовідносини, з яких виник спір, та набирає законної сили. Здійсненість судового рішення є наслідком набрання ним законної сили, а інші властивості судового рішення (обов'язковість та преюдиціальність) є тісно пов'язаними між собою та характеризують судове рішення як акт правосуддя. Визначаючи загальні тенденції розвитку принципу верховенства права у виконавчому провадженні, вказується про наступні: глобалізаційні тенденції у фундаменталізації прав людини; розвиток міжнародних стандартів виконавчого провадження, а національний

законодавець не встигає закріплювати такі стандарти у національному законодавстві; забезпечення панування прав і свобод людини і громадянина у суспільстві; верховенство конституції у національній системі джерел права; забезпечення передбачуваності у діяльності органів влади [3, с. 179-180].

Попри вплив значного проміжку часу, така позиція зберігає актуальність. Водночас, варто відмітити її загальний характер, нечіткість розмежування окремих понять, відкритий характер переліку тенденцій розвитку принципу верховенства права у виконавчому провадженні. Разом це вказує на відкритий характер проблематики розвитку принципу верховенства права у виконавчому провадженні.

В.А. Кройтор вказує про застосовність у межах виконавчого провадження позиції, висловленої Венеціанською комісією у своєму звіті від 24-25 березня 2011 року щодо виділення шести складових верховенства права: законність; правова визначеність; заборона довільності у прийнятті владних рішень; доступність правосуддя (здійснення його судом, який є незалежним та безстороннім, із можливістю судового оскарження адміністративних актів); повага до прав людини; рівність перед законом та недискримінація [4, с. 15; 5, с. 28].

Розкриваючи засаду остаточності судового рішення (*res judicata*) у контексті виконавчого провадження, Т.А. Цувіна вказує про вимогу неухильності виконання судового рішення. Дослідниця зауважує про існування проблеми невиконання судових рішень, за якими боржником виступає держава. Для вирішення цієї проблеми пропонуються напрями розвитку як матеріального, так і процесуального законодавства: розвиток правового регулювання у галузі соціальних виплат; скасування мораторію щодо примусової реалізації майна, що належить державним підприємствам; запровадження обліку судових рішень, за якими боржником виступає держава та впровадження за такими рішеннями спрощеного порядку пред'явлення їх до виконання, що передбачає передусім, відсутність необхідності особистого звернення заявника до суб'єктів примусового виконання; запровадження та розвиток ефективних компенсаторних та превентивних засобів захисту права на виконання судового рішення у розумний строк відповідно до ст.ст. 6, 13 ЄКПЛ. Іншим напрямом вдосконалення законодавства пропонується розширення компетенції приватних виконавців із подальшим зрівнянням її обсягу із компетенцією державних виконавців. Також пропонується внесення законодавчих змін у напрямку вдосконалення механізму контролю за виконанням судових рішень, зокрема за рахунок усунення конкуренції між судовим та адміністративним шляхами захисту. Крім того, доцільним є запровадження до національного законодавства міжнародного досвіду: передбачення у законодавстві про виконавче провадження строку на добровільне виконання судових рішень, а також розширення можливостей щодо застосування у виконавчому провадженні альтернативних способів вирішення спорів: медіації та консiliaції, спрощення

порядку виконання мирових угод, досягнутих у результаті таких способів вирішення спорів [6, с. 349-350].

Окреслені наукові дослідження надають підставу для висновку, що положення принципу верховенства права у виконавчому провадженні перебувають у стані розвитку. Водночас, можливо зробити певні узагальнення. Так, зазначений принцип розглядається передусім як принцип судового процесу як родової категорії стосовно виконавчого провадження. Втім, формується й специфічний зміст цього принципу саме стосовно цієї стадії цивільного судочинства. Такий зміст включає до себе загальні та спеціальні положення. Загальні положення передбачають реалізацію процедури виконавчого провадження як гарантії суб'єктивного права на виконання судового рішення відповідно до ст.ст. 6 та 13 ЄКПЛ. Такі положення передбачають: неухильність виконання судового рішення, розумність строку виконання. Спеціальні положення представлені пропозиціями щодо вдосконалення чинного законодавства у сфері виконавчого провадження. Таким чином, актуальним є подальший розвиток процедури виконавчого провадження, передусім щодо встановлення співвідношення засад виконавчого провадження, визначених у ч. 1 ст. 2 Закону «Про виконавче провадження». Крім того, підлягають розвитку засоби гарантування та захисту прав учасників виконавчого провадження, з урахуванням актуального міжнародного досвіду їх застосування в інших державах.

Список використаних джерел:

1. Конституція України. Науково-практичний коментар. Редкол.: В.Я. Тацій, О.В. Петришин, Ю.Г. Барабаш та ін. Х.: Право, 2011. 1128 с.
2. Про виконавче провадження: Закон України від 02.06.2016 р. № 1404-VIII. Відомості Верховної Ради України офіційне видання від 22.07.2016 — 2016 р., № 30, стор. 5, стаття 542.
3. Якимчук С.О. Виконання судових рішень як частина судового розгляду: дис. ... к.ю.н.: 12.00.03. Харків, 2014. 240 с. URL: <https://nrat.ukrintei.ua/searchdoc/0415U002020/> (дата звернення: 08.10.25 р.).
4. Закон України «Про виконавче провадження», Закон України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів»: науково-практичний коментар. За заг. ред. М.М. Ясинка. К.: Алерта, 2019. 504 с.
5. Доповідь про правовладдя, ухвалено Венеційською Комісією на її 86-му пленарному засіданні (Венеція, 25–26 березня 2011 року). URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2011\)003rev2-ukr](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2011)003rev2-ukr) (дата звернення: 08.10.25 р.).
6. Цувіна Т.А. Принцип верховенства права у цивільному судочинстві: теоретико-прикладне дослідження: дис. ... д.ю.н.: 12.00.03. Харків, 2021. 625 с. URL: <https://nrat.ukrintei.ua/searchdoc/0415U002020/> (дата звернення: 08.10.25 р.).

КРИТЕРІЇ ДОПУСКУ ТА ПРОФЕСІЙНІ ВИМОГИ ДО ЕКСПЕРТА З ПИТАНЬ ПРАВА У КОНТЕКСТІ СТАТТІ 73 ЦПК УКРАЇНИ

Юрій Левківський

*аспірант кафедри цивільного права та процесу Національної академії
внутрішніх справ, м. Київ, Україна*

Запровадження інституту експерта з питань права у цивільному судочинстві України стало однією з найбільш дискусійних новел процесуального законодавства 2017 року. Стаття 73 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України) встановлює базові критерії допуску такої особи до участі у справі: наявність наукового ступеня та визнаність фахівця у галузі права [1]. Проте лаконічність законодавчого формулювання породжує численні теоретичні та практичні питання щодо тлумачення цих вимог.

У зв'язку з цим вважаємо, логічним здійснити аналіз законодавчо встановлених критеріїв допуску експерта з питань права та виявити проблемні аспекти їх застосування.

Перший критерій – наявність наукового ступеня – здавалося б, є формальною вимогою, що не викликає труднощів у застосуванні. Однак, як слушно зауважує Н. Зозуля, процесуальний закон не конкретизує, у якій саме сфері права особа повинна мати науковий ступінь [2]. Виникає питання: чи може бути експертом з питань цивільного права особа, яка має науковий ступінь у галузі кримінального права, або навпаки? Буквальне тлумачення статті 73 ЦПК України дозволяє стверджувати, що науковий ступінь може бути отримано у будь-якій правовій спеціалізації, оскільки законодавець вимагає лише «наукового ступеня» без конкретизації галузі.

Водночас існує й інша проблема, на яку звертають увагу дослідники. Станом на сьогодні в Україні захищено понад 200 тисяч дисертацій, проте це не завжди свідчить про високу якість наукових досліджень. Як зазначається у публікації Верховного Суду, гегелівський закон діалектики переходу кількості в якість на прикладі юридичної науки поки не працює, і не завжди доктор юридичних наук автоматично стає кращим експертом з питань права, ніж кандидат наук [3]. Ця проблема є системною для вітчизняної науки і потребує окремого вирішення.

Другий критерій – визнаність фахівця у галузі права – є оціночним поняттям, що створює ще більше труднощів у правозастосуванні. О. Кармаза та Д. Кушерець у своєму дослідженні підкреслюють, що законодавець не надає жодних орієнтирів для визначення цього критерію [4, с. 33]. Хто буде визначати «визнаність» фахівця в галузі права? Чи це повинен бути професор із університету з багаторічним досвідом та низкою наукових публікацій, чи адвокат, який є активним у професійній спільноті?

На практиці визнаність фахівця може підтверджуватися такими об'єктивними показниками: наявність наукових публікацій з відповідної

тематики у фахових виданнях, індексація у наукометричних базах даних, досвід викладацької діяльності у закладах вищої освіти, участь у експертних радах та робочих групах з питань законотворення, цитованість наукових праць. Проте відсутність законодавчого закріплення цих критеріїв залишає питання на розсуд суду, що може призводити до неоднакового застосування норми різними судами.

Принципово важливим є розмежування експерта з питань права та судового експерта. Як зазначає А. Штефан, експерт з питань права не встановлює фактичних обставин справи, а надає правовий аналіз застосування норм іноземного права, міжнародного права, звичаїв ділового обороту [5, с. 25]. Висновок експерта з питань права, відповідно до статті 114 ЦПК України, не є доказом у справі, має виключно допоміжний (консультативний) характер і не є обов'язковим для суду [1].

ЦПК України встановлює обмеження щодо осіб, які не можуть бути експертами з питань права. Зокрема, не можуть виступати особи, заінтересовані у результаті розгляду справи. Критерій заінтересованості є ключовим для забезпечення об'єктивності висновку експерта у галузі права та може мати як майновий, так і немайновий характер.

Окремої уваги заслуговує процедура залучення експерта з питань права до участі у справі. І. Бутирська слушно зауважує, що ЦПК не регламентує порядок залучення експерта до участі в судовому засіданні, не зазначено, з чиєї ініціативи це відбувається [6, с. 109]. Частина 1 статті 73 ЦПК України лише встановлює, що рішення про допуск до участі в справі експерта з питань права ухвалюється судом, проте не конкретизує, чи може суд зробити це з власної ініціативи, чи лише за клопотанням сторони.

Аналіз судової практики свідчить про неоднозначне застосування інституту експерта з питань права. Як зазначається у дослідженні судової практики, інколи заявляються клопотання про допуск до участі експерта з питань права з питань, які виходять за межі його компетенції, встановленої статтею 114 ЦПК України. Зокрема, трапляються випадки звернення з питань роз'яснення норм національного законодавства, визначення правової природи понять, що є виключною компетенцією суду [7].

Ю. Рябченко звертає увагу на необхідність вдосконалення правового регулювання процесуального статусу експерта з питань права. На його думку, доцільним є законодавче закріплення критеріїв «визнаності» фахівця, які могли б включати вимоги щодо певного рівня наукового звання, досвіду наукової діяльності в галузі права, наявності публікацій, участі у розробках законопроектів [8].

Варто зазначити про невизначеність питання оплати послуг експерта з питань права. Хоча частина 3 статті 73 ЦПК України встановлює, що експерт з питань права має право на оплату наданих ним послуг та на компенсацію витрат, пов'язаних з викликом до суду, відсутність методики визначення розміру винагороди створює ризики як надмірного завищення, так і заниження гонорару.

Перспективним напрямом вдосконалення законодавства є розроблення спеціального положення про експерта з питань права, яке б деталізувало критерії визнаності фахівця, процедуру підтвердження кваліфікації, вимоги до змісту та оформлення правового висновку. Доцільним також видається запровадження реєстру експертів з питань права з можливістю перевірки їхньої кваліфікації судами та учасниками процесу.

Підсумовуючи, слід зазначити, що інститут експерта з питань права в українському цивільному судочинстві потребує подальшого законодавчого вдосконалення. Відсутність чітких критеріїв «визнаності» фахівця, невизначеність процедури залучення експерта та оцінки його висновку у галузі права створюють передумови для різного застосування процесуальних норм. Вирішення цих проблем сприятиме підвищенню ефективності використання спеціальних правових знань у судовому процесі, що в свою чергу забезпечить ефективний захист порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави.

Список використаних джерел:

1. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 року № 1618-IV. Відомості Верховної Ради України. 2004. № 40-42. Ст. 492.
2. Зозуля Н. Експерт з питань права: проблема процесуального статусу. *Українське право*. 2017. 14 грудня. URL: https://ukrainepravo.com/scientific-thought/legal_analyst/ekspert-z-pitan-prava-problema-protsesualnogo-statusu/
3. Експерт з питань права: новела процесуальних кодексів, що потребує обґрунтування судовою практикою. *Офіційний сайт Судова влада України*. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/zmi/632677/>
4. Кармаза О., Кушерець Д. Експерт із питань права в судовому процесі: новели законодавства України. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 10. С. 32–36.
5. Штефан А. С. Висновок експерта у цивільному судочинстві. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2018. № 2. С. 16–28.
6. Бутирська І. А. Правовий статус експерта з питань права у господарському процесі. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2018. № 48. С. 108–111.
7. Експерт з питань права у розгляді справ: аналіз судової практики. *Українське право*. 2018. 10 липня. URL: https://ukrainepravo.com/scientific-thought/legal_analyst/ekspert-z-pytan-prava-u-rozglyadi-sprav-analiz-sudovoyi-praktyky-/
8. Рябченко Ю. Ю. Цивільний процесуальний статус експерта з питань права: питання вдосконалення правового регулювання. *Правова просвіта*. 2017. № 11. URL: <http://www.pravo.nayka.com.ua/?op=1&z=35>

ФОРС-МАЖОР ТА ІСТОТНА ЗМІНА ОБСТАВИН ЯК ПІДСТАВИ ЗМІНИ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИХ ДОГОВОРІВ У ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ

Вікторія Мазур

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка, м. Київ,
Україна*

Воєнний стан, запроваджений в Україні у 2022 році, спричинив суттєві зміни у соціально-економічній та правовій сферах. Значна частина підприємств припинила або скоротила діяльність, порушилися логістичні ланцюги, зруйновано виробничі потужності та об'єкти інфраструктури. У результаті багато суб'єктів господарювання та фізичних осіб зіткнулися з об'єктивною неможливістю належного виконання договірних зобов'язань. Тому постало питання належного виконання цивільно-правових зобов'язань, зокрема можливості звільнення боржника від відповідальності, у разі об'єктивної неможливості виконання договору. Практика останніх років свідчить про суттєве зростання кількості спорів, у яких сторони посилаються на воєнний стан як на форс-мажорну обставину. У таких умовах надзвичайно важливого значення набуває правильне застосування інститутів форс-мажору (непереборної сили) та істотної зміни обставин, що дозволяють сторонам правомірно реагувати на непередбачувані події, не порушуючи принципів добросовісності, справедливості та розумності, закріплених у п. 6 ч. 1 статті 3 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) [1].

Відповідно до статті 617 ЦК України, боржник звільняється від відповідальності за порушення зобов'язання, якщо доведе, що воно стало неможливим внаслідок дії непереборної сили. Під непереборною силою розуміють надзвичайні і невідворотні за даних умов події, настання яких не можна було передбачити, відвернути або запобігти їм.

В умовах воєнного стану до таких обставин можна віднести: 1) бойові дії на території виконання договору; 2) мобілізація або евакуація працівників; 3) руйнування виробничих об'єктів, складів, транспортних шляхів; 4) неможливість здійснення розрахунків через санкційні або банківські обмеження.

Торгово-промислова палата України (ТПП) Листом від 28 лютого 2022 року [2] офіційно визнала воєнний стан обставиною непереборної сили. На підтвердження дії форс-мажору ТПП видає відповідні сертифікати, які мають доказове значення у суді. Водночас сам факт наявності воєнного стану не означає автоматичного звільнення від відповідальності – сторона повинна довести причинно-наслідковий зв'язок між обставинами війни та невиконанням конкретного зобов'язання.

Слід також зазначити, що форс-мажор не припиняє самого зобов'язання, а лише тимчасово звільняє боржника (зупиняє перебіг позовної давності) від відповідальності за невиконання або прострочення. Після припинення дії таких обставин сторони мають продовжити виконання договору або погодити його нові умови. Таким чином, актуальною є проблема поєднання принципу добросовісності з доктриною форс-мажору. З одного боку, сторони мають діяти сумлінно, вживаючи всіх можливих заходів для виконання договору навіть у складних умовах; з іншого – об'єктивна неможливість виконання не може розцінюватися як порушення зобов'язання.

Інший правовий механізм, який дозволяє сторонам реагувати на надзвичайні події, – це інститут істотної зміни обставин, передбачений статтею 652 ЦК України. Його суть полягає в тому, що якщо обставини, з яких сторони виходили під час укладення договору, істотно змінилися, договір може бути змінено або розірвано за згодою сторін чи за рішенням суду.

Ключовими умовами застосування цього інституту є: 1) на момент укладення договору сторони не могли передбачити зміну обставин; 2) зміна має бути настільки істотною, що виконання договору без зміни його умов призвело б до порушення балансу інтересів сторін; 3) ініціатор зміни договору повинен довести, що не міг вплинути на настання таких обставин та, що він вжив усіх можливих заходів для виконання зобов'язання.

До запровадження воєнного стану в Україні, науковці оминали розкриття змісту істотної зміни обставин. Тому що, встановити такі критерії складно, оскільки законодавством вони не передбачалися. Деякі вчені пропонували розглядати такі обставини через призму економічних факторів (наприклад, наявність або відсутність товару на ринку, способи доставки, ринкові ціни на товар і робочу силу). Також вчені пропонували, що у зв'язку з нестабільністю економіки до істотних змін обставин відносити випадки обвалення цін на товари, коливання оплати праці, непередбачуване оподаткування тощо. Але це могло призвести до правової нестабільності, наслідком якої було б необов'язкове виконання договору, усі укладені договори ставилися б під сумнів, завдавали б шкоди ринковій економіці, гальмували б майновий обіг [3, с. 283, 284].

У сучасній практиці воєнного часу істотною зміною обставин може бути, наприклад: 1) різке зростання вартості товарів чи послуг через руйнування ринкових зв'язків; 2) неможливість використання орендованого приміщення через бойові дії; 3) втрата доступу до об'єкта інвестування в зоні окупації.

Судова практика останніх років демонструє збільшення кількості позовів про зміну чи розірвання договорів на підставі статті 652 ЦК України. Верховний Суд у своїх рішеннях наголошує, що війна дійсно може вважатися обставиною, яка істотно змінює умови виконання договору, однак вирішальним є конкретний вплив війни на певні зобов'язання сторін [4, с. 6,7, 9,10].

Попри певну схожість, ці два інститути мають різну правову природу: а) форс-мажор — це підстава для звільнення від відповідальності, але не для зміни

договору; б) істотна зміна обставин – це підстава для зміни або розірвання зобов'язання як такого.

У практичній площині вони часто взаємодіють: наприклад, сторона, яка не може виконати договір через бойові дії, спочатку посиляється на форс-мажор, а згодом ініціює зміну умов договору за статтею 652 ЦК України. Такий підхід дозволяє зберегти договірні відносини, мінімізуючи збитки обох сторін і запобігти судовим спорам.

Варто також зазначити, що принцип справедливості та добросовісності (ст. 3 ЦК України) зобов'язує сторони діяти розумно – своєчасно повідомляти контрагента про неможливість виконання зобов'язань, пропонувати зміни до договору, а не просто припиняти виконання.

Можна стверджувати, що воєнний стан є типовою форс-мажорною обставиною, проте для звільнення від відповідальності необхідно довести прямий вплив війни на конкретне зобов'язання. Інститут істотної зміни обставин забезпечує правовий механізм адаптації договорів до нових реалій, зберігаючи принцип рівності та справедливості сторін. Розмежування та комплексне застосування цих інститутів сприяє стабільності цивільного обороту в умовах воєнного стану. Судова практика вимагає від сторін не лише формального посилання на війну, а й доказів реального впливу надзвичайних обставин на можливість виконання договору. У подальшому розвиток цивільного права України має бути спрямований на вдосконалення правових інструментів реагування на надзвичайні ситуації, що дозволить забезпечити гнучкість та ефективність договірної регуляції навіть у кризових умовах.

Доцільно було б закріпити у ЦК України або спеціальному законі детальні критерії оцінки впливу воєнного стану на цивільно-правові зобов'язання, а також уточнити співвідношення понять «форс-мажор» та «істотна зміна обставин». Включення детального опису форс-мажорних обставин та умов їх застосування допоможе уникнути непорозумінь та спростить процес доказування, у разі виникнення спорів. Наявність документальних підтверджень (листування, акти, офіційні повідомлення) є ключовою для обґрунтування настання форс-мажору в суді. Так, в умовах війни це було би інструментом забезпечення балансу інтересів сторін і стабільності цивільного обороту, що, у свою чергу, сприятиме підвищенню довіри до приватно-правових інститутів у поствоєнний період.

Список використаних джерел

1. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40-41. Ст. 356.

2. Листом 2024/02.0-7.1 від 28 лютого 2022 року. Торгово-промислова палата України (ТПП).

URL: <https://ucci.org.ua/uploads/files/621cba543cda9382669631.pdf> (дата звернення 25.10.2025 р.).

1. Цивільне право України. Особлива частина: підручник за ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнєцової, Р.А. Майданика. 3-тє вид., перероб. і допов. К.: Юрінком Інтер, 2010. 1176 с.

2. Кібенко О. Практика Верховного Суду щодо форсмажору та істотної зміни обставин. XII Міжнародний судово-правовий форум 13-14 червня 2024 року, м. Київ.

URL:

https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2024_prezent/Prezent_fors_major_14_06_2024.pdf (дата звернення 26.10.2025 р.).

ОСОБЛИВОСТІ ПРИПИНЕННЯ ТРУДОВОГО ДОГОВОРУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Любов Менів

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільного права та процесу
Державного податкового університету м. Ірпінь, Україна*

Наталія Савенко

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти Державного
податкового університету м. Ірпінь, Україна*

Запровадження воєнного стану в Україні зумовило глибокі трансформації у сфері трудових правовідносин. Повномасштабна збройна агресія створила обставини, за яких звичайні механізми звільнення, переведення чи тимчасового відсторонення від роботи виявилися недостатніми для захисту інтересів як працівників, так і роботодавців. Саме тому в Україні було ухвалено спеціальний Закон України № 2136-IX «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану», який набрав чинності 15 березня 2022 року й установив особливий правовий режим регулювання праці на період дії воєнного стану. Він не скасовує Кодекс законів про працю, а діє паралельно, надаючи можливість гнучкого реагування на надзвичайні обставини [2].

Упродовж 2024–2025 років до цього Закону вносилися зміни, спрямовані на усунення прогалин і зловживань, які виявилися під час його практичного застосування. Найвагомішим кроком став Закон № 4412-IX «Про внесення змін до Закону України "Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану" щодо обміну інформацією та призупинення дії трудового договору» від 1 травня 2025 року, що набрав чинності 14 червня 2025 року. Ним конкретизовано порядок комунікації між сторонами трудових відносин, удосконалено процедуру призупинення дії трудового договору та встановлено нові вимоги до оформлення документів. Частина положень цього Закону має відкладений строк дії: зокрема, обмеження тривалості призупинення до дев'яноста календарних днів почне застосовуватися з 14 березня 2026 року [2].

Однією з ключових новел стало нормативне закріплення інституту призупинення дії трудового договору. Його сутність полягає в тимчасовому звільненні сторін від обов'язку надавати та виконувати роботу за наявності об'єктивної неможливості здійснення трудової діяльності через збройну агресію.

Призупинення не означає розірвання трудових відносин: після усунення перешкод вони можуть бути відновлені на тих самих умовах. Зміни 2025 року уточнили, що ініціатор повинен письмово повідомити іншу сторону про початок і припинення призупинення, а у випадку відновлення можливості роботи роботодавець зобов'язаний за два тижні попередити працівника про повернення до виконання обов'язків. Передбачено й можливість продовження призупинення понад 90 днів за взаємною письмовою згодою сторін, однак лише в межах строку дії воєнного стану [5].

Важливим є положення частини третьої статті 13 Закону № 2136-IX, відповідно до якого витрати, пов'язані з оплатою праці у період призупинення, підлягають відшкодуванню державою-агресором. Хоча механізм реалізації цієї норми поки не напрацьовано, її наявність підтверджує, що призупинення не покладає фінансового тягаря безпосередньо на роботодавця [2].

Попри спеціальні правила, базові підстави припинення трудових відносин залишаються тими, що визначені Кодексом законів про працю [1]. Угода сторін, ініціатива працівника чи роботодавця, закінчення строку договору, а також інші випадки, передбачені законодавством, продовжують застосовуватися, проте з урахуванням воєнних коректив. Зокрема, працівник, який перебуває у зоні бойових дій або був вимушено переміщений, має право розірвати договір без обов'язку відпрацьовування двотижневого строку. Натомість роботодавцю надано можливість припинити трудові відносини під час тимчасової непрацездатності чи відпустки працівника, але датою звільнення визначається перший робочий день після завершення таких періодів. Це положення не поширюється на категорії, які користуються спеціальним захистом, зокрема на вагітних жінок та осіб, що здійснюють догляд за дитиною [3].

Особливої уваги заслуговує питання звільнення за прогул у районах активних бойових дій. Судова практика 2024–2025 років послідовно виходить із того, що сам факт відсутності працівника на робочому місці не є доказом порушення трудової дисципліни. Роботодавець зобов'язаний довести вину працівника та можливість виконання ним трудових обов'язків у конкретних умовах. В іншому разі звільнення визнається незаконним із покладенням на роботодавця обов'язку виплатити середній заробіток за час вимушеного прогулу [6].

Зміни 2025 року істотно вплинули й на порядок комунікації сторін. Відтепер кожна зі сторін має обов'язок повідомити іншу про зміну своїх контактних даних протягом десяти календарних днів. Якщо цього не зроблено, усі повідомлення, надіслані на останні відомі контакти, вважаються отриманими. Такий підхід покликаний мінімізувати спори щодо належного інформування працівників про накази чи зміни умов праці. Для роботодавців це означає необхідність формалізувати канали зв'язку в локальних актах, а для працівників – обов'язок стежити за їх актуальністю.

Верховний Суд у своїх рішеннях підтверджує, що воєнний стан не може розглядатися як самостійна підстава для припинення трудових відносин. Кожне звільнення повинно мати законне обґрунтування та спиратися на належні докази. Одночасно суди наголошують, що роботодавець не звільняється від обов'язку виплачувати заробітну плату за час вимушеного невиконання обов'язків, якщо не доведе наявності форс-мажорних обставин і належного оформлення простою чи призупинення [4].

Таким чином, ключовим критерієм правомірності звільнення або тимчасового припинення роботи стає дотримання процедур і наявність документів, що підтверджують дії сторін.

Практика застосування нових норм свідчить про зростання ролі превентивного документування. Кожен наказ, повідомлення чи домовленість мають бути зафіксовані у письмовій формі або в електронному вигляді з підтвердженням отримання. Для працівників важливо зберігати копії таких документів, а для роботодавців – вести журнал реєстрації повідомлень та актів про відсутність працівника. Це дозволяє мінімізувати ризики судових спорів і забезпечує передбачуваність правових наслідків.

Отже, на нашу думку, у сучасних умовах припинення трудового договору потребує особливої ретельності. Застосування положень КЗпП має поєднуватися з вимогами спеціального законодавства, яке адаптує трудові механізми до реалій воєнного часу. Законодавець поступово формує систему гнучких, але водночас контрольованих інструментів: від інституту призупинення до розширення підстав звільнення, що гарантують баланс інтересів сторін. Водночас усі ці механізми зберігають фундаментальний принцип – будь-яке розірвання трудових відносин повинно бути законним, обґрунтованим і документально підтвердженим.

Список використаних джерел:

1. Кодекс законів про працю України : Закон України від 10.12.1971 № 322-VIII. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08> (дата звернення: 06.10.2025).
2. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану : Закон України від 15.03.2022 № 2136-IX // Відомості Верховної Ради України. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20> (дата звернення: 05.10.2025).
3. Про внесення змін до деяких законів України щодо обміну інформацією та призупинення дії трудового договору в умовах воєнного стану : Закон України від 01.05.2025 № 4412-IX. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4412-20> (дата звернення: 06.10.2025).
4. Європейська Бізнес Асоціація (ЕБА). Новий закон щодо обміну інформацією та призупинення дії трудових договорів в умовах воєнного стану. Режим доступу: <https://eba.com.ua/novyj-zakon-shhodo-obminu-informatsiyeyu-ta-pryzupynennya-diyi-trudovyh-dogovoriv-v-umovah-voennogo-stanu> (дата звернення: 07.10.2025).
5. Призупинення трудового договору під час воєнного стану: аналіз Закону № 4412-IX. Режим доступу: https://protocol.ua/ua/prizupinennya_trudovogo_dogovoru_pid_chas_voennogo_stanu_analiz_zakonu_4412 (дата звернення: 07.10.2025).
6. Судова практика щодо звільнень під час воєнного стану (аналітичний огляд). Режим доступу: <https://biz.ligazakon.net> (дата звернення: 06.10.2025).

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ РИНКУ КРИПТОВАЛЮТ І ЕЛЕКТРОННИХ ГРОШЕЙ В УКРАЇНІ

Альона Мілевська

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільного права та процесу Державного податкового університету, м. Ірпінь, Україна

Ніка Барабан

здобувач вищої освіти першого (бакалаврського) рівня ННІ права Державного податкового університету, м. Ірпінь, Україна

У сучасному цифровому середовищі електронні гроші та віртуальні активи трансформують фінансові відносини, забезпечуючи швидкість і зручність розрахунків. Це вимагає чіткого правового регулювання відносин між емітентами та користувачами, де договір між ними виступає основою функціонування системи електронних розрахунків.

Відповідно до Закону України «Про віртуальні активи, криптовалюта визнається нематеріальним благом, що є об'єктом цивільних прав, але не визнається законним платіжним засобом. Закон № 2074-IX визначає правовий режим обігу віртуальних активів, порядок набуття права власності та обов'язки постачальників послуг, передбачаючи створення державного реєстру таких постачальників»[1].

Однак закон ще не набрав чинності через необхідність внесення змін до Податкового кодексу, що створює правову невизначеність. Верховний Суд України визнав криптовалюту формою віртуального активу, що свідчить про тенденцію до її легалізації[2].

Україна орієнтується на регламент ЄС MiCA, який створює єдину правову рамку для криптоактивів. Однак імплементація українського закону затримується через відсутність податкових змін та підзаконних актів. Додатковою проблемою є те, що закон не охоплює окремі категорії токенів, що створює розбіжності з європейськими стандартами і сприяє відтоку інвесторів на іноземні платформи[3].

Віртуальні активи пов'язують із високими ризиками відмивання коштів через анонімність транзакцій. Хоча Закон України «Про запобігання та протидію легалізації доходів»[4] формально охоплює операції з такими активами, його застосування є фрагментарним. Відсутність деталізованих механізмів контролю та стандартів KYC/AML для постачальників послуг створює можливості для зловживань. На практиці компанії, що працюють з криптовалютами, часто не проходять повноцінного фінансового моніторингу. Це не лише підвищує ризики використання активів для незаконних операцій, але й знижує довіру міжнародних партнерів до українського фінансового ринку.

Закон визнає право власності на віртуальний актив, однак його реалізація супроводжується суттєвими проблемами. Володіння приватним ключем не завжди є достатнім підтвердженням права власності, особливо у випадках втрати контролю або несанкціонованого доступу. Відсутність механізмів захисту користувачів при втраті доступу до гаманця чи хакерських атаках створює колізію між правом власності та фактичним володінням. Ця правова невизначеність ускладнює кримінальні провадження та стягнення боргів, що вимагає впровадження процедур цифрової ідентифікації та відновлення права доступу через суд.

Щодо перспектив та шляхи вдосконалення необхідно зазначити саме:

По-перше, основним завданням є внесення змін до Податкового кодексу для визначення оподаткування операцій з віртуальними активами, що дозволить активізувати закон «Про віртуальні активи»[5]. Необхідно встановити ставки ПДФО, військового збору та визначити порядок податкової звітності. Це забезпечить прозорість ринку та легалізує інвесторів, які раніше уникали декларування доходів.

Для інтеграції в європейський фінансовий простір необхідно адаптувати українське законодавство до регламенту MiCA. Це передбачає запровадження єдиної системи ліцензування провайдерів послуг, встановлення вимог до капіталізації та відповідальності компаній, а також механізмів страхування ризиків[6].

Не менш важливим є деталізувати обов'язки постачальників послуг щодо ідентифікації клієнтів (KYC), звітності та аудиту. Для підвищення ефективності боротьби з відмиванням коштів слід посилити співпрацю між регуляторами, запровадити єдиний реєстр провайдерів та систему публічної звітності про дотримання AML/KYC-стандартів[7].

Підсумовуючи, слід зазначити, що ухвалення Закону України «Про віртуальні активи» започаткувало процес легалізації ринку цифрових активів, однак неповна імплементація його норм зберігає правову невизначеність. Подальший розвиток цієї сфери потребує комплексного вдосконалення законодавства, зокрема завершення податкової реформи та впровадження єдиних стандартів KYC/AML і фінансового моніторингу.

Стратегічною метою має стати гармонізація законодавства України з європейським регламентом MiCA, що забезпечить інтеграцію у фінансовий простір ЄС. Запровадження регуляторних пісочниць і механізмів підтримки інновацій сприятиме розвитку конкурентоспроможного та безпечного ринку цифрових активів. Це стане важливим кроком до формування сучасної цифрової економіки України.

Список використаних джерел:

1. Про віртуальні активи. Закон України від 17 лютого 2022 року № 2074-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20#Text>, (дата звернення 29.10.2025).

2. Кравчук О. В. Оподаткування віртуальних активів в Україні: проблеми правового регулювання. 2021. URL: http://yurvisnyk.in.ua/v6_2021/17.pdf (дата звернення 29.10.2025).
3. Кравчук І. В. Правове регулювання віртуальних активів в умовах викликів легалізації та інтеграції з МіСА. URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/325231>, (дата звернення 29.10.2025).
4. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення Закон України від 06 грудня 2019 року № 361-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text> (дата звернення 29.10.2025).
5. Коваль О. П. Гармонізація українського законодавства з МіСА у сфері віртуальних активів: вимоги до зберігання, адміністрування та підвищення довіри іноземних інвесторів URL <https://surl.li/zcvsw> , (дата звернення 29.10.2025).
6. Криптовалюти в українському праві: шанс для інновацій чи ризик для бізнесу? (пропозиції щодо санкцій за порушення та посилення аудиту). Юридична газета. 2024. URL: <https://surl.lu/quuzvo> (дата звернення 29.10.2025).
7. Петренко А. С. Формування компаній з віртуальними активами та роль Національного банку України в їх регулюванні. URL: <https://reicst.com.ua/pmt/article/view/2025-18-08-04>, (дата звернення 29.10.2025).

МАЙНОВІ ТА ОСОБИСТІ НЕМАЙНОВІ ПРАВА ТВОРЦІВ АУДІОВІЗУАЛЬНОГО ТВОРУ ТА СЦЕНІЧНОЇ ПОСТАНОВКИ

Вікторія Миколаєць

*доктор юридичних наук, доцент, завідувач кафедри правничої лінгвістики
Державного податкового університету, м. Ірпінь, Україна*

Сучасний аудіовізуальний сектор демонструє швидку трансформацію, зумовлену розвитком цифрових технологій, платформ дистрибуції та розмиванням традиційних меж між учасниками творчого процесу. У таких умовах питання належного визначення та забезпечення особистих немайнових і майнових прав творців аудіовізуальних творів та сценічних постановок набуває особливої актуальності. Проблематика ускладнюється множинністю суб'єктів, колективним характером створення твору, а також відмінностями між правовими режимами для авторів, виконавців та продюсерів.

До потенційних учасників створення аудіовізуального твору та сценічної постановки належать: сценарист, режисер-постановник, оператор-постановник, художник-постановник (production designer), композитор, звукорежисер, звукодизайнер, монтажер, колорист, актори-виконавці, хореограф, постановник боїв / каскадерський координатор, художник по костюмах, художник з гриму, артдиректор, аніматори / VFX-фахівці, драматург (для сценічних постановок), хормейстер / диригент (у музично-сценічних роботах), продюсер (як організатор створення твору), інші спеціалісти, чії творчі та технічні внески формують кінцевий аудіовізуальний продукт та виставу.

Труднощі правового врегулювання у цьому контексті полягають у тому, що, 1) творчий внесок багатьох учасників має одночасно авторський, виконавський або змішаний характер, що ускладнює визначення обсягу їхніх прав; 2) межі між творчими і технічними функціями часто розмиті, особливо в роботі монтажерів, звукорежисерів, колористів та VFX-спеціалістів; 3) велика кількість суб'єктів створює *ризик колізій прав* та накладення майнових інтересів; 4) у договорах нерідко відсутня деталізація творчого внеску, що спричиняє складнощі в подальшій експлуатації твору; 5) цифрові технології (AI-обробка, CGI, ремастеринг, локалізація) створюють ризики *порушення особистих немайнових прав*, зокрема недоторканності твору та репутації виконавця.

Таким чином, основна проблема полягає у відсутності чіткого та уніфікованого балансування між невідчужуваними особистими немайновими правами творців (право авторства, право на ім'я, право на недоторканність твору, право на репутацію виконавця) та майновими правами, які зазвичай передаються виробнику чи продюсеру для комерційної експлуатації. Зокрема, колізії виникають у таких ситуаціях: 1) коли творці не мають фактичної можливості контролювати подальше використання твору чи запису виконання; 2) коли продуцент (виробник аудіовізуального твору, відповідно до положень ЗУ «Про авторське право і суміжні права» [1]) потребує широкого обсягу виключних прав

для нормальної експлуатації аудіовізуального продукту; 3) коли у колективному творі важко визначити межі творчого внеску кожного учасника, що впливає на обсяг їхніх прав; 4) коли технічні зміни (монтаж, адаптація, локалізація, AI-postproduction) можуть порушувати немайнові права авторів та виконавців.

У добу стрімінгових платформ, інтерактивного контенту й глобального ліцензування постає потреба переосмислення моделі розподілу прав. Відсутність єдиної практики тлумачення і нечіткість договорів призводять до правової невизначеності, що впливає на економічну мотивацію творців та стабільність продюсерського ринку. Додаткові труднощі виникають у застосуванні норм національного законодавства, яке не завжди враховує динаміку новітніх технологій.

Таким чином, постає необхідність сформулювати оптимальний підхід до розмежування особистих немайнових і майнових прав учасників створення аудіовізуального твору та сценічної постановки, враховуючи потреби ринку, необхідність захисту творчої індивідуальності та міжнародні стандарти.

Таким чином, постає необхідність сформулювати оптимальний підхід до розмежування особистих немайнових і майнових прав учасників створення аудіовізуального твору та вистави, враховуючи потреби ринку, необхідність захисту творчої індивідуальності та міжнародні стандарти. У цьому контексті особливої уваги потребує аналіз чинної моделі регулювання авторських і суміжних прав, яка визначає як статус творців, так і межі допустимого втручання продюсера у результат творчої діяльності, зокрема:

1. Особисті немайнові права авторів та виконавців є невідчужуваними і зберігаються за суб'єктами незалежно від передачі майнових прав. У сфері аудіовізуального виробництва особливого значення набуває право на недоторканність твору та право заперечувати спотворення виконання [2].

2. Майнові права (право відтворення, розповсюдження, публічного показу, доведення до загального відома, комунікації в Інтернеті, перекладу, адаптації) здебільшого передаються продюсеру за договором.

3. Необхідно встановити збалансований режим використання: зберегти продюсерові можливість ефективної комерційної експлуатації твору, але при цьому гарантувати авторам і виконавцям захист їхньої творчої автономії.

4. Аудіовізуальна сфера потребує деталізованих договорів, які визначають обсяг переданих прав, способи та територію використання, строки, характер дозволених змін.

5. Особливої ваги набувають механізми колективного управління, здатні забезпечити відстеження використання творів та належну винагороду виконавцям і авторам у складних цифрових ланцюгах дистрибуції.

Таким чином, оптимізація співвідношення особистих немайнових і майнових прав творців аудіовізуальних творів та сценічних постановок передбачає поєднання договірної визначеності, гарантій недоторканності творчої індивідуальності та відповідності законодавства міжнародним

стандартам. Забезпечення цього балансу сприятиме підвищенню творчої свободи, економічній прозорості та сталому розвитку аудіовізуального ринку.

Список використаних джерел:

1. Про авторське право та суміжні права: Закон України від 1 грудня 2022 року № 2811-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#Text>;
2. Ginsburg, Jane C. Authors and Performers as Rights Holders in Audiovisual Works. Columbia University School of Law. 2015. URL: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://scholarship.law.columbia.edu/cgi/viewcontent.cgi?params=/context/faculty_scholarship/article/5310/&path_info=Ginsburg_The_Role_of_the_Author_in_Copyright.pdf&utm_source=chatgpt.com.

ПОНЯТТЯ ТА ПРОБЛЕМИ ПРАВА ВЛАСНОСТІ НА ДОМЕНЕ ІМ'Я

Наталія Новицька

доктор юридичних наук, професор, професор кафедри цивільного права та процесу Державного податкового університету, м. Ірпінь, Україна

Надія Бак

здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського) рівня Державного податкового університету м. Ірпінь, Україна

У повсякденному житті не кожний пересічний розуміється в ІТ-праві, але із розвитком мережі Інтернет, що містить у собі різну кількість сайтів – де споживачі можуть знайти будь яку інформацію. Наразі багато хто в пошуку використовують набір символів, що є ім'ям сайту - це і є доменне ім'я. Саме поняття «доменне ім'я» - це унікальна назва, що допомагає стандартизувати домен ім'я, що складається з символів, та використовується в мережі Інтернет – що закріплена у п. 7 ч. 1 ст. 1 законі України «Про використання доменних імен у спеціальному публічному домені .gov.ua» [1]. Так для наглядності візьмемо Google – де доменним ім'ям є google.com. До головних ознак у доменному імені є те, що воно не може повторюватись, оскільки це буде плагіат, що порушує право власності.

Доменне ім'я виконує важливу функцію в інформаційному просторі, забезпечуючи зручний доступ споживачів до інформації в мережі Інтернет. Воно є своєрідним ідентифікатором, що дозволяє швидко знайти веб ресурс, асоційований із певною особою чи організацією.

Однак у процесі аналізу наукових джерел, присвячених правовому режиму доменних імен, виявлено, що в юридичній науці відсутній єдиний підхід до визначення правової природи доменного імені. Це свідчить про наявність прогалин в законодавчому регулюванні, які необхідно усунути.

Для кращого розуміння проблеми розглянемо дві наукові позиції. Так, Сказко О.М. у своїй дисертаційній роботі зазначає, що визнання доменного імені об'єктом права власності може спричинити колізію між правовласником і провайдером хостингу або реєстратором доменного імені [2, с. 70]. На думку автора, така ситуація потребує чіткого нормативного врегулювання, аби уникнути конфліктів інтересів між суб'єктами, які беруть участь у функціонуванні доменного імені. Рябченко Ю.Ю. вважає, що доменне ім'я поєднує в собі ознаки торговельної марки та технічного ідентифікатора. Автор підкреслює, що процедура реєстрації доменного імені подібна до реєстрації торговельної марки, оскільки обидва інструменти використовуються для захисту бренду. Така подібність дозволяє запобігати порушенням прав інтелектуальної власності. Водночас між цими поняттями є відмінності: різний предмет реєстрації, різні суб'єкти, що здійснюють реєстрацію, а також різні нормативні акти, які регулюють ці процеси [3].

Закон України «Про використання доменних імен у спеціальному публічному домені .gov.ua» (ст. 8) встановлює правила реєстрації, доступ до реєстрів, строки дії доменів тощо. Проте деякі важливі аспекти залишаються неврегульованими. Зокрема, законодавець не визначив чітко: вимоги до набуття права на доменне ім'я; процедуру передачі домену; механізм переходу прав від власника до провайдера.

Ці прогалини створюють правову невизначеність і потребують подальшого вдосконалення законодавства.

Хочу звернути увагу на вирішення зазначених проблем яке міститься у зарубіжній судовій практиці дослідженій С. А. Цибізовою. Так у Апеляційному суді Дев'ятого округу в США було ухвалено рішення – доменне ім'я є нематеріальною власністю. Суддями було підкреслено, що власність включає можливість розпоряджатися, використовувати, та володіти та нематеріальну вигоду від об'єкта. Авторка підкреслює, що судом було надано висновок, що уособлювався у проходженні тесту, який складався із трьох питань, а саме: 1. Мав бути інтерес, у прояві якихось дій (реєстрація); 2. Виключне володіння або контроль одним користувачем. 3. Правовласник, повинен мати законні підстави на ексклюзивність [4].

Доменне ім'я є унікальним цифровим ідентифікатором сайту, що забезпечує зручний доступ до інформації в Інтернеті та має ознаки інтелектуальної власності, захищеної законом. Попри наявність законодавчого регулювання, зокрема в Законі України «Про використання доменних імен у спеціальному публічному домені .gov.ua», існують прогалини щодо правового статусу доменного імені, особливо в аспектах його передачі, набуття та співвідношення з торговельною маркою. Науковці висловлюють різні думки щодо права власності на доменне ім'я, а зарубіжна судова практика, як-от рішення Апеляційного суду США, визнає його нематеріальною власністю, що підлягає правовому захисту за критеріями інтересу, виключного контролю та законних підстав на володіння.

Список використаних джерел:

1. Про використання доменних імен у спеціальному публічному домені .gov.ua: Закон України від 28.07.2023 № 3284-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3284-20#Text>
2. Сказко О. М. Правові засади вирішення доменних спорів в Україні . Дисертація. Науково-дослідний інститут інформатики і права національної академії правових наук України. 2021. С. 70 URL: https://ippi.org.ua/sites/default/files/disertaciya_skazko_0.pdf
3. Рябченко Ю.Ю. Здійснення права на доменне ім'я: окремі проблемні питання. Ірпінський юридичний часопис: науковий журнал. 2025. Випуск 2 (19) С. 119-125 URL: <https://ojs.dpu.edu.ua/index.php/irplegchr/article/view/360/371>
4. Цибізова С. А. Проблеми правового регулювання доменних імен: досвід США. Проблеми цивільного, господарського, трудового права та права

Всеукраїнська науково-практична інтернет-конференція «Актуальні проблеми приватного права» 31 жовтня 2025 р.

соціального забезпечення. Часопис Київського університету права 2023/4. 165 - 171с.

ДОМЕННЕ ІМ'Я ЯК ПРАВОВА КАТЕГОРІЯ

Андрій Новицький

доктор юридичних наук, професор, професор кафедри цивільно-правових дисциплін Національної академії служби безпеки України, м. Київ, Україна

Максим Пальчик

кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільно-правових дисциплін, Національної академії служби безпеки України, м. Київ, Україна

У сучасному інформаційному суспільстві доменне ім'я стало невід'ємним елементом правовідносин, що виникають у сфері функціонування мережі Інтернет. Його поява та широке використання зумовили необхідність формування нових правил і категорій, які забезпечують належну організацію та захист цифрового простору. Доменне ім'я виконує не лише технічну функцію адресації комп'ютерів та інтернет-ресурсів, але й набуває правового значення як засіб індивідуалізації, комунікації та репрезентації суб'єктів у віртуальному середовищі. Саме тому воно потребує доктринального осмислення та правового закріплення.

Правова природа доменного імені є багатогранною та дискусійною. У науковій літературі воно розглядається як об'єкт майнових прав, як засіб індивідуалізації, як особливий різновид майна або навіть як форма використання інших об'єктів цивільних прав. Така різноманітність підходів свідчить про складність інтеграції технічних характеристик доменного імені у правову систему та про необхідність вироблення єдиної концепції його правового статусу. Вивчення доменного імені як правової категорії дозволяє не лише зрозуміти його місце у структурі сучасних правовідносин, але й окреслити перспективи розвитку правового регулювання у сфері цифрових технологій.

Філософія права традиційно визначає природу права через ідею права, норму права та правовідносини, які поділяють на природньо-правові, позитивістські, соціологічні та доктринальні типи. Доктринальний підхід корелюється з концепцією чинності Роберта Алексі, який виокремлює три елементи поняття права: соціальну дієвість, правильність змісту та належне встановлення. У сучасних умовах розвитку інформаційного суспільства особливого значення набуває дослідження поняття «доменне ім'я» як нового елементу правовідносин. Масове використання Інтернету зумовило необхідність формування спеціальних правил, що забезпечують його функціонування, а також створення нового категоріального апарату, закріпленого у нормативних актах.

Наукові підходи до визначення поняття «доменне ім'я» демонструють багатогранність його природи. Так, Д. Бойко визначає доменне ім'я як унікальну буквенну стрічку, що виконує функції ідентифікації, адресації та асоціації ресурсу в мережі[1]. Н. Булат пропонує більш загальне визначення – унікальний набір символів, який використовується для адресації комп'ютерів та

індивідуалізації інформаційних ресурсів[2]. А. Кубах відносить доменне ім'я до засобів індивідуалізації, що породжують лише майнові права[3], тоді як Р. Стефанчук у своїх дослідженнях порівнює категорію «імені» як носія особистих немайнових прав фізичних осіб із категорією «доменного імені», демонструючи різні підходи до їх правової природи[4]. О. Коршакова наголошує на ширших функціях доменних імен – асоціативній, репутаційній та комунікативній[5]. К. Некіт пропонує розглядати доменне ім'я як особливий різновид майна та об'єкт права власності, що може бути предметом оренди чи продажу[6]. Л. Тарасенко вважає, що доменне ім'я не є самостійним об'єктом інтелектуальної власності, а лише формою використання інших засобів індивідуалізації[7]. М. Петрів підкреслює відмінність між поняттями «домен» і «доменне ім'я», зазначаючи, що правовий захист можливий лише за умови правильної ідентифікації об'єкта права інтелектуальної власності у спорі[8].

Таким чином, доменне ім'я має багатофункціональну природу – технічну, правову, соціальну та економічну. Його правовий статус коливається між майновим правом, засобом індивідуалізації та формою використання інших об'єктів цивільних прав. Порівняння з категорією «імені» фізичної особи демонструє різні підходи до розуміння правової природи імені та доменного імені. Водночас правильна ідентифікація об'єкта права є визначальною для судового захисту у доменних спорах.

Список використаних джерел:

1. Бойко Д. В. Правова природа доменних імен Інтернет. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Харків, 2005. 145 с.
2. Булат Н.М. Поняття та ознаки доменного імені. Development of modern technologies and scientific potential of the world : coll. of scientific papers «ΛΟΓΟΣ» with materials of the international scientific-practical conf., London, July 29, 2019. London : NGO «European Scientific Platform», 2019. V. 2. 118 p. P. 33–36.
3. Кубах А.І. Право інтелектуальної власності : навчальний посібник. Харків. ХНАМГ. 2008. 149 с.
4. Стефанчук Р. О. Право на ім'я. *Університетські наукові записки*. 2005. № 1-2 (13-14). С. 83-97. URL: <https://old.univer.km.ua/visnyk/733.pdf>
5. Коршакова О. М. Окремі аспекти правового регулювання доменних імен в Україні. URL: <https://repository.hneu.edu.ua/bitstream/123456789/16513/1.pdf>
6. Некіт К. Доменне ім'я як об'єкт цивільних прав. *Часопис цивілістики*. 2017. № 23. С. 40–44.
7. Тарасенко Л. Л. Домени, фірмовий стиль та інші комерційні позначення: особливості правової охорони. *Вісник Львівського університету*. Серія Юридична. 2022. № 74. С. 58–67.
8. Петрів М.В. Порядок вирішення доменних спорів. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2023. Серія ПРАВО. Випуск 78. С. 198-204. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2023/08/34-1.pdf>

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ МЕТОДОЛОГІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ ІНСТИТУТУ СПРОЩЕНИХ СУДОВИХ ПРОЦЕДУР У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

Андрій Петровський

*кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри цивільного права та процесу Національної академії
внутрішніх справ, м. Київ, Україна*

Одним із ключових механізмів досягнення балансу між доступністю правосуддя, ефективністю судового розгляду та процесуальною економією, на сучасному етапі розвитку цивільного процесуального права України, є інститут спрощених судових процедур, закріплений у Цивільному процесуальному кодексі України [1]. Він покликаний забезпечити швидке та менш формалізоване вирішення малозначних і нескладних справ, зменшити навантаження на суди, а також гарантувати своєчасний захист прав і свобод учасників процесу.

Запровадження спрощених судових процедур у цивільному процесі зумовлене загальносвітовими тенденціями розвитку правосуддя, що орієнтоване на забезпечення більшої доступності суду для громадян і бізнесу. Традиційні форми розгляду цивільних справ, що характеризуються складною процесуальною структурою, часто є занадто громіздкими і не відповідають потребам сучасного суспільства.

У науковій літературі поняття «спрощені судові процедури» трактується по-різному. Частина дослідників визначає їх як особливі, скорочені процесуальні форми розгляду справ, спрямовані на оперативне вирішення малозначних спорів (В. В. Комаров [2], Є. О. Харитонов [3], І. А. Боровська [4], Я. Л. Коломієць, Д. О. Комісарова, Я. В. Сиротенко [5]). Інші підкреслюють їх роль у зменшенні навантаження на судову систему, скороченні судових витрат та підвищенні ефективності правосуддя (Т. В. Колодницька [6], Р. Л. Сопільник [7]).

Порівняльний аналіз свідчить, що спрощені судові процедури широко застосовуються і в зарубіжних правових системах. Так, у Німеччині існує інститут наказного провадження (Mahnverfahren), у Франції – процедура *ordonnance d'injonction de payer*, у Великій Британії – *small claims track*. Усі ці процедури спрямовані на прискорення розгляду нескладних справ, що дозволяє економити ресурси як судів, так і сторін.

Дослідження будь-якого правового інституту передбачає наявність чіткої методологічної основи, яка дозволяє всебічно, комплексно та об'єктивно вивчити його сутність, функції, призначення та ефективність. Інститут спрощених судових процедур у цивільному процесі не є винятком. Його новизна для української правової системи, а також динаміка розвитку вимагають використання цілого комплексу методів: загальнонаукових (діалектичний, системно-структурний, аналіз і синтез, індукцію та дедукцію, які дають можливість розглядати інститут у його розвитку та взаємозв'язках із іншими

процесуальними категоріями); спеціально-правових (формально-юридичний (для аналізу змісту норм ЦПК), порівняльно-правовий (для зіставлення української моделі з іноземними правовими системами), історико-правовий (для простеження еволюції інституту), метод тлумачення норм права (для виявлення особливостей застосування положень ЦПК)); та міждисциплінарних (соціологічний (опитування учасників процесу, дослідження думки правників), статистичний (аналіз кількості справ, розглянутих у спрощеному порядку), емпіричний (вивчення реальних судових рішень)).

Діалектичний метод дозволяє розглядати інститут спрощених процедур у розвитку та взаємозв'язках. Йдеться про те, що спрощене провадження виникло як результат об'єктивної потреби суспільства в оперативному судовому захисті, є похідним від класичного позовного провадження, але водночас впливає на трансформацію усього цивільного процесу.

Системно-структурний метод спрямований на дослідження спрощеного провадження як елемента системи цивільного процесуального права. Він дозволяє визначити місце спрощених процедур серед інших форм провадження (позовного, наказного, окремого), встановити їхні структурні елементи (суб'єкти, процесуальні дії, строки, рішення суду), а також виявити взаємозв'язки між ними.

Метод аналізу і синтезу використовується для розкладання інституту на складові елементи (аналіз) і подальшого їх узагальнення (синтез). Наприклад, аналізується окремо порядок відкриття провадження, процесуальні строки, права та обов'язки сторін, роль суду, після чого формується цілісне уявлення про функціонування інституту.

За допомогою *індукції* можна узагальнити конкретні приклади судової практики застосування спрощених процедур, що дає змогу сформулювати загальні висновки про ефективність чи проблемність цього інституту. Дедукція ж забезпечує перевірку загальних наукових положень на практиці, шляхом їх співвіднесення з окремими кейсами.

Формально-юридичний метод є одним із ключових при дослідженні спрощених процедур. Він дозволяє аналізувати положення Цивільного процесуального кодексу України (зокрема, Глави 10 «Розгляд справ у порядку спрощеного провадження») [1], тлумачити зміст правових норм, визначати їхню логічну структуру та виявляти прогалини чи суперечності. Використання цього методу забезпечує правильність юридичної кваліфікації та застосування норм у практиці.

Порівняльно-правовий метод має особливе значення, оскільки інститут спрощених процедур в Україні запозичує багато рис із зарубіжних правових систем. Застосування цього методу дає змогу встановити подібності та відмінності між українським спрощеним провадженням і процедурами, наприклад, у Німеччині (Mahnverfahren), Франції (procédure simplifiée), Великій Британії (small claims track), а також в інших країнах ЄС [8–9]. Це дозволяє

оцінити ефективність української моделі та запропонувати напрями її вдосконалення.

За допомогою *історико-правовий методу* можливо дослідити генезису інституту спрощених процедур у світовій та національній практиці, що дозволяє простежити його еволюцію від традиційних процесуальних форм до спрощених механізмів вирішення спорів. Так, у дореформеному ЦПК України 2004 року [10] відсутній був окремий інститут спрощеного провадження, проте існували передумови його формування через наказне провадження та особливий порядок розгляду малозначних справ.

Метод тлумачення норм права використовується для з'ясування змісту законодавчих положень, які регламентують спрощене провадження. Зокрема, потребують тлумачення такі категорії, як «малозначні справи», «справи незначної складності», «розумні строки розгляду». Судова практика Верховного Суду відіграє ключову роль у формуванні єдиного розуміння цих понять.

Застосування *соціологічного методу* передбачає вивчення ставлення учасників процесу до спрощених процедур, аналіз соціальних очікувань щодо швидкості та ефективності правосуддя. Зокрема, соціологічні опитування можуть показати рівень довіри громадян до судової системи у зв'язку із запровадженням спрощеного провадження.

Статистичний метод дозволяє на основі офіційних даних Державної судової адміністрації України оцінити кількість справ, що розглядаються у спрощеному порядку, тривалість їх розгляду, відсоток скасованих чи змінених рішень. Це дає змогу зробити висновки про реальну ефективність інституту.

Емпіричний метод передбачає безпосереднє вивчення практики застосування спрощених процедур, аналіз судових рішень, ухвал і постанов, що формують судову практику у даній сфері. Завдяки цьому методу виявляються тенденції у правозастосуванні та проблемні моменти, що потребують законодавчого чи доктринального врегулювання.

Отже, важливою рисою дослідження є комплексність методологічного підходу, тобто поєднання різних методів, що дозволяє уникнути однобічності. Лише формально-юридичний аналіз не здатний розкрити ефективність інституту, а тільки соціологічний підхід не відобразить юридичної природи явища. Саме тому комплексність виступає основним методологічним принципом. Іншими словами, методологія дослідження інституту спрощених судових процедур має ґрунтуватися на поєднанні класичних правових і міждисциплінарних методів, що дозволяє комплексно оцінити його сутність та перспективи розвитку.

Таким чином, методологічні засади дослідження інституту спрощених судових процедур у цивільному процесі України ґрунтуються на поєднанні різних наукових методів і підходів. Їх інтеграція забезпечує повноту й глибину наукового аналізу, дозволяє оцінити як теоретичні основи інституту, так і його практичне застосування, що дає змогу не лише глибоко проаналізувати інститут у сучасних умовах, а й сприяти його подальшому розвитку та є необхідною

умовою для забезпечення ефективного правосуддя в Україні. Подальший розвиток цього напрямку досліджень сприятиме вдосконаленню законодавства, формуванню стабільної судової практики та підвищенню ефективності судочинства.

Список використаних джерел:

1. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 берез. 2004 р. № 1618-IV. Редакція від 17 лип. 2025 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>
2. Цивільне процесуальне право України : підруч. для студентів юрид. вузів і ф-тів / В. В. Комаров, В. А. Бігун, П. І. Радченко та ін. ; ред. В. В. Комаров. Харків : Основа, 1992. 416 с.
3. Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар.\ За ред. Є. О. Харитонов, О. І. Харитонові, Н. Ю. Голубевої. 2-е вид., перероб. та доп. К.: Правова єдність, 2009. 744 с.
4. Боровська І. А. Особливості процесуальної форми спрощеного позовного провадження у цивільному судочинстві. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2021. Вип. 65 (1). С. 90–96. URL : <https://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/240486>. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2021.65.16>
5. Коломієць Я. Л., Комісарова Д. О., Сиротенко Я. В. Спрощене провадження: особливості та порядок розгляду цивільних справ. *Юридичний науковий електронний журнал* : електрон. наук. фах. вид. 2021. № 11. С. 188–192. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-11/46>
6. Колодницька Т. В. Спрощені судові процедури в господарському процесі. Одеса, 2018. 34 с. URL : <http://hdl.handle.net/11300/9694>
7. Сопільник Р. Л. Спрощення судових процедур та скорочення судових витрат як умова забезпечення доступності правосуддя на сучасному етапі. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2018. № 18. С. 68–71. URL : <https://nzlubb.org.ua/index.php/journal/article/view/38>
8. Zekoll Joachim Comparative Civil Procedure / Mathias Reimann, and Reinhard Zimmermann (eds). The Oxford Handbook of Comparative Law. 2006; online edn, Oxford Academic, 18 Sept. 2012. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199296064.013.0042>
9. Access to Justice. Vol. I: A world survey (Book I & II) / Cappelletti Mauro, Garth Bryant (editor/s). Milano, Giuffrè/Alphen aan den Rijn, Sijthoff & Noordhoff, 1978 ; *European University Institute*. The Florence Access-to-Justice Project. URL : <https://hdl.handle.net/1814/18559>
10. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 берез. 2004 р. (ред. з 18 берез. 2004 р. до 15 груд. 2017 р.). URL : <https://ips.ligazakon.net/document/T041618>

ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ ФОНДОВОГО РИНКУ УКРАЇНИ ЯК ЧИННИК ЕВОЛЮЦІЇ ЗДІЙСНЕННЯ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ ВЛАСНИКІВ ЦІННИХ ПАПЕРІВ

Сергій П'янов

*здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти, Державного
біотехнологічного університету, м. Харків, Україна*

Фондовий ринок є важливою частиною сучасної економіки. Саме через нього реалізуються права власності, корпоративні та інвестиційні інтереси громадян. Власник цінних паперів здійснює свої права - отримує дивіденди, бере участь у загальних зборах, розпоряджається акціями. Усе це належить до сфери цивільних прав. Сьогодні фондовий ринок України переживає глибоку цифрову трансформацію. Вона стосується не лише технічної інфраструктури, а й способів реалізації цивільних прав. Нові технології, електронні реєстри та дистанційні процедури змінюють саму логіку цивільного обігу. Зокрема, нова редакція Закону України «Про акціонерні товариства» [1] закріпила можливість проведення електронних загальних зборів та дистанційного голосування, що стало суттєвим кроком до оновлення корпоративного управління. Цифровізація дає власникам цінних паперів більше свободи та оперативності. Водночас виникають питання правового захисту, достовірності даних та відповідальності учасників. Усе це формує нову правову реальність, у якій традиційні інститути цивільного права поступово набувають електронного змісту.

Здійснення цивільних прав у сфері ринку капіталу базується на принципі визнання електронної форми правочинів. Закон України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки» [2] передбачає можливість обігу цінних паперів виключно в бездокументарній формі. Це означає, що право власності фіксується не у паперовому сертифікаті, а у вигляді електронного запису в системі депозитарного обліку. Такі зміни зробили обіг цінних паперів більш гнучким та прозорим. Електронна форма запису спрощує перехід прав, усуває ризики підробки, втрати документів або подвійного володіння. Депозитарна система, діяльність якої регулюється Положенням про провадження депозитарної діяльності [3], стала центральною ланкою у фіксації прав власності. Вона забезпечує юридичну визначеність, адже кожен облікований актив має свого чітко ідентифікованого власника.

Таким чином, цифрові інструменти не лише модернізували інфраструктуру фондового ринку, а й стали частиною механізму реалізації цивільних прав. Власник може здійснювати свої повноваження віддалено, не взаємодіючи безпосередньо з емітентом або іншими посередниками.

Особливе значення для еволюції цивільних прав має поява дистанційних загальних зборів. Рішення НКЦПФР № 236 [4] та № 595 [5] уперше врегулювали порядок їх скликання та проведення в електронному форматі. Це дозволило акціонерам реалізовувати право на участь у загальних зборах незалежно від

місця перебування. Такі механізми стали актуальними в умовах війни, коли фізична присутність акціонерів часто неможлива. Завдяки електронним платформам акціонери можуть голосувати онлайн, обговорювати питання порядку денного, отримувати доступ до документів товариства. Це не лише зручно, але й сприяє підвищенню рівня корпоративної участі.

Цифрова трансформація фондового ринку створила нові можливості для інвесторів, але в той же час поставила перед правом низку практичних викликів. Насамперед це питання правової відповідальності у випадках технічних збоїв або втрати доступу до електронних сервісів. Порушення роботи депозитарних систем чи електронних платформ може призвести до тимчасового обмеження можливості реалізації прав власників. Проблемним залишається й питання рівності доступу. Не всі акціонери мають достатні технічні навички або стабільний інтернет-зв'язок, що може ускладнити участь у дистанційних зборах. Це вимагає поєднання цифрових та традиційних форм комунікації, аби не порушити принцип рівності у здійсненні цивільних прав.

Перспективним напрямом розвитку є створення єдиної електронної екосистеми ринку капіталу. Вона має об'єднати обіг цінних паперів, корпоративну звітність, реєстри акціонерів та сервіси державного нагляду. Така система дозволить зробити фондовий ринок більш відкритим та підзвітним, а права його учасників - реальнішими у щоденному здійсненні.

Висновки. Цифрова трансформація фондового ринку України стала важливим чинником еволюції цивільних прав власників цінних паперів. Вона змінила механізми їх здійснення, зробивши їх більш швидкими, зручними й прозорими. Утім, ці зміни потребують постійного оновлення правового регулювання, узгодження технологічних рішень із нормами цивільного законодавства та забезпечення рівного доступу до нових форм участі. Фондовий ринок поступово перетворюється на електронне середовище, у якому реалізація прав власників відбувається через технологічні інструменти. Це не скасовує змісту цивільних прав, а лише надає їм нової форми. У перспективі цифровізація має стати не винятком, а стандартом функціонування ринку, що поєднує правову стабільність та технологічну ефективність.

Список використаних джерел:

1. Про акціонерні товариства: Закон України від 27 лип. 2022 р. № 2465-IX [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2465-20#Text> (дата звернення: 19.10.2025)
2. Про ринки капіталу та організовані товарні ринки: Закон України від 19.06.2020 № 738-IX [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/738-20#Text> (дата звернення: 19.10.2025)
3. Положення про провадження депозитарної діяльності: Рішення Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 23.04.2013 № 735 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1084-13#Text> (дата звернення: 19.10.2025)

4. Про затвердження Порядку скликання та проведення дистанційних загальних зборів акціонерного товариства: Рішення Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 06.03.2023 р. № 236. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0236863-23#Text> (дата звернення: 19.10.2025)

5. Про затвердження Порядку скликання та проведення електронних загальних зборів акціонерного товариства: Рішення НКЦПФР від 02.06.2023 р. № 595. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0595863-23#Text> (дата звернення: 19.10.2025)

ВИКОНАВЧЕ ПРОВАДЖЕННЯ У СПРАВАХ ПРО СТЯГНЕННЯ АЛІМЕНТІВ

Людмила Самілик

кандидат юридичних наук., доцент, доцент кафедри цивільного права та процесу Державного податкового університету, м. Ірпінь, Україна

Станіслав Свиридон

здобувача першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, ННІ Права Державного податкового університету, м. Ірпінь, Україна

Аліментні зобов'язання є однією з найважливіших соціально-правових категорій, що забезпечує реалізацію конституційного права на достатній життєвий рівень та захист інтересів найбільш вразливих членів суспільства – дітей та непрацездатних членів родини. Незважаючи на беззаперечне соціальне значення та детальну регламентацію в Сімейному кодексі України, стягнення аліментів на практиці часто стикається зі значними труднощами. Перехід від юридично встановленого обов'язку до його фактичного виконання є складною та багатоетапною процедурою, що перебуває у площині виконавчого провадження. Саме ефективність цього механізму визначає ступінь захисту прав стягувачів і рівень довіри громадян до державної системи правосуддя.

Проблема недобросовісного виконання аліментних зобов'язань, а також низька ефективність виконавчих дій, набула значного резонансу в українському суспільстві, що спричинило необхідність багаторазових законодавчих змін. Сучасне виконавче провадження про стягнення аліментів являє собою динамічну систему, яка поєднує класичні елементи примусового виконання та спеціальні, посилені заходи впливу на боржника, включаючи обмеження його прав (наприклад, у сфері керування транспортними засобами, виїзду за кордон). Аналіз цієї сфери вимагає всебічного дослідження не лише процедурних норм, але й соціально-економічних чинників, які впливають на кінцевий результат – повне та своєчасне задоволення вимог стягувачів.

Під час здійснення державними і приватними виконавцями заходів, спрямованих на виконання судових рішень, постає чимала кількість проблемних питань, пов'язаних із дотриманням належної процедури виконання судових рішень. Завжди актуальною є проблема дотримання прав людини та захисту інтересів стягувача. Складовою цього є дотримання справедливого балансу між інтересами суспільства і вимогами захисту приватних інтересів окремої особи.

При наявності заборгованості зі сплати аліментів, сукупний розмір якої перевищує суму відповідних платежів за чотири місяці, державний виконавець може самостійно встановити обмеження боржника у праві виїзду за межі України, обмеження в праві керування транспортними засобами, обмеження в праві користування вогнепальною мисливською, пневматичною та охолощеною зброєю, пристроями вітчизняного виробництва для відстрілу патронів,

споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії, обмеження в праві полювання.

Виконавці отримали нові вагомі засоби впливу лише на неплатників аліментів та на осіб, які перешкоджають виконанню рішення про встановлення побачення з дитиною. Окремого аналізу потребує той факт, що лише у справах зі стягнення аліментів та встановлення побачення з дитиною виконавці мають розширений інструментарій дій порівняно з усіма іншими категоріями рішень. Вочевидь, законодавець дійшов висновку, що нині саме справи, що стосуються дітей, є найважливішими для суспільства, а тому щодо їхнього виконання мають бути створені дієві та оперативні заходи щодо виконання рішень [2, с. 63-64].

Запровадження посиленних заходів впливу на боржників по аліментах стало не простою зміною законодавства, а стратегічною державною відповіддю на хронічну проблему ухилення від виконання сімейних обов'язків. Фактично, ці нововведення перетворили виконавче провадження у цій категорії справ з переважно пасивного (зосередженого лише на пошуку майна та доходів) на активний, превентивний та примусовий механізм. Тимчасові обмеження у правах (зокрема, щодо виїзду за кордон та керування транспортними засобами) та автоматичне внесення до Єдиного реєстру боржників функціонують як потужні важелі, що безпосередньо зачіпають соціально-економічні інтереси та повсякденний комфорт неплатника. Мета цих заходів – не покарати, а стимулювати до негайного погашення заборгованості.

Ключова перевага цих реформ полягає у системності та невідворотності. Обмеження застосовуються не на розсуд виконавця, а автоматично, після досягнення визначеного законом порогу заборгованості (переважно 4 місяці). Крім того, запровадження фінансових санкцій (штрафів), кошти від яких спрямовуються безпосередньо стягувачу, вперше надало стягувачу не лише компенсаційний, але й реальний карально-стимулюючий інструмент. Таким чином, українське виконавче законодавство зробило рішучий крок від формального дотримання процедур до пріоритетного захисту прав дитини, визнаючи аліментні зобов'язання особливим видом боргу з підвищеним соціальним значенням.

Виховання та матеріальне утримання дітей є одним із найголовніших та найважливіших обов'язків батьків, що впливає не тільки з усталених моральних принципів нашого суспільства, а й закріплено в нормах чинного законодавства. При цьому аліменти виступають одним з основних засобів забезпечення дитини матеріальними благами, що необхідні їй для повноцінного розвитку та виховання. Слід акцентувати увагу на тому, що під час визначення об'єктивної сторони злочину ухилення або злісного ухилення від сплати аліментів необхідно брати до уваги будь-які обставини, які свідчать про небажання особи знаходити та користуватися можливостями, які б суттєво розширили її матеріальне становище. За таких обставин вбачається можливим боротися з неофіційними доходами таких осіб, легалізуючи їх та визначаючи реальний обсяг аліментів або реальну фінансову спроможність особи утримувати дитину. Таку саме позицію

щодо прийняття до уваги всіх без виключення обставин поведінки особи, яка приховує свої неофіційні доходи, але ухиляється від отримання доходів офіційних, повинен займати й суд, визначаючи розмір аліментів у твердій сумі [3, с. 88-89].

Отже, незважаючи на беззаперечний позитивний ефект, який підтверджується значним зростанням обсягів стягнених аліментів, ці нововведення вимагають подальшого вдосконалення. На практиці все ще виникають питання щодо належного контролю за виконанням обмежень та їх зняттям, а також щодо співвідношення кримінальної та адміністративної відповідальності. Проте, загалом, ці реформи створили в Україні якісно нову правову реальність, де ухилення від аліментів несе значно вищі ризики та наслідки для боржника, ефективно зміцнюючи принцип обов'язку батьків утримувати своїх дітей.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що незважаючи на об'єктивні складнощі, пов'язані з виявленням майна та доходів недобросовісних платників, примусове виконання рішення про стягнення аліментів через систему виконавчого провадження залишається активним та найбільш дієвим юридичним механізмом захисту фінансових інтересів дитини. Завдяки послідовному реформуванню, виконавча система вийшла за межі традиційного стягнення боргу і перетворилася на інструмент, здатний чинити комплексний та багатосторонній тиск на боржника.

Чинне законодавство України надає державним та приватним виконавцям необхідні інструменти – від класичного звернення стягнення на заробітну плату і майно до цілого арсеналу спеціальних обмежувальних заходів та фінансових санкцій. Застосування таких заходів, як обмеження права виїзду за кордон та керування транспортними засобами, а також внесення до Єдиного реєстру боржників, ефективно мінімізує можливості боржника ігнорувати свій обов'язок. Ці механізми працюють не лише як формальний примус, але і як постійний соціальний та економічний стимул до негайного погашення заборгованості.

Таким чином, у нинішніх реаліях виконавче провадження щодо аліментів – це не просто пасивна констатація факту боргу, а динамічний процес, який активно застосовує державний примус для відновлення порушених прав. Постійне вдосконалення цього інституту підтверджує, що держава визнає пріоритетність захисту прав дитини, а сам механізм виконавчого провадження є ключовою ланкою у забезпеченні реальної, а не лише декларативної, справедливості у сфері сімейних правовідносин.

Список використаних джерел:

1. Сімейний кодекс України : чинне законодавство зі змінами та доповненнями станом на 01.09.2025. Київ : Правова єдність, 2025. 84 с.
2. Іщенко Д. Ю. Виконання судових рішень про стягнення аліментів в Україні: аналіз актуальних питань. *Наукові записки Національного університету «Києво-Могилянська академія». Серія : Юридичні науки.* 2019. Т. 3. С. 63-69.

Всеукраїнська науково-практична інтернет-конференція «Актуальні проблеми приватного права» 31 жовтня 2025 р.

3. Січко Д. С. Сучасні проблеми правового забезпечення стягнення аліментів. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2020. № 1. С. 86-91.

ДЕРЖАВНЕ ОБВИНУВАННЯ ЯК МЕХАНІЗМ ЗАХИСТУ ДЕРЖАВНОГО ІНТЕРЕСУ: МЕЖІ ВТРУЧАННЯ У СФЕРУ ПРИВАТНИХ ПРАВ

Теслицький Артем

аспірант кафедри кримінального права та процесу Навчально-наукового інституту права Державного податкового університету, м. Ірпінь, Україна

Функція державного обвинувачення є одним із центральних елементів системи кримінальної юстиції, покликаним забезпечити реалізацію принципів законності, справедливості та захисту державного інтересу. Водночас здійснення цієї функції неминуче пов'язане з втручанням у сферу приватних прав та свобод особи - насамперед права на свободу, недоторканність, власність, приватність. Саме тому визначення меж такого втручання є не лише процесуальною, а й філософсько-правовою проблемою, що стосується балансу між інтересами держави та людини.

Публічний інтерес у кримінальному процесі виявляється через прагнення держави забезпечити охорону правопорядку, притягнути винного до відповідальності, запобігти безкарності злочинців. Проте надмірна концентрація уваги на цій меті без урахування прав людини може перетворити правосуддя на інструмент репресії. Тому сучасна доктрина вимагає переосмислення ролі державного обвинувачення - не лише як сторони кримінального процесу, а як механізму, що одночасно реалізує і публічний інтерес, і гарантує недоторканність приватної сфери особи.

Державне обвинувачення у кримінальному провадженні традиційно визначається як процесуальна діяльність прокурора, спрямована на доведення перед судом винуватості особи у вчиненні кримінального правопорушення від імені держави. За своєю природою воно є проявом функції держави щодо підтримання законності та правопорядку. У цьому контексті прокурор виступає представником публічного інтересу - інтересу суспільства в тому, щоб кримінальне правопорушення не залишився безкарним, а права потерпілих були відновлені.

Водночас державне обвинувачення має двоїсту природу. З одного боку, воно є формою реалізації владних повноважень держави; з іншого - воно повинно здійснюватися з дотриманням прав та законних інтересів обвинуваченого, потерпілого й інших учасників процесу. Тобто прокурор не лише «звинувачує», а й гарантує, щоб кримінальне переслідування здійснювалося в межах закону. Таким чином, у сучасному розумінні державне обвинувачення є одночасно механізмом захисту інтересу та гарантією дотримання приватних прав.

Після проголошення незалежності України відбувся поступовий перехід до моделі, у якій прокурор виступає гарантом законності, а не лише каральним представником держави. Конституційна реформа 2016 року чітко окреслила функції прокуратури, залишивши серед них саме підтримання державного

обвинувачення, що передбачає діяльність на засадах публічного інтересу, верховенства права та поваги до прав людини. Таким чином, межі допустимого втручання державного обвинувачення у приватну сферу поступово звужуються відповідно до європейських стандартів.

Однією з ключових проблем сучасної кримінальної політики є досягнення справедливого балансу між публічним і приватним інтересами. Європейський суд з прав людини неодноразово наголошував, що втручання держави у права особи повинно бути законним, необхідним та пропорційним (що наприклад висвітлено у справах *Sunday Times v. the United Kingdom*, *Klass v. Germany*) [5] [4].

У контексті державного обвинувачення цей баланс полягає у тому, щоб забезпечити ефективне переслідування злочинців, не порушуючи презумпцію невинуватості, права на захист, приватність і людську гідність обвинуваченого. Прокурор, діючи від імені держави, має уникати ототожнення себе з «каральною владою» та усвідомлювати, що його завдання — не просто довести вину, а сприяти встановленню об'єктивної істини.

Відповідно до ст. 36 КПК України, прокурор зобов'язаний діяти на засадах законності, неупередженості та поваги до прав і свобод людини. Це положення відображає зміщення акценту з каральної до правозахисної моделі діяльності прокуратури. Застосування кримінально-процесуальних примусових заходів (обшуків, арештів, негласних дій) є допустимим лише тоді, коли воно виправдане вагомістю публічного інтересу та відповідає принципу пропорційності.

Сучасна практика демонструє низку колізій між конституційними принципами та законодавчим регулюванням функції обвинувачення. Конституція України, а саме у статті 131-1 визначає, що прокуратура здійснює підтримання публічного обвинувачення в суді [1]. Тоді як стаття 36 КПК України і Закон «Про прокуратуру» оперують терміном державне обвинувачення [2] [3]. Ця термінологічна розбіжність має не лише лінгвістичний, а й концептуальний характер. Вона виявляє різницю між державним (як формою реалізації державної влади) і публічним (як проявом «суспільного» інтересу).

Додатковим викликом стає практика воєнного стану, коли баланс між публічним інтересом (захист державної безпеки) і приватними правами може суттєво змінюватися. Тут надзвичайно важливо, щоб навіть в умовах воєнних обмежень прокурор залишався гарантом верховенства права, а не лише представником держави у боротьбі зі злочинністю.

Тому державне обвинувачення - це не лише функція переслідування злочинців, а насамперед механізм правової рівноваги між інтересами держави, суспільства та особи. Його призначення полягає у забезпеченні реалізації публічного інтересу через законні засоби, без надмірного втручання у приватну сферу людини.

Еволюція інституту обвинувачення в Україні свідчить про поступовий відхід від авторитарно-каральної моделі до демократично-гарантійної. Водночас існування термінологічних і концептуальних колізій між «державним» і

«публічним» обвинуваченням вимагає доктринального та законодавчого уточнення. Справжня мета державного обвинувачення полягає не лише у виявленні винного, а у забезпеченні верховенства права та захисту гідності кожної особи, навіть тієї, яка опинилася на лаві підсудних. Тільки за такої умови держава зберігає легітимність свого втручання у приватну сферу й утверджує себе як правову, а не каральну силу.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96 ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 19.10.2025 р.)
2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 19.10.2025 р.)
3. Про прокуратуру: Закон України від 07.05.2022 р. № 1697-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18> (дата звернення: 19.10.2025 р.)
4. Справа «Класс та інші проти Німеччини» (Klass and Others v. Germany) Європейський суд з прав людини. Рішення від 6 вересня 1978 року. Страсбург, 1978. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_093#Text (дата звернення: 19.10.2025);
5. Case of The Sunday Times v. the United Kingdom. European Court of Human Rights. (Application no. 6538/74): Judgment of 26 April 1979. Strasbourg: ECHR, 1979. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57584> (дата звернення: 19.10.2025 р.).

РЕЛОКАЦІЯ БІЗНЕСУ В УМОВАХ ВІЙНИ

Олена Черненко

кандидат юридичних наук, старший дослідник, старший науковий співробітник Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, м. Київ, Україна

Слово «relocation», корінь «locate» походить від латинського слова locus, що означає «місце», re – означає «знову», а - ion означає «дія». Отже, релокація означає «акт розміщення знову» у новому місці [1]. Термін «релокація» може застосовуватися як до людей загалом, так і до підприємств, тобто можемо говорити про переміщення людини, переміщення бізнесу та нерозривно з цим пов'язане переміщення працівників [2].

За даними Міністерства економіки України [3], програма релокації підприємств направлена на переміщення підприємств (їх потужностей) з територій, що наближені або знаходяться у зоні проведення бойових дій (наприклад, Донецька, Луганська, Херсонська, Запорізька, Харківська та інші області), в більш безпечні регіони, насамперед на заході України: Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Тернопільська, Хмельницька, Чернівецька, Вінницька, Волинська та Рівненська області. Згідно офіційних даних найбільшими центрами релокації стали відносно спокійні області, а саме: Львівська (24%), Закарпатська (14,5%), Чернівецька (9,8%), Івано-Франківська (8,3%), Хмельницька (7,3%) та Тернопільська (6,3%) [4].

В умовах війни релокація бізнесу – це насамперед захист потужностей і робітників від зовнішніх загроз, спровокованих обстрілами, окупацією. Релокація може бути:

- повною – коли переміщуються всі засоби виробництва, ресурси на нове місце. Зазвичай повна релокація проводиться невеликими підприємствами, яким простіше перевезти всі потужності, та підприємствами, які працюють в сфері надання послуг;
- частковою – коли переноситься частина виробничих потужностей чи лише певні відділи, водночас інші залишаються на місці постійної дислокації. Такий варіант актуальний для підприємств з унікальними умовами виробництва, коли з тих чи інших причин не можна перевезти виробництво повністю;
- змішаною – коли відкривається новий підрозділ компанії та частина персоналу переміщується в нове місце для роботи, а за попереднім місцем потужності залишаються функціонувати й надалі. На змішану релокацію погоджуються підприємства, що мають прагнення розширити свою діяльність, відкривши нові представництва, виробництва у новому регіоні у тому числі для того, щоб забезпечити логістичний доступ до наявних споживачів. При цьому існуюче виробництво продовжує свою роботу [5, с.5–6].

Всі підприємці, які вимушені були здійснити релокацію свого бізнесу у тій чи іншій мірі зіткнулись з декількома чинниками, які суттєво вплинули на їх фінансові показники, серед яких:

- бойові дії та їх наслідки. Навіть ті території, на яких не велися активні бойові дії не можуть бути впевнені в збереженні майна через постійні ракетні обстріли;

- труднощі логістики. Спочатку були заблоковані логістичні морські шляхи, що негативно відобразилось на товарах, що імпортувались чи експортувались морем. Згодом постала проблема з автомобільними перевезеннями та сполученням з країнами Східної Європи;

- зміна попиту та платоспроможності клієнтів. Багато працівників та клієнтів виїхало за кордон або до більш безпечних регіонів, змінились потреби людей в їжі, одязі та інших раніше необхідних та обов'язкових потребах, які зараз можуть розглядатись як розкіш;

- відсутність кадрів. Проблема браку кадрів є однією з вирішальних для розвитку, продовження функціонування, побудови бізнесу. З початком війни знайти працівників із необхідними навичками та знаннями стало ще складніше через такі додаткові фактори, як мобілізація, трудова міграція (як зовнішня, так і внутрішня) та зруйноване житло в регіонах, що постраждали від війни. У звільнених областях та областях, де тривають бойові дії, продовжується значний дефіцит робочої сили. Внутрішнє переміщення зробило робочу силу менш дорогою, але є невідповідність між набором навичок ВПО та потребами роботодавців. Проблема є актуальною для більшості галузей (особливо для трудомістких галузей, таких як сільське господарство, текстильна промисловість, виробництво одягу та взуття тощо), за винятком галузей обслуговування, де споживчий попит значно знизився (наприклад, туризм, розваги) [6];

- проблеми із постачанням електроенергії. У контексті зниження негативних наслідків від проблем із постачанням електроенергії підприємництво обирає різні заходи, зокрема: зміна графіку роботи (66% респондентів); зменшення обсягів виробництва (40% респондентів); закриття частини офісів, торгових точок (12% респондентів); призупинення діяльності або консервація частини приміщень (9% респондентів); повна зупинка життєдіяльності господарюючого суб'єкта (1% респондентів); використання альтернативних джерел електроенергії, зокрема 86% респондентів встановили генератори [7].

Процес відновлення та запуску релокованого бізнесу в умовах повномасштабного вторгнення в Україну охоплює кілька послідовних етапів, кожен з яких спрямований на забезпечення ефективного відновлення діяльності підприємства на новому місці. Першим етапом є відновлення інфраструктури, що передбачає налагодження роботи основних служб – електропостачання, водопостачання, опалення та комунікацій. Наступним кроком є відновлення обладнання, технологічних процесів, логістики та ланцюгів постачання з урахуванням нового розташування, а також адаптація бізнесу до місцевого

ринку. Наступним етапом виступає наймання нового персоналу або перекваліфікація наявних працівників, що забезпечує стабільність роботи підприємства в оновлених умовах. Кожен етап має вирішальне значення для того, щоб бізнес міг відновити та ефективно підтримувати свою діяльність у нових умовах. Важливу роль в успішності процесу релокації суб'єктів господарювання відіграють органи регіональної влади, які забезпечують підтримку підприємств у питаннях комунікації, координації, логістики та формування комфортного бізнес-клімату [8].

Отже, релокація підприємств є важливим інструментом збереження економічної стабільності держави, особливо в умовах воєнних викликів. Вона дає змогу продовжувати виробничу діяльність, зберігати робочі місця та підтримувати розвиток регіонів, що приймають переміщені підприємства. Проте для успішної реалізації цього процесу необхідна активна участь держави, яка забезпечить адаптацію бізнесу до нових умов, збереже його виробничий потенціал і сприятиме загальному економічному відновленню країни.

Список використаних джерел:

1. Definitions of relocation. URL: <https://www.vocabulary.com/dictionary/relocation>
2. Запыхляк І., Красняк О. Релокація: суть, типи та проблеми. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2022. №6 (2). С. 257– 263. URL: <https://heraldes.khmnu.edu.ua/index.php/heraldes/article/view/838>
3. Програма релокації підприємств. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=ukUA&id=3e766cf9-f3ca-4121-8679-e4853640a99a&title=ProgramaRelokatsiiPidprimstv>
4. Васильців Т. Г. Релокація бізнесу в області карпатського регіону України в умовах війни: інструменти підтримки та нівелювання загроз. URL: [https://ird.gov.ua/sep/sep20222\(154\)/sep20222\(154\)_030_Mulskao,VasylytsivT,BaranyakI.pdf](https://ird.gov.ua/sep/sep20222(154)/sep20222(154)_030_Mulskao,VasylytsivT,BaranyakI.pdf)
5. Плашук Л. Посібник з релокації підприємств. Покроковий план дій підприємств з релокації. 2022. 31 с. URL: <https://golocal-ukraine.com/wp-content/uploads/2022/10/relokacziya-pidpri%D1%94mstv.pdf>
6. Експрес-оцінка впливу війни на мікро-, малі та середні підприємства в Україні. Аналітичний звіт. Київ: Програма розвитку ООН в Україні. 2022. 54 с. URL: <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2024-04/undp-ua-smb-2024.pdf>
7. Вплив атак на українську енергосистему на роботу бізнесу. *Європейська Бізнес Асоціація*. 2023. URL: <https://eba.com.ua/wp-content/uploads/2022/12/energy1.png>
8. Панченко В. А., Грабчук І. Л. Виклики релокації бізнесу: регуляторний та обліковий виміри. *Актуальні проблеми економіки*. 2024. №6. С. 246– 252. URL: https://eco-science.net/wp-content/uploads/2024/06/6.24._topic_Volodymyr-Panchenko-Iryna-Grabchuk-246-252.pdf

ПИТАННЯ ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВА НА ВИХОВАННЯ ДИТИНИ В ПОРЯДКУ ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА

Ірина Чеховська

доктор юридичних наук, професор, професор кафедри цивільного права та процесу Державного податкового університету, м. Ірпінь, Україна

В умовах російсько-української війни питання захисту прав дитини набувають особливої актуальності через військові загрози і виклики. Розуміючи значущість правового захисту прав дітей уряди більшості країн світу схвалили Конвенцію про права дитини [1]. У ст. 6 Конвенції визначено невід'ємне право на життя кожної дитини, а також відповідальність держави за створення безпекових умов для виживання і здоровий розвиток дитини. Не менш важливим є право дитини на виховання обома батьками, за виключенням якщо таке неможливо заради найкращих інтересів дитини (ст. 9 [1]). Проте аналіз судових справ щодо захисту сімейних прав та інтересів дитини у Єдиному державному реєстрі за період 2022 по 2025 роки доводить, що найбільша частка судових справ стосується визначення місця проживання дитини; усунення перешкод у спілкуванні з дитиною (дітьми) та визначення порядку участі в її (їх) вихованні; позбавлення батьківських прав; стягнення аліментів на утримання неповнолітніх дітей; встановлення опіки та піклування [2, с. 80]. Слід відмітити, що останнім часом з'явилась низка наукових праць, присвячених вирішенню питання удосконалення процедури визначення місця проживання дитини [3; 2], водночас питанням здійснення права на виховання дитини в порядку цивільного судочинства в умовах воєнного стану приділено неналежну увагу.

Наведене вище обумовлює доцільність розгляду питань, пов'язаних із удосконаленням процесуального порядку у справах про визначення порядку участі у вихованні дитини. Так, приймаючи постанову у справі № № 752/21544/18 (провадження № 61-2862св19) Верховний суд України зазначив, що «відповідно до частин першої, другої статті 149 ЦПК України суд за заявою учасника справи має право вжити передбачених статтею 150 цього Кодексу заходів забезпечення позову. Забезпечення позову допускається як до пред'явлення позову, так і на будь-якій стадії розгляду справи, якщо невжиття таких заходів може істотно ускладнити чи унеможливити виконання рішення суду або ефективний захист, або поновлення порушених чи оспорюваних прав або інтересів позивача, за захистом яких він звернувся або має намір звернутися до суду. Згідно з пунктами 2, 10 частини першої, частинами третьою, десятою статті 150 ЦПК України в редакції, чинній на час постановлення ухвали про забезпечення позову судом першої інстанції та ухвалення оскаржуваного судового рішення апеляційним судом, позов забезпечується заборорою вчиняти певні дії; іншими заходами, необхідними для забезпечення ефективного захисту або поновлення порушених чи оспорюваних прав та інтересів, якщо такий захист або поновлення не забезпечуються заходами, зазначеними у пунктах 1–9 цієї частини. Не

допускається вжиття заходів забезпечення позову, які за змістом є тотожними задоволенню заявлених позовних вимог, якщо при цьому спір не вирішується по суті» [4]. Суд вважає, що правильним є висновок апеляційного суду щодо тотожності вжитих судом першої інстанції заходів забезпечення позову із заявленими позовними вимогами, що відповідно до частини десятої статті 150 ЦПК України не допускається.

Звертаємо увагу і на справи за позовом одного з батьків, які розглядаються у порядку цивільного судочинства, стосовно визначення способів участі у вихованні дитини і спілкуванні з нею коли відповідачем є інший із батьків, а не орган опіки та піклування. Таких справ є чимало. До прикладу, 15 вересня 2021 року Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку письмового провадження справу за позовом ОСОБА_1 до Печерської районної в місті Києві державної адміністрації про визнання незаконним і скасування розпорядження, визначення способу участі у вихованні дитини. Суди встановили, що розпорядженням Печерської районної в місті Києві державної адміністрації від 04 вересня 2020 року № 444 визначено участь ОСОБА_2 у вихованні малолітнього ОСОБА_4 таким чином: з понеділка 8.00 год до неділі 19.00 год, забирати та повертати дитину за адресою: АДРЕСА_2; встановити черговість участі у вихованні дитини ОСОБА_2 тиждень через тиждень, починаючи з 07 вересня 2020 року до набрання законної сили рішення суду про визначення місця проживання малолітньої дитини. В обґрунтування позовної заяви позивач указував, що розпорядження незаконне і підлягає скасуванню, оскільки всупереч статей 142, 153, частин другої, третьої статті 157 СК України Печерська районна в місті Києві державна адміністрація своїм розпорядженням обмежила його право на участь у вихованні дитини, після чого ОСОБА_2, користуючись цим розпорядженням, повністю заблокувала доступ до дітей та реалізацію позивачем права на спілкування з дітьми та його права і обов'язки брати участь у вихованні дітей. За результатами розгляду Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного цивільного суду прийняв постанову, в якій зазначив, що «пред'явлення позову до неналежного відповідача не є підставою для відмови у відкритті провадження у справі, оскільки заміна неналежного відповідача здійснюється в порядку, визначеному ЦПК України. За результатами розгляду справи суд відмовляє в позові до неналежного відповідача та приймає рішення по суті заявлених вимог щодо належного відповідача. Тобто визначення відповідачів, предмета та підстав спору є правом позивача. Натомість встановлення належності відповідачів й обґрунтованості позову – обов'язком суду, який виконується під час розгляду справи, а не на стадії відкриття провадження» [5]. Суд постановив, що у задоволенні позовної вимоги про визнання незаконним та скасування розпорядження голови Печерської районної в місті Києві державної адміністрації від 04 вересня 2020 року № 444 слід відмовити внаслідок неналежного складу співвідповідачів. Натомість у задоволенні вимоги про визначення способу участі ОСОБА_2 у вихованні синів ОСОБА_3 і ОСОБА_4 потрібно відмовити, оскільки вона

пред'явлена до неналежного відповідача; суди відмовили в задоволенні позову внаслідок необґрунтованості, а тому судові рішення підлягають зміні в мотивувальній частині. Проте суди зробили правильні висновки про відмову у задоволенні позову.

Наведене вище обумовлює доцільність використання судової практики судами у справах про визначення порядку участі у вихованні дитини при розгляді справ, пов'язаних із удосконаленням процесуального порядку. Акцентовано увагу на те, що визначення чи зміна способу участі у вихованні дитини та спілкуванні з нею має відповідати віковим потребам дитини й бути достатнім для забезпечення участі батька у вихованні дитини за умови сумлінного ставлення батька до виконання свого обов'язку.

Встановлено, що у справах за позовом одного з батьків про визначення способів участі у вихованні дитини і спілкуванні з нею належним відповідачем є інший із батьків, а не орган опіки та піклування.

Список використаних джерел

1. Конвенція про права дитини. від 20 листопада 1989 року. *База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text
2. Чеховська І.В. Захист сімейних прав та інтересів дитини у порядку цивільного судочинства: аналіз судової практики. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 8, С. 80-85.
3. Тихомиров Д.О., Білянська Н.В., Пилипенко С.А. Особливості вирішення спорів про визначення місця проживання малолітньої дитини у період воєнного стану. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2024. № 3 (21). С. 835–846.
4. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 25.11.2020 р. справі № 752/21544/18 (провадження № 61-2862св19) *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93217637>
5. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 15.09.2021 р. справі № 757/39693/20 (провадження № 61-13261св21) *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99714054>

ЗАІНТЕРЕСОВАНІ ОСОБИ ЯК УЧАСНИКИ ЦИВІЛЬНИХ СПРАВ ОКРЕМОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Ганна Чурпіта

*доктор юридичних наук, професор, професор кафедри цивільного права
та процесу Національної академії внутрішніх справ, м. Київ, Україна*

Одним із найважливіших інститутів цивільного судочинства є інститут учасників справи.

Український законодавець диференціює учасників справи залежно від виду цивільного судочинства, у якому вони беруть участь. Так, відповідно до ч. 2 ст. 42 ЦПК України у справах окремого провадження учасниками справи є заявники, інші заінтересовані особи. У справах можуть також брати участь органи та особи, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб (ч. 3 ст. 42 ЦПК України).

Одразу варто звернути увагу на те, що законодавець є непослідовним у найменуванні однієї з категорій осіб, які є учасниками справ окремого провадження. Так, у ч. 4 ст. 294 ЦПК України зазначені особи іменуються «заінтересованими особами». Водночас відповідно до ч. 3 ст. 42 ЦПК України такі особи є вже «іншими заінтересованими особами».

Змістовної різниці у наведених найменуваннях окресленої категорії учасників справ окремого провадження не вбачається. Відтак вважаємо, законодавчу термінологію необхідно привести до внутрішньої узгодженості. У зв'язку із цим доцільніше для позначення осіб, які беруть участь у справах окремого провадження, поряд із заявником, використовувати єдине термінологічне словосполучення «заінтересовані особи»: бо незрозуміло, стосовно яких осіб, які беруть участь у справі, заінтересовані особи є «іншими»? Якщо стосовно заявника, то він не є заінтересованою особою, а має самостійний цивільний процесуальний правовий статус.

З огляду на це у подальшому у межах нашого дослідження ми використовуватимемо єдине найменування – «заінтересовані особи».

Принагідно зауважимо, що законодавство деяких країн ЄС містить дефініцію заінтересованих осіб. Так, ЦПК ЄР визначає заінтересованих осіб як таких, які відповідно до закону мають право оскаржити постанову, ухвалену у непозовному судочинстві (ч. 3 ст. 198).

ЦПК Болгарії (ч. 2 ст. 544) окреслює коло заінтересованих осіб, якими можуть бути: особи, відносини яких із заявником залежать від факту, що встановлюється судом; організації та установи, які мали б видати відповідний документ, проте не в змозі відновити його; організації та установи, у які заявник має намір подати ухвалене за наслідками розгляду справи рішення суду.

В юридичній літературі заінтересовані особи визначаються як: особи, взаємовідносини яких із заявником залежать від обставин, що підлягають встановленню і можуть вплинути на їх права й обов'язки [1, с. 7]; суб'єкти, які

мають юридичну заінтересованість у справі, оскільки рішення суду про встановлення юридичного факту чи стану впливає чи може вплинути в подальшому на їх суб'єктивні права чи обов'язки [2, с. 8–9]; особи, на матеріально-правові інтереси яких може вплинути судові рішення [3, с. 18].

Отже, більшість представників процесуальної доктрини схиляються до думки, що заінтересованими особами є особи, які мають юридичну заінтересованість у розгляді справи і на права, свободи чи інтереси яких може вплинути ухвалене у справі окремого провадження судові рішення.

В цілому така позиція видається обґрунтованою, з таким уточненням. Наявність юридичної заінтересованості властива для всіх учасників справи. Відтак вона поглинається належністю заінтересованих осіб до зазначеної класифікаційної групи учасників цивільного процесу.

З огляду на викладене заінтересованими особами слід вважати осіб, на права, свободи чи інтереси яких може вплинути ухвалене у справах окремого провадження судові рішення.

Ступінь юридичної заінтересованості таких осіб може бути різним. Залежно від цього можна виокремити, насамперед, осіб, які мають матеріально-правову заінтересованість у справі. Наприклад, один із подружжя у справах про розірвання шлюбу за заявою будь-кого з подружжя, якщо один з нього засуджений до позбавлення волі; спадкоємці у справах про встановлення факту перебування фізичної особи на утриманні; батьки (один із батьків) у справах про усиновлення тощо.

Заінтересованими особами також слід визнати осіб, на яких покладається обов'язок посприяти у реалізації права, заради якого особа звернулася до суду (органи пенсійного фонду у справах про встановлення факту перебування на утриманні, орган ДРАЦСу у справах про визнання розірвання шлюбу фіктивним та ін.).

Вочевидь, слід визнати, що склад заінтересованих осіб залежить від сутності вимоги, яка розглядається судом, а також від тієї правової мети, задля досягнення якої заявник звертається до суду.

Зазначимо, що заінтересовані особи можуть бути залучені до участі у справі за ініціативою суду, а також вступити у процес за власною ініціативою. Значення правильного визначення заінтересованих осіб і залучення їх до участі в розгляді справи полягає в тому, що лише за участі заінтересованих осіб можна встановити наявність або відсутність у справі спору про право, об'єктивно розглянути всі подані заявником докази [4, с. 545].

Щодо цивільного процесуального статусу заінтересованих осіб, то, на думку М. М. Ясинка, його можна порівняти із контролером, що стежить за тим, щоб у ході судового розгляду заяви не було порушено її особистих прав чи інтересів, оскільки заявники шляхом установлення певного юридичного факту можуть втручатись в уже сформоване коло інтересів заінтересованих осіб [5, с. 57].

Незважаючи на специфіку непозовного цивільного судочинства та мету участі у відповідних справах заінтересованих осіб, законодавець наділив їх тотожним зі сторонами у позовному провадженні цивільним процесуальним статусом: вони мають усі загальні права учасників справи, передбачені у ч. 1 ст. 43 ЦПК України, на них покладені загальні цивільні процесуальні обов'язки, передбачені ч. 2 ст. 43 ЦПК України, а також спеціальні цивільні процесуальні права та обов'язки сторін, визначені у ст. 49 ЦПК України, за винятками, встановленими у розділі IV ЦПК України.

І якщо наявність у заінтересованих осіб загальних цивільних процесуальних прав та обов'язків учасників справи видається логічною, то положення щодо наділення їх спеціальним цивільним процесуальним статусом сторін викликає, щонайменше, подив. Адже заінтересовані особи не подають до суду заяву з метою відкриття окремого провадження, а отже, не є заявниками і не можуть мати спеціальних цивільних процесуальних прав позивача. Не можуть набувати заінтересовані особи і цивільних процесуальних прав та обов'язків відповідача: подана заявником заява спрямовується на встановлення фактів, що мають юридичне значення, і не має на меті притягнення заінтересованих осіб для відповіді за пред'явленими у ній вимогами.

У зв'язку із цим вважаємо, що із закріпленої у ч. 8 ст. 49 ЦПК України правової норми необхідно виключити положення щодо наявності у заявників у справах окремого провадження прав та обов'язків відповідача, а в інших заінтересованих осіб – прав та обов'язків обох сторін, виклавши її в новій редакції: «Заявник у справах окремого провадження має всі права та обов'язки позивача, за винятками, встановленими у розділі IV цього Кодексу».

Щодо законного цивільного процесуального інтересу заінтересованих осіб у справах окремого провадження, то у більшості випадків заявник та заінтересовані особи у таких справах прагнуть досягти одного процесуального результату – задоволення заяви. Наприклад, у справі про встановлення факту проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без шлюбу (п. 5 ч. 1 ст. 315 ЦПК України), якщо відповідну заяву подає чоловік, жінка може брати участь у справі у цивільному процесуальному статусі заінтересованої особи. При цьому мета її участі у цивільному процесі є тотожною меті участі у справі заявника – встановлення відповідного факту. В іншому випадку між особами вбачається спір про право, який підлягає розгляду і вирішенню в порядку позовного провадження.

Водночас непоодинокими є і випадки, коли заявник та заінтересовані особи у справах непозовного цивільного судочинства мають протилежний процесуальний інтерес і в такому разі за своєю юридичною природою є дещо подібними до сторін у справах позовного провадження. Наприклад, заява про надання неповнолітній особі, яка досягла шістнадцятирічного віку, повної цивільної дієздатності подається до суду в порядку окремого провадження лише за відсутності згоди батьків (усиновлювачів) або піклувальника (ч. 2 ст. 35 ЦК України, ч. 1 ст. 301 ЦПК України). Останні виступають у такій справі як

заінтересовані особи, які мають протилежний, порівняно із заявником, інтерес – ухвалення судового рішення про відмову у задоволенні заяви.

Таким чином, цивільний процесуальний інтерес заінтересованих осіб у справах непозовного цивільного судочинства може полягати у їх прагненні як домогтися ухвалення судового рішення про задоволення відповідної заяви, так і відмови у її задоволенні. При цьому, на відміну від заінтересованих осіб, відповідач у справах позовного провадження завжди прагне відмови у позові.

Список використаних джерел:

1. Фурса С. Я. Проведення в справах про встановлення фактів, що мають юридичне значення, у порядку цивільного судочинства: автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.03. К., 1997. 23 с.
2. Світлична Г. О. Підготовка до судового розгляду справ окремого провадження: автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.03 Х., 1997. 24 с.
3. Лященко Н. П., Мельник З. П. Судова практика розгляду справ про встановлення фактів, які мають юридичне значення. *Вісник Верховного Суду України*. 2012. № 8 (44). С. 17–33.
4. Цивільний процесуальний кодекс України: наук.-практ. комент. Бичкова С. С., Білоусов Ю. В., Бірюков В. І. та ін.; за заг. ред. С. С. Бичкової. 2-ге вид., допов. і переробл. К.: Атіка, 2010. 896 с.
5. Ясинок М. М. Особливості окремого провадження у цивільному процесуальному праві України: теорія і практика (теоретико-правовий аспект): моногр. К.: Алерта, 2014. 352 с.

ПРО ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ДІТЕЙ-СИРИТ ТА ДІТЕЙ, ПОЗБАВЛЕНИХ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ, В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Леся Шаповал

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільного права та процесу Національної академії внутрішніх справ, м. Київ, Україна

В умовах воєнного стану в нашій державі різко загострилася проблема захисту прав дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Бойові дії, евакуація населення, втрата документів, житла та сімейного оточення призвели до зростання кількості дітей, які потребують опіки з боку держави.

Повномасштабне військове вторгнення російської федерації створило безпрецедентну гуманітарну кризу, що особливо болісно вплинула на найвразливішу категорію населення – дітей.

За різними оцінками, тисячі неповнолітніх опинилися в ситуації, коли їхні батьки загинули внаслідок бойових дій, зникли безвісти під час окупації, або втратили можливість здійснювати батьківські обов'язки через важкі поранення чи психологічні травми.

Окрім того, значна кількість дітей була евакуйована з небезпечних регіонів окремо від батьків або опікунів, що призвело до тимчасового розриву сімейних зв'язків. У деяких випадках ці розлучення набули довготривалого або навіть постійного характеру через неможливість встановити місцезнаходження членів сім'ї або через їхню загибель.

Правові основи захисту таких дітей визначено Конституцією України (ст. 52) [1], яка гарантує, що «утримання та виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, покладається на державу», тобто держава піклується про дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування. Деталізація цих положень міститься у Сімейному кодексі України, Законі України «Про охорону дитинства», Законі України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування», а також у підзаконних актах Кабінету Міністрів України, які регулюють порядок встановлення опіки, піклування та влаштування дітей до сімейних форм виховання.

Важливе значення мають і міжнародно-правові стандарти, насамперед Конвенція ООН про права дитини (1989 р.), яка закріплює право кожної дитини на належний захист, піклування і безпечне середовище. У контексті збройного конфлікту застосовуються також положення Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни (1949 р.) та Додаткового протоколу I (1977 р.), які зобов'язують держави забезпечувати особливий захист дітей.

Забезпечення прав дітей становить одну з основних цілей державної політики. Саме в дитячому віці формується моральний, фізичний та духовний потенціал особистості, тому важливо, щоб усі соціальні інститути спрямовували

свої зусилля на створення сприятливих умов для розвитку дитини та мінімізацію впливу неблагополучного сімейного середовища на процес її виховання.

Але, на сьогоднішній день, зокрема, якщо взяти органи опіки та піклування, які й до війни працювали з великим навантаженням, опинилися в ситуації критичного перевантаження. Різке зростання кількості дітей, які потребують влаштування, при одночасному скороченні штату працівників (через мобілізацію, евакуацію, загибель) призвело до неможливості забезпечити належний рівень соціального супроводу.

Працівники органів опіки змушені працювати в умовах постійної небезпеки, під обстрілами, з порушенням електропостачання та зв'язком. Це впливає на якість та оперативність прийняття рішень щодо влаштування дітей.

У відповідь на кризову ситуацію Кабмін доповнив чинні нормативні акти (постановою від 22.03.2022 № 349 [2]) положеннями, які дозволяють тимчасово влаштовувати дітей у прийомні сім'ї та дитячі будинки сімейного типу в умовах воєнного/надзвичайного стану в межах граничної чисельності. Ця постанова прямо відкрила правову можливість тимчасового влаштування таких дітей. Міністерством соціальної політики, сім'ї та єдності України було напрацьовано спрощений порядок тимчасового влаштування дітей, які залишилися без батьківського піклування, до прийомних сімей, дитячих будинків сімейного типу або під опіку родичів. Такий механізм дозволяє оперативно захистити права та інтереси дитини до моменту встановлення обставин щодо її батьків [3].

На період тимчасового влаштування діти вважаються вихованцями відповідних установ чи родини, з якими вони взаємодіють на партнерських умовах. Вихователі несуть відповідальність за задоволення потреб дитини та перебувають під наглядом соціальних служб [4].

Варто також зазначити, що в умовах воєнного стану постає низка практичних проблем, серед яких:

- складнощі з документуванням дітей, евакуйованих без супроводу дорослих;
- ризики незаконного усиновлення або переміщення дітей за кордон;
- недостатній рівень психологічної, медичної та правової підтримки таких дітей у громадах.

Особливу загрозу становить політика російської федерації щодо примусового вивезення українських дітей на окуповані території та до росії, що кваліфікується міжнародним правом як злочин геноциду. Так, тисячі дітей були незаконно депортовані, їм змінили особисті дані та влаштували до російських сімей, порушуючи всі норми міжнародного гуманітарного права.

Таким чином, на нашу думку, варто вживати заходи для покращення правового захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, в умовах воєнного стану. До таких заходів можна віднести:

- збільшення штатної чисельності працівників органів опіки та піклування.
- У період воєнного стану навантаження на органи опіки та піклування суттєво зросло у зв'язку з необхідністю оперативного реагування на випадки залишення

дітей без батьківського догляду, переміщення дітей із зон бойових дій, документування їх статусу тощо. Також варто забезпечити підвищення рівня їх професійної підготовки, зокрема з урахуванням специфіки роботи в умовах надзвичайних ситуацій. Доречно було б створити механізми залучення волонтерів, представників громадських організацій і благодійних фондів до допомоги у виконанні функцій із захисту прав дитини;

- запровадження інституту «екстреної прийомної сім'ї» для термінового влаштування дітей на період з'ясування обставин. В умовах війни часто виникають ситуації, коли дитина залишається без батьківського піклування раптово – через загибель, поранення або зникнення батьків. У таких випадках процедура встановлення опіки або передавання в дитячий заклад може займати час, що негативно впливає на психологічний стан дитини. Тому доцільно: 1) створити нормативну базу для функціонування так званих «екстрених прийомних сімей», які зможуть тимчасово прийняти дитину на період до оформлення її статусу; 2) передбачити механізми контролю та супроводу діяльності таких сімей органами опіки і службами у справах дітей. Впровадження цього інституту дозволить забезпечити кожній дитині безпечне, сімейне середовище відразу після втрати батьківського догляду, що є важливою умовою реалізації її права на захист та турботу держави.

Лише системний підхід дозволить мінімізувати негативні наслідки війни для найвразливішої категорії українського суспільства та забезпечити кожній дитині право на гідне життя, безпеку та розвиток.

Отже, ефективний правовий захист дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, в умовах воєнного стану можливий лише за умови комплексного підходу, що включає: удосконалення законодавства відповідно до міжнародних стандартів, а також посилення діяльності органів опіки, соціальних служб та судового захисту.

Таким чином, захист прав дітей у період війни є не лише гуманітарним, а й правовим обов'язком держави, який визначає рівень її цивілізаційної відповідальності перед суспільством і майбутніми поколіннями.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>

2. Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо захисту прав дітей на період надзвичайного або воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 22 березня 2022 р. № 349. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/349-2022-п#Text>

3. Діти, які залишились без батьків під час воєнного стану, зможуть бути тимчасово влаштовані до сімейних форм виховання. 23.03.2022. URL: https://www.msp.gov.ua/press-center/news/dity-yaki-zalyshylys-bez-batkiv-pid-chas-voyennoho-stanu-zmozhut-buty-tymchasovo-vlashtovani-do-simeynikh-form-vykhovannya?utm_source=chatgpt.com

4. Грабовська Г.М., Лисюк А.М. Захист прав дітей-сиріт та дітей позбавлених батьківського піклування під час військових дій. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/282060/276264>.

ТРИБУНА МОЛОДОГО ВЧЕНОГО

ПРАВОВИЙ СТАТУС СУРОГАТНОЇ МАТЕРІ В УКРАЇНІ: СУЧАСНИЙ СТАН І ПОТРЕБА ЗМІН

Ольвія Акулова

*здобувач вищої освіти 3 курсу (СЕ) Навчально-наукового експертно-криміналістичного інституту Національної академії внутрішніх справ,
м. Київ, Україна*

Науковий керівник: Леся Шаповал

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права та процесу
Національна академія внутрішніх справ, м. Київ, Україна*

Наразі наша держава входить до числа країн, де дозволено як добровільне, так і комерційне сурогатне материнство. Проте правове регулювання цього питання залишається однією з найскладніших та недостатньо врегульованих сфер на перетині цивільного та сімейного права. На жаль, в нашій державі відсутній чіткий кодифікований нормативно-правовий акт, що б регламентував юридичні аспекти загалом у сфері допоміжних репродуктивних технологій і сурогатного материнства. Водночас, в Україні діють закони «Про заборону репродуктивного клонування людини» № 2231-IV від 14 грудня 2004 року та Закон України «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині» № 2427-VIII від 2018 року.

На думку науковців Міщук І.В. та Слаб'як Т.Б., чинні закони не цілком охоплюють всі аспекти системи репродуктивних технологій. Це обґрунтовано викликає потребу у прийнятті нового законодавства або внесенні змін до вже існуючого, адже саме вдосконалена законодавча база є ключовим фактором для покращення правового регулювання в галузі репродуктивних технологій [1]. Сурогатне материнство регулюється декількома нормативно-правовими актами: Сімейним кодексом України (далі – СК); Наказом Міністерства охорони здоров'я «Про затвердження Порядку застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні» від 2013 року. Згідно з Цивільним кодексом України (далі – ЦК) заборонено будь-яке свавільне втручання в особисте життя людини; передбачається свобода договору, а також підприємницької діяльності. Право на материнство та батьківство, насамперед, належить до особистих немайнових прав особи, і тому не допускає жодного контролю та втручання. Таким чином, особи самостійно вирішують, як і коли скористатися своїм правом. Згідно зі статтею 281 ЦК, повнолітні жінки і чоловіки мають право на медичне втручання у вигляді лікувальних програм допоміжних репродуктивних технологій відповідно до чинного законодавства. Відповідно до статей 49-50 СК гарантуються права дружини на материнство і права чоловіка на батьківство.

Стаття 123 СК визначає порядок встановлення походження дитини від батьків у випадках штучного запліднення та імплантації ембріона. Частина 2 статті 123 уточнює, що якщо ембріон, зачатий подружжям, імплантовано в організм іншої жінки, батьками дитини вважається подружжя. Якщо ж ембріон зачато чоловіком у шлюбі з іншою жінкою, а імплантовано в його дружину, дитина вважається такою, що походить від подружжя.

Правила державної реєстрації актів цивільного стану України вимагають згоди сурогатної матері для реєстрації подружжям прав на дитину. Пункт 11 розділу з цих правил детально розглядає ситуації, що у разі народження жінкою дитини у результаті застосування допоміжних репродуктивних технологій державна реєстрація народження проводиться за заявою подружжя, яке дало згоду на таке перенесення. Одночасно з цим документом подається заява про згоду сурогатної матері на запис подружжя батьками дитини, а також зазначається найменування закладу, що видав довідку дати та номер. З 2008 року по 2013 рік був чинним Наказ Міністерства охорони здоров'я України «Про затвердження Інструкції про порядок застосування допоміжних репродуктивних технологій» [2], в якому існували положення, котрі містили перелік всіх необхідних умов для проведення програми сурогатного материнства.

Такі ж положення містяться і в Порядку від 2013 року. Порядок застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні № 787 від 09 вересня 2013 року [3] – це єдиний нормативно-правовий акт, який містить словосполучення «сурогатне материнство», хоч і без його тлумачення. У ньому зазначені необхідні умови для проведення процедури сурогатного материнства, спеціальний алгоритм, за яким здійснюється допоміжні репродуктивні технології методом сурогатного материнства. У зазначеному нормативно-правовому акті наведено перелік документів, необхідних сурогатній матері для участі в програмі сурогатного материнства. Відмінною рисою цього акту є те, що на відміну від попередніх, він містить положення про обов'язкову письмову згоду сурогатної матері. Акт також пропонує зразок цього документа. Нововведенням є й те, що тут наведено повний перелік документів як для сурогатної матері, так і для подружжя, в інтересах яких проводиться сурогатне материнство.

У 2011 році була спроба закріпити на законодавчому рівні регулювання сурогатного материнства, представлену в проекті Закону України «Про допоміжне материнство» №8703 від 17 червня 2011 року, запропонованому на розгляд Верховної Ради України VI скликання. Законопроект передбачав регулювання організаційно-правових і медичних аспектів сурогатного материнства, визначав напрями державної політики та повноваження органів влади у цій сфері, а також містив позитивну ініціативу щодо запровадження державних програм сурогатного материнства. Також був Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обмежень у використанні допоміжних репродуктивних технологій», прийнятий Верховною Радою України від 16.10.2012 р. № 8282 він набрав 250 голосів, однак на нього

було накладено 36 вето Президентом. Даний проект був цікавим перш за все тим, що в ньому містилися обмеження щодо застосування сурогатного материнства, а саме воно могло застосовуватись виключно до громадян України, іноземних громадян, які прибули з країн, в яких сурогатне материнство не заборонено або іноземців – громадян держав, які не проживають у країні громадянської належності, а законом країни проживання такий метод не заборонений. Але на жаль не вдалось подолати президентське вето і Закон не був прийнятий.

У 2018 році до Верховної Ради України було внесено проект Закону «Про допоміжні репродуктивні технології» [4] № 8629, де міститься поняття сурогатне материнство та сурогатна матір, але на сьогоднішній день він все ще не прийнятий.

У вказаному законопроекті сурогатна мати визначається як жінка, вагітність якої настала в результаті застосування методики сурогатного материнства – перенесення ембріона, зачатого біологічними батьками, до організму іншої жінки для виношування дитини. Водночас спірною є норма про допустимий вік сурогатної матері – від 18 до 55 років, адже встановлення граничного віку може розцінюватися як обмеження прав жінки. Законодавець аргументує цю межу необхідністю запобігання випадкам народження дітей самотніми жінками похилого віку дітей, подальша доля яких невизначена, якщо брати до уваги вік породіллі.

К.М. Візір у своїй роботі «Ефективність програм екстракорпорального запліднення у жінок зі зниженим соціальним резервом» [5, с. 58] зазначає, що встановити верхню межу для сурогатної матері досить складно, тому що це у першу чергу залежить від її здоров'я і медичних показників.

Отже, правовий статус сурогатної матері в Україні досі не врегульовано спеціальним законом, що спричиняє прогалини та суперечності у правозастосуванні. Існуючі норми Сімейного й Цивільного кодексів та підзаконні акти МОЗ не забезпечують комплексного підходу до визначення прав і обов'язків сурогатної матері, біологічних батьків і дитини. Попри наявність законопроектів, жоден із них не набрав чинності. Тому актуальним є ухвалення спеціального закону, який би чітко регламентував застосування допоміжних репродуктивних технологій, гарантував правову визначеність і захист прав усіх учасників програм сурогатного материнства.

Список використаних джерел:

1. Міщук І.В., Слаб'як Т.Б. Правове регулювання сурогатного материнства. «*Young Scientist*». № 5.1 (45.1). 2017 URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2017/5.1/19.pdf>.
2. Про затвердження інструкції про порядок застосування допоміжних репродуктивних технологій: Наказ Міністерства охорони здоров'я в Україні від 23 грудня 2008 р. № 771. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0263-09#Text>
3. Про затвердження Порядку застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні: Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 09.09.2013 № 787. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1697-13#Text>.

4. Про допоміжні репродуктивні технології: Проект Закону України № 8629 від 19.07.2018 р. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JH6NP00A?an=3>

5. Візір К.М. Ефективність програм екстракорпорального запліднення у жінок зі зниженим оваріальним резервом. *Збірник наукових праць Асоціації акушерів-гінекологів України*. 2014. Вип. 1-2. С. 57-60. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpaagu_2014_1-2_18

ВІДМІННІСТЬ ВСТАНОВЛЕННЯ ФАКТУ СМЕРТІ ОСОБИ ВІД ОГОЛОШЕННЯ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ ПОМЕРЛОЮ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

Ірина Базиляк

здобувач вищої освіти 3 курсу (СК)

Навчально-наукового експертно-криміналістичного інституту

Національної академії внутрішніх справ

м. Київ, Україна

Науковий керівник: Леся Шаповал

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри цивільного права та процесу

Національна академія внутрішніх справ,

м. Київ, Україна

Цивільне законодавство України передбачає дещо схожі, але відмінні за змістом, механізмом дії та юридичними наслідками процедури встановлення факту смерті особи та оголошення її померлою, тому є важливим розрізняти їх.

Порядок оголошення фізичної особи померлою регламентується ст. 46 Цивільного кодексу України (далі - ЦК), де визначено, що суд може оголосити особу такою за наступних умов:

1. якщо у місці її постійного проживання немає відомостей про місце її перебування протягом трьох років;
2. якщо особа пропала безвісти за обставин, що загрожували їй смертю або дають підставу припускати її загибель від певного нещасного випадку, - протягом шести місяців.
3. за можливості вважати особу загиблою від певного нещасного випадку або інших обставин внаслідок надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру - протягом одного місяця після завершення роботи спеціальної комісії, утвореної внаслідок надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру;
4. фізична особа, яка пропала безвісти у зв'язку з воєнними діями, збройним конфліктом, може бути оголошена судом померлою після спливу двох років від дня закінчення воєнних дій. З урахуванням конкретних обставин справи суд може оголосити фізичну особу померлою і до спливу цього строку, але не раніше спливу шести місяців [1].

Таким чином, фізична особа оголошується померлою з дня набрання законної сили рішення суду. Якщо ж особа, справу щодо якої розглядає суд зникла за обставин певного нещасного випадку чи у зв'язку з воєнними діями, збройним конфліктом, то вона може бути оголошена померлою від дня її вірогідної смерті [1].

Власне процес регламентується главою 4 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК), де визначено підсудність, зміст заяви, підготовку до розгляду та сам розгляд, дії суду в разі появи особи, яку оголошено померлою [2].

Але важливо зазначити, що підставою оголошення особи померлою є не прямі факти, що свідчать про загибель, а лише обставини, які дають можливість припускати смерть.

Глава 6 ЦПК визначає порядок встановлення фактів судом, які мають юридичне значення, серед яких є *встановлення смерті особи в певний час у разі неможливості реєстрації органом державної реєстрації актів цивільного стану факту смерті; та встановлення смерті особи, яка пропала безвісти за обставин, що загрожували їй смертю або дають підстави вважати її загиблою від певного нещасного випадку внаслідок надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру* (п. 8-9 ч.1 ст. 315 ЦПК).

Згідно з ст. 317 ЦПК, заяву про встановлення факту смерті особи на можуть подати члени сім'ї померлого, їхні представники або інші заінтересовані особи до будь-якого місцевого суду України, що здійснює правосуддя, незалежно від місця проживання (перебування) заявника. В заяві повинно бути зазначено:

- який факт, та з якою метою заявник просить встановити;
- причини неможливості одержання або відновлення документів, що посвідчують цей факт;
- докази, що підтверджують факт. Це можуть бути письмові свідчення очевидців, медичні документи чи акт про смерть, показання свідків тощо (ст. 318 ЦПК).

Для аналогії, щоб оголосити особу померлою за ст. 306 ЦПК, в заяві зазначаються:

- мета, для якої необхідно це зробити;
- обставини, що підтверджують безвісну відсутність особи, загрожували їй смертю або обставини, що дають підставу припускати її загибель від певного нещасного випадку.

Правові наслідками оголошення особи померлою, згідно із ст. 47 ЦК, прирівнюються до тих наслідків, які настають в разі смерті особи. Такими є припинення цивільної правоздатності, шлюбу, інших зобов'язань пов'язаних з цією особою.

Необхідність визнання факту смерті судом зросла після початку повномасштабного вторгнення російської федерації у 2022 році в нашу країну. Наприклад, з метою забезпечення соціального захисту неповнолітніх дітей загиблих військовослужбовців необхідно зареєструвати смерть останнього в органі Державної реєстрації актів цивільного стану. Але зважаючи на ст. 17 Закону України «Про державну реєстрацію актів цивільного стану», акт про смерть, який видає військова частина, не є підставою реєстрації смерті. Вона можлива лише на підставі документа про смерть, виданого закладом охорони

здоров'я або судово-медичною установою, або рішення суду про встановлення факту смерті в певний час [3].

Акт про смерть військовослужбовця видається в зв'язку з тим, що тіло не можливо було евакуювати з місця загибелі, але даний факт можуть підтвердити очевидці. Але цей документ може бути одним з доказів, при зверненні до суду [4].

Підводячи підсумок, хочемо зазначити, що розмежування встановлення факту смерті особи від оголошення фізичної особи померлою має важливе значення для цивільного права, оскільки ці правові інститути впливають на спадкові, сімейні, соціальні та майнові відносини. В умовах воєнного стану в Україні проблема встановлення смерті та оголошення осіб померлими набула особливої гостроти. Військові дії призвели до масових втрат серед цивільного населення та військових, значної кількості зниклих безвісти, руйнування державних реєстрів та ускладнення процесу ідентифікації тіл. Таким чином, виникає потреба в удосконаленні законодавчого регулювання, зокрема щодо спрощення процедур судового оголошення особи померлою.

Список використаних джерел

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
2. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>
3. Встановлення факту смерті особи та визнання фізичної особи померлою за рішенням суду є відмінними між собою. *Вища школа адвокатури НААУ*. веб-сайт. URL: <https://www.hsa.org.ua/blog/vstanovlennia-faktu-smerti-osobi-ta-viznannia-fizicnoyi-osobi-pomerloiu-za-risenniam-sudu-je-vidminnimi-miz-soboiu>
4. Акт про настання смерті військовослужбовця, що це таке та що з ним робити. *Консультант. Юридичний маркетплейс*. веб-сайт. URL: <https://consultant.net.ua/consultant-article/216>

ВПЛИВ ВОЄННОГО СТАНУ НА ВИКОНАННЯ АЛІМЕНТНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Лілія Батюк

студентка групи ПБ-22-4

*Навчально-наукового інституту права Державного податкового
університету, м. Ірпінь, Україна*

Науковий керівник: Людмила Самілик

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права та процесу
Державного податкового університету
м. Ірпінь, Україна*

Запровадження воєнного стану в Україні внаслідок збройної агресії російської федерації спричинило істотні трансформації у всіх сферах суспільного життя, зокрема в правовідносинах сімейного характеру. Особливого значення в цьому контексті набуває питання виконання аліментних зобов'язань військовослужбовцями, які залучені до виконання бойових завдань або перебувають у зоні бойових дій.

З одного боку, участь у військових діях не звільняє особу від обов'язку утримувати свою дитину, адже право дитини на належне матеріальне забезпечення є безумовним і гарантується Конституцією України. З іншого боку, практична реалізація цих обов'язків ускладнюється низкою юридичних, організаційних та соціальних чинників, які зумовлені специфікою правового режиму воєнного стану.

Право дитини на належне матеріальне забезпечення є невід'ємною складовою її права на гідне життя. Відповідно до статті 8 Закону України «Про охорону дитинства», держава зобов'язана забезпечити умови для всебічного розвитку дитини, що охоплює її інтелектуальну, культурну, моральну, фізичну, духовну та соціальну реалізацію [1].

Зазначимо, що грошове забезпечення військовослужбовців складається з таких видів:

- щомісячні основні види грошового забезпечення (посадовий оклад; оклад за військовим званням; надбавка за вислугу років);
- щомісячні додаткові види грошового забезпечення (надбавки; доплати);
- одноразові додаткові види грошового забезпечення (винагорода, а також додаткова винагорода на період дії воєнного стану).

Відповідно до пункту 8 Постанови Кабінету Міністрів України від 26 лютого 1993 року № 146, утримання аліментів з військовослужбовців Збройних сил України, інших військових формувань, утворених згідно із законами України, працівників Держспецзв'язку, Державної прикордонної служби,

Національної поліції, органів внутрішніх справ, НАБУ, ДБР, Бюро економічної безпеки, Державної служби з надзвичайних ситуацій, кримінально-виконавчої служби та Служби судової охорони здійснювалося лише з видів грошового забезпечення, що мали постійний характер, за винятком окремих випадків, визначених законом[2]. Отже, раніше аліменти стягувалися лише з регулярних виплат.

Однак Постановою Кабінету Міністрів України №1263 від 11 листопада 2022 року були внесені зміни, згідно з якими утримання аліментів із зазначених категорій осіб здійснюється також з інших видів виплат, передбачених законодавством, зокрема, з додаткової винагороди, яка нараховується під час дії воєнного стану [3].

Таким чином, станом на 2025 рік аліменти з військовослужбовців утримуються з усіх видів грошового забезпечення та інших передбачених законодавством виплат, у тому числі з додаткової винагороди, що призначена на період дії особливого правового режиму, крім виплат, які не мають постійного характеру, а також в інших випадках, передбачених законом.

Відповідно до положень Сімейного кодексу України [4], розмір аліментів може визначатися у формі фіксованої грошової суми або як відсоток від доходу платника. Такий розмір встановлюється або за згодою між батьками, або за рішенням суду. Мінімальна сума аліментів не може бути меншою за 50% прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку. У 2025 році показники прожиткового мінімуму не зазнали змін і залишаються на рівні попереднього року, а саме:

- для дітей віком до 6 років – 2563 гривні;
- для дітей віком від 6 до 18 років – 3196 гривень.

Щодо військовослужбовців, то відповідно до чинного законодавства, з їх доходу аліменти утримуються у таких частках: 1/4 частина доходу на одну дитину; 1/3 на двох дітей; 1/2 на трьох і більше дітей.

Слід враховувати, що військовослужбовці, виконуючи службові обов'язки в умовах воєнного стану, щоденно наражаються на небезпеку, що іноді призводить до втрати з ними зв'язку. У подібних випадках сплата аліментів припиняється, що створює ризик для забезпечення потреб дитини.

З метою захисту прав дитини Сімейний кодекс України передбачає, що у разі, коли місцезнаходження платника аліментів невідоме, держава тимчасово призначає дитині державну грошову допомогу. Розмір такої допомоги становить не менше 50% прожиткового мінімуму для дитини відповідної вікової категорії.

Справи щодо стягнення аліментів із військовослужбовців мають свої особливості. Якщо позов подано вже після початку повномасштабного вторгнення, слід врахувати те, що військовослужбовець має право подати до суду заяву про зупинення розгляду справи. Однак підставою для такого зупинення може бути поважна причина, зокрема, неможливість з'явитися до суду у зв'язку з виконанням військового обов'язку (п. 2 ч. 1 ст. 251 Цивільного процесуального кодексу України) [5].

Зупинення провадження не означає припинення зобов'язання щодо сплати аліментів, адже нарахування аліментів продовжується відповідно до визначеного рішенням суду чи угоди. Поновлення розгляду справи відбувається після усунення обставин, що стали підставою для її зупинення, наприклад, завершення виконання військових обов'язків або повернення військовослужбовця. Судова практика свідчить, що суди досить часто задовольняють заяви про зупинення провадження у зв'язку з військовою службою, визнаючи участь у бойових діях поважною причиною.

Таким чином, запровадження воєнного стану в Україні та мобілізація значної частини громадян до лав Збройних Сил суттєво вплинули на реалізацію їхніх цивільних обов'язків, зокрема щодо сплати аліментів. Участь військовослужбовців у бойових діях, перебування в зоні активних бойових дій або у військових частинах із обмеженим доступом до засобів комунікації створює об'єктивні перешкоди для своєчасного виконання аліментних зобов'язань і участі в судових процесах.

Отже, під час розгляду справ про стягнення аліментів у період дії воєнного стану необхідно забезпечити баланс між захистом прав дитини на належне утримання та дотриманням процесуальних прав військовослужбовців, які виконують свій конституційний обов'язок із захисту держави.

Список використаних джерел:

1. Про охорону дитинства : Закон України від 26.04.2001 № 2402-III : станом на 6 лип. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text> (дата звернення: 21.10.2025).
2. Про перелік видів доходів, які враховуються при визначенні розміру аліментів на одного з подружжя, дітей, батьків, інших осіб : Постанова Каб. Міністрів України від 26.02.1993 № 146 : станом на 10 квіт. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/146-93-п#Text> (дата звернення: 21.10.2025).
3. Про внесення зміни до пункту 8 переліку видів доходів, які враховуються при визначенні розміру аліментів на одного з подружжя, дітей, батьків, інших осіб : Постанова Каб. Міністрів України від 11.11.2022 № 1263. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1263-2022-п#Text> (дата звернення: 21.10.2025).
4. Сімейний кодекс України : Кодекс України від 10.01.2002 № 2947-III : станом на 12 верес. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text> (дата звернення: 21.10.2025).
5. Цивільний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV : станом на 17 лип. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 21.10.2025).

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА ДИТИНИ НА ДОСТУП ДО ПРАВОСУДДЯ ЯК ЗАСІБ ЗАХИСТУ ЇЇ ПРАВ, СВОБОД ТА ІНТЕРЕСІВ

Вікторія Бондар

*здобувачка вищої освіти на бакалаврському рівні юридичного
факультету Хмельницького університету управління та права імені Леоніда
Юзькова, м. Хмельницький, Україна*

Науковий керівник: Лариса Грицишина

*доктор філософії з права, доцент, доцент кафедри приватного права
Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова
м. Хмельницький, Україна*

Право дитини на звернення до суду є одним із ключових елементів її правового статусу. Законодавство України передбачає різні механізми реалізації цього права, встановлює можливості та обмеження, які залежать від віку та рівня розвитку самої дитини, тому саме завдяки функціонуванню таких механізмів забезпечується ефективний захист прав малолітніх та неповнолітніх осіб.

Відповідно право дитини на звернення до суду є гарантованим державою засобом захисту її прав, свобод та інтересів. Так, згідно з ч. 4 ст. 152 СК України дитина, яка досягла чотирнадцяти років, має право звернутися за захистом своїх прав та інтересів безпосередньо до суду [1], що пояснюється наявністю цивільної процесуальної дієздатності передбаченої ч. 2 ст. 47 ЦПК України [2].

У такому випадку суб'єктивні права, свободи та законні інтереси осіб віком від чотирнадцяти до вісімнадцяти років у суді можуть захищати їхні батьки, усиновителі, піклувальники або інші особи, визначені законодавством, а також до участі в судовому процесі можуть залучатися самі неповнолітні (ч. 2 ст. 59 ЦПК України) [2].

Прикладом такого залучення може слугувати розгляд справи про усиновлення дитини, коли окрім заявника та органу опіки та піклування до участі залучається також і сама дитина стосовно якої і розглядається справа про усиновлення. Однак для цього потрібна наявність відповідного віку і стану здоров'я, які потрібні для того, щоб дитина усвідомлювала сам факт усиновлення (ст. 313 ЦПК України) [2].

Водночас ситуація щодо захисту дитиною, яка не досягла чотирнадцятирічного віку, своїх суб'єктивних прав, свобод та законних інтересів інша. Так, через часткову цивільну дієздатність, якою володіють малолітні, а саме можливість вчиняти лише дрібні побутові правочини (ч. 1 ст. 31 ЦК України) [3], вони не можуть самостійно безпосередньо звертатися з позовом до суду.

У такому випадку, відповідно до ч. 1 ст. 59 ЦПК України права, свободи та інтереси малолітніх осіб у суді захищають їхні батьки, усиновлювачі, опікуни або інші особи, визначені законодавством [2].

Такий підхід сприяє забезпеченню ефективного правового механізму захисту малолітніх з урахуванням їхнього рівня вікового, інтелектуального та психоемоційного розвитку. Водночас залучення батьків чи інших законних представників дозволяє не лише забезпечити належне представлення дітей в суді, а також сприяє запобіганню можливим зловживанням чи нехтуванням правами, свободами чи інтересами дитини, через малолітство останньої. Також такий підхід відповідає найважливішому принципу у сфері сімейно-правового захисту прав дитини, а саме принципу найкращих інтересів дитини.

Іншим ключовим аспектом участі дитини в судовому процесі є закріплене в ст. 45 ЦПК України право дитини на отримання інформації про судовий розгляд [2], що є реалізацією права на дитини на інформацію в цілому. Таке право сприяє формуванню усвідомленого ставлення дитини до її суб'єктивних прав, свобод та законних інтересів, а також дозволяє їй брати реальну участь у судовому процесі. Гарантування цього права також узгоджується із міжнародними стандартами захисту прав дитини, які визначені зокрема в Конвенції ООН про права дитини (ст. 12-13) [4].

Підсумовуючи, можна зазначити що законодавче забезпечення участі дитини в судовому процесі є ефективним механізмом захисту її суб'єктивних прав, свобод та законних інтересів. Водночас гарантування права на отримання інформації про судовий розгляд дозволяє дитині формувати усвідомлене ставлення до своїх прав та свобод та мінімізує ризики їхнім зловживанням чи нехтуванням, що сприяє реалізації принципу найкращих інтересів дитини загалом.

Список використаних джерел:

1. Сімейний кодекс України *Відомості Верховної Ради України*, 2002, № 21-22, ст.135 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text> (дата звернення 25.10.2025)
2. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 *Відомості Верховної Ради України*, 2004, № 40-41, 42, ст.492 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення 25.10.25)
3. Цивільний кодекс України *Відомості Верховної Ради України*, 2003, №№ 40-44, ст.356 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення 25.10.2025)
4. Конвенція про права дитини від 20.11.1989. Ратифікована Постановою Верховної Ради України № 789-XII від 27.02.91. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення 25.10.2025)

МІСЦЕ ДОГОВОРУ МЕДИЧНОГО СТРАХУВАННЯ В СИСТЕМІ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИХ ДОГОВОРІВ УКРАЇНИ

Анастасія Бреус

здобувач вищої освіти 4 курсу (СЕ)

*Навчально-наукового експертно-криміналістичного інституту
Національної академії внутрішніх справ, м. Київ, Україна*

Науковий керівник: Леся Шаповал

кандидат юридичних наук, доцент,

*доцент кафедри цивільного права та процесу
Національної академії внутрішніх справ, м. Київ, Україна*

Місце будь-якого цивільно-правового договору визначається в межах загальновизнаної системи класифікацій.

У доктрині цивільного права традиційно використовуються два підходи до класифікації договорів: дихотомічний метод та аналіз їхньої зобов'язальної направленості. Дихотомічний метод передбачає поділ договорів за всіма критеріями, що застосовуються до класифікації правочинів загалом, базуючись на розмежуванні за дихотомічним принципом (тобто поділ на дві протилежні категорії), наприклад, оплатні та безоплатні, умовні та безумовні, підприємницькі та споживчі тощо.

Другий підхід визначає класифікацію договорів залежно від характеру зобов'язання, яке вони породжують [1, с. 322-323].

Розглянемо основні критерії, за якими класифікується договір медичного страхування.

Виходячи з принципу розподілу прав та обов'язків між учасниками, договори поділяються на односторонні, двосторонні та багатосторонні. Двосторонній договір передбачає взаємні зобов'язання сторін: кожна з них має як права, так і відповідні обов'язки щодо іншої. Договір медичного страхування належить до цієї категорії, оскільки його учасники наділені визначеними домовленістю правами та обов'язками.

Важливою характеристикою цього договору є те, що зобов'язання однієї сторони підлягає виконанню лише після виконання зобов'язання іншою стороною. Зокрема, на відміну від обов'язку страхувальника, відповідальність страховика щодо виплати страхової компенсації може настати значно пізніше або взагалі не виникнути. Ця специфіка обумовлена чинником страхового ризику.

Наступним критерієм класифікації договору медичного страхування є його відплатний або безвідплатний характер. Загалом договір про надання послуг може передбачати як грошову компенсацію, так і надаватися безоплатно [2]. Відплатна природа договору медичного страхування виражається у фінансовому еквіваленті послуги, визначеному домовленістю між сторонами. Страхувальник

здійснює грошовий внесок (страхову премію, страховий платіж) на користь страховика, а страховик, у разі настання страхового випадку, бере на себе зобов'язання щодо виплати відповідного страхового відшкодування.

Питання щодо визнання договору страхування загалом, а договору медичного страхування зокрема, як договору приєднання залишається дискусійним.

Відмінною рисою договору приєднання є те, що його умови односторонньо розробляються стороною, яка надає послугу, виконує роботу або передає товар, зазвичай маючи монопольне чи домінуюче становище на ринку. Інша сторона – споживач – може лише прийняти запропоновані умови без можливості їх зміни або відмовитися від укладення договору [3, с. 119]. Однак договір медичного страхування не належить до договорів приєднання, оскільки його умови визначаються за принципом двостороннього узгодження. Страховик встановлює лише загальні положення, які викладені в Правилах страхування для кожного виду страхових послуг, тоді як конкретні параметри договору – такі як страхова сума, строки, об'єкт страхування – формуються за домовленістю сторін і можуть частково відрізнятися від стандартних правил.

Договір медичного страхування, беззаперечно, належить до категорії реальних договорів. Його реальність проявляється в тому, що він набуває юридичної сили та породжує правові наслідки лише після здійснення певної дії.

Відповідно до ст. 983 Цивільного кодексу України [2] (далі – ЦК), договір страхування набирає чинності з моменту, передбаченого договором страхування або законодавством. А відповідно до Закону України «Про страхування» якщо договором страхування або законодавством України не передбачено інше, договір страхування набирає чинності з 0 годин дня, наступного за днем укладення договору та/або сплати страхової премії чи її першої частини (у разі сплати страхової премії частинами), та закінчується о 24 годині дати, що зазначена в договорі страхування як дата закінчення строку дії договору страхування [4]. Таким чином, визначальним юридичним фактом, що запускає цивільно-правові відносини в межах договору медичного страхування, є визначення моменту набрання чинності цього договору, зокрема частіше це є сплата страхової премії чи її першої частини.

За критерієм нормативного закріплення всі договори поділяються на поіменовані та непоіменовані. Ускладнення економічних процесів та розвиток ринкових відносин спричиняють появу нових правових зв'язків, що потребують договірного регулювання, проте не завжди прямо передбачені ЦК чи іншими законодавчими актами.

З метою забезпечення правового регулювання таких відносин у ч. 1 ст. 6 ЦК закріплено норму, яка надає сторонам право укладати договори, не врегульовані чинним цивільним законодавством, за умови, що вони відповідають загальним засадам цивільного права [5, с. 193].

Наукові підходи до розуміння непоіменованих договорів базуються переважно на концепції свободи договору. Вони зазвичай зводяться до

відсутності прямого закріплення чи правового регулювання певної договірної конструкції в актах цивільного законодавства.

У цивілістичній доктрині пропонується розмежовувати два види непоіменованих договорів: абсолютно непоіменовані та відносно непоіменовані. Перші є новими договірними формами, що не мають аналогів серед поіменованих договорів і не підпадають під жодну з існуючих категорій. Натомість відносно непоіменовані договори – це договори, які хоч і не мають прямого закріплення в законодавстві, проте можуть бути віднесені до певного поіменованого типу за своїми ознаками та правовою природою.

З урахуванням вищевикладеного можна дійти висновку, що договір медичного страхування належить до категорії відносно непоіменованих договорів, тобто є різновидом поіменованого типу договорів про надання послуг, а саме договорів страхування.

Виходячи з цього, правове регулювання відносин у сфері медичного страхування повинно здійснюватися на основі загальних норм цивільного права, що стосуються договірних зобов'язань. Крім того, застосовуються уніфіковані положення, характерні для договорів про надання послуг загалом, а також спеціальні норми, що регулюють страхові правовідносини.

Отже як висновок варто зазначити, що договір медичного страхування за своєю природою є двостороннім, відплатним і реальним, а також він відноситься до не поіменованих видів поіменованого типу договорів про надання послуг, а саме, до договорів страхування.

Список використаних джерел:

1. Договірне право України. Загальна частина: навч. посіб. / Т.В. Боднар, О.В. Дзера, Н.С. Кузнецова та ін.; за ред. О.В. Дзери. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 896 с.
2. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15/print>
3. Бородовський С. О. Укладення, зміна та розірвання договору в цивільному праві: дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2005. 211с.
4. Про страхування: Закон України від 18.11.2021 № 1909-IX. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1909-20#n2320>
5. Договір як універсальна форма правового регулювання: монографія / за заг. ред. проф. В. А. Васильєвої. Івано-Франківськ, 2016. 399 с.

ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Андрій Вербіцький, Анна Ткаченко

*здобувачі вищої освіти першого (бакалаврського) рівня, 3-го курсу ННІ
права Державного податкового університету, м. Ірпінь, Україна*

Науковий керівник: Боднарчук Оксана

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри фінансового та податкового права
Державного податкового університету, м. Ірпінь, Україна*

У період дії воєнного стану держава суттєво трансформує механізми регулювання господарської діяльності, керуючись положеннями Закону України «Про правовий режим воєнного стану». Згідно зі статтею 11 цього нормативного акту, органи державної влади отримують розширені повноваження, що дозволяють їм тимчасово обмежувати права суб'єктів господарювання, змінювати режим роботи підприємств, а також мобілізувати матеріальні, технічні та людські ресурси для забезпечення потреб національної оборони [1].

Адже, такий підхід формує особливий правовий режим, який надає державі можливість оперативно реагувати на загрози, що виникають у зв'язку з воєнними діями, забезпечуючи стабільність та функціонування критичних секторів економіки. Водночас це створює нові виклики для бізнесу, адже підприємці змушені швидко адаптуватися до змін, демонструвати гнучкість у прийнятті управлінських рішень, перебудовувати виробничі процеси та враховувати нові вимоги державного регулювання, що часто мають надзвичайний характер.

У контексті воєнного стану, держава гарантує свободу підприємництва, що є фундаментальним принципом ринкової економіки, однак водночас залишає за собою право запроваджувати обмеження, якщо цього вимагають інтереси національної безпеки, громадського порядку чи охорони довкілля [2].

Тому, у період воєнного стану такі обмеження стають не лише допустимими, а й необхідними, адже держава повинна оперативно реагувати на виклики, пов'язані з обороноздатністю, мобілізацією ресурсів та підтриманням економічної стабільності. Це означає, що підприємці мають діяти в умовах підвищеного державного контролю, адаптуючи свою діяльність до нових вимог, які можуть включати зміну режиму роботи, пріоритетне постачання товарів для потреб армії або обмеження у використанні певних ресурсів. Такий правовий режим, хоча й тимчасовий, вимагає від бізнесу не лише гнучкості, а й усвідомлення своєї ролі у загальнонаціональній системі безпеки.

Держава активно застосовує гнучкі механізми регулювання господарської діяльності, зокрема через спрощення процедур ліцензування, передбачених Законом України «Про ліцензування видів господарської діяльності» [3]. Так,

відповідно до статті 7 цього Закону, Кабінет Міністрів України має право запроваджувати особливий порядок ліцензування, що може включати тимчасове скасування окремих вимог або їх суттєве спрощення.

Такий підхід дозволяє оперативно запускати нові бізнеси, особливо в галузях, які мають критичне значення для забезпечення життєдіяльності населення, функціонування інфраструктури та підтримки обороноздатності країни. Умови воєнного стану вимагають швидких рішень і мобілізації ресурсів, тому дерегуляція в сфері ліцензування стає важливим інструментом стимулювання підприємницької активності.

Це, своєю чергою, відкриває можливості для підприємців, які прагнуть долучитися до забезпечення потреб суспільства, адаптуватися до нових викликів та реалізовувати ініціативи, спрямовані на підтримку економіки в умовах надзвичайної ситуації.

Не менш важливим є регулювання трудових відносин на підприємствах.

Так, Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» (стаття 3) дозволяє роботодавцям змінювати умови праці, графіки роботи, а також переводити працівників без їхньої згоди у разі виробничої необхідності [4]. Це забезпечує гнучкість у функціонуванні підприємств, але водночас вимагає дотримання мінімальних гарантій для працівників, щоб уникнути зловживань.

Також, влада України застосовує фінансове регулювання, що набуває особливого значення як інструмент підтримки економіки та стабілізації підприємницького середовища.

Зокрема, Закон України «Про податкові пільги для підприємств в умовах воєнного стану», стаття 5, передбачає низку важливих заходів, спрямованих на полегшення фінансового тиску на суб'єктів господарювання. Серед таких заходів - звільнення від окремих видів податків, надання відстрочки у сплаті податкових зобов'язань, а також спрощення процедур податкової звітності для представників малого і середнього бізнесу [5].

Ці кроки дозволяють підприємствам зберігати платоспроможність, уникати фінансової кризи та продовжувати свою діяльність навіть у складних умовах. Крім того, дерегуляція у сфері оподаткування стимулює економічну активність, сприяє збереженню робочих місць і зменшує адміністративне навантаження, що особливо важливо в умовах обмежених ресурсів та нестабільного ринку. Такий підхід демонструє прагнення держави створити сприятливе середовище для бізнесу, який відіграє ключову роль у забезпеченні життєдіяльності країни під час війни.

У теперішніх, складних умовах воєнного стану, наша держава активно впроваджує механізми підтримки малого і середнього підприємництва, визнаючи його важливу роль у забезпеченні економічної стійкості країни.

Закон України «Про державну підтримку малого і середнього підприємництва», зокрема стаття 10, передбачає створення спеціальних програм фінансування, надання грантів та компенсацій для підприємств, які зазнали втрат унаслідок бойових дій або були змушені евакуюватися з небезпечних регіонів

[6]. Такі заходи спрямовані на збереження економічного потенціалу, підтримку підприємницької ініціативи та відновлення бізнес-активності в нових умовах.

Отже, із зазначеного вище можна зробити висновок, що господарсько-правове регулювання підприємницької діяльності в умовах воєнного стану в Україні є складним, багатовимірним процесом, який поєднує в собі елементи правового захисту національних інтересів, підтримки економічної стабільності та забезпечення гнучкості для бізнесу. Законодавство адаптується до викликів війни шляхом запровадження спеціальних режимів, спрощення процедур, надання податкових пільг, трудових послаблень та фінансової підтримки, що дозволяє підприємствам не лише виживати, а й виконувати важливу соціально-економічну функцію в умовах надзвичайної ситуації.

Список використаних джерел:

1. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII // Відомості Верховної Ради України. 2015. № 28. Ст. 250. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 28.10.2025).

2. Господарський кодекс України: Кодекс України (втрата чинності) від 16.01.2003 № 436-IV // Відомості Верховної Ради України. 2003. № 18–22. Ст. 144. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата звернення: 28.10.2025).

3. Про ліцензування видів господарської діяльності: Закон України від 02.03.2015 № 222-VIII // Відомості Верховної Ради України. 2015. № 23. Ст. 158. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/222-19#Text> (дата звернення: 28.10.2025).

4. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану: Закон України від 15.03.2022 № 2136-IX // Голос України. 2022. № 53. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text> (дата звернення: 28.10.2025).

5. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період воєнного стану: Закон України від 15.03.2022 № 2120-IX // Відомості Верховної Ради України. 2022. № 17. Ст. 117. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-20#Text> (дата звернення: 28.10.2025).

6. Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні: Закон України від 22.03.2012 № 4618-VI // Відомості Верховної Ради України. 2012. № 48. Ст. 552. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4618-17#Text> (дата звернення: 28.10.2025).

ОЦІНКА РОЗМІРУ ТА ФОРМИ ВІДШКОДУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ ШКОДИ В УКРАЇНІ

Богдан Вербіцький

здобувач вищої освіти 3 курсу (СК) Навчально-наукового експертно-криміналістичного інституту Національної академії внутрішніх справ, м. Київ, Україна

Науковий керівник: Леся Шаповал

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права та процесу
Національна академія внутрішніх справ, м. Київ, Україна*

Екологічна шкода є одним із найгостріших викликів сучасності, оскільки забруднення навколишнього середовища призводить до деградації природних ресурсів, зміни клімату, втрати біорізноманіття та негативного впливу на здоров'я людей. Зростання промислового виробництва, урбанізація, нераціональне використання природних ресурсів та аварії на підприємствах створюють значну загрозу для довкілля. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває проблема визначення та відшкодування екологічної шкоди. Оцінка розміру та форми такого відшкодування в Україні є важливою складовою екологічної політики держави, адже саме від ефективності цих механізмів залежить реальне відновлення довкілля, забезпечення екологічної безпеки та дотримання принципу невідворотності відповідальності за шкоду, завдану природі.

Екологічна шкода може мати інші прояви, зокрема це може бути зменшення стану природних ресурсів, зниження біорізноманітності, зниження здоров'я населення, а також значні економічні витрати. Погіршення стану природних ресурсів, таких, наприклад, як водні ресурси та атмосферне повітря, негативно впливає на їх якість і можливість подальшого використання. Це стосується, зокрема, зменшення запасів прісної води, що стає великою проблемою для багатьох регіонів світу [1, с. 122]. У свою чергу, деградація земель і зниження їхньої родючості також зменшують урожайність сільськогосподарських культур. Зниження біорізноманіття є наслідком пошкодження довкілля, що призводить до зменшення чисельності популяції тварин і рослин, а в окремих випадках – до їх повного зникнення. Це впливає не тільки на екосистеми, а й на економічну діяльність, пов'язану з використанням біоресурсів. Забруднення довкілля також має вплив на здоров'я населення. Загроза для здоров'я людей збільшується через підвищення рівня захворюваності на хвороби, пов'язані з різними захворюваннями екологічної ситуації. Сюди входять респіраторні захворювання, онкологічні захворювання, а також захворювання, пов'язані із забрудненням води та харчових продуктів. Це, у свою чергу, вимагає значних економічних витрат на лікування, а також вимагає

значних коштів на охорону здоров'я і компенсацію втрат, пов'язаних із зниженням здоров'я людей [2, с.180].

Оцінка екологічної шкоди охоплює кілька етапів і базується на екологічному, соціальному та економічному підходах. Екологічний підхід передбачає аналіз змін у природних екосистемах, рівня біорізноманіття та вмісту токсичних речовин, зокрема із застосуванням біоіндикації. Соціальний підхід спрямований на оцінку впливу забруднення на здоров'я населення й моральний стан суспільства, що визначається через аналіз статистичних даних та соціологічні опитування [3; 4].

Процес оцінки екологічної шкоди супроводжується низкою труднощів. Однією з основних є відсутність уніфікованих стандартів, що ускладнює порівняння результатів оцінки на національному та міжнародному рівнях. Це призводить до значних розбіжностей у висновках і створює перешкоди для відшкодування завданої шкоди. Додатковою проблемою є складність визначення меж впливу на довкілля, що ускладнює точне встановлення масштабів шкоди.

Екологічна шкода може накопичуватися поступово, що ускладнює ідентифікацію конкретного винуватця або джерела забруднення. Наприклад, у разі масштабних екологічних катастроф, таких як забруднення річок чи океанів, визначити точне джерело негативного впливу важко, оскільки численні фактори можуть взаємодіяти й посилювати негативні наслідки. Крім того, оцінка екологічної шкоди є міждисциплінарним процесом, що потребує залучення фахівців із різних сфер, зокрема екологів, економістів, юристів і медиків, що ускладнює координацію та стандартизацію підходів. Також існуючі методи оцінки здебільшого фокусуються на матеріальних збитках, тоді як нематеріальні втрати, зокрема моральна шкода чи зниження естетичної цінності природних об'єктів, часто залишаються поза увагою [4].

Щоб подолати ці виклики, необхідно розробити та впровадити уніфіковані стандарти оцінки екологічної шкоди на міжнародному рівні. Важливим аспектом є вдосконалення методів оцінювання, що дозволить зменшити кумулятивний ефект шкоди та враховувати взаємодію різних факторів. Крім того, варто активніше залучати фахівців із різних галузей для створення міждисциплінарних груп, які забезпечать більш комплексний аналіз та ефективне управління екологічними ризиками.

Окрему увагу слід приділити оцінці нематеріальних втрат, адже моральна шкода та втрата естетичної цінності природних об'єктів можуть мати суттєвий вплив на суспільство та загальний стан довкілля.

Таким чином, оцінка екологічної шкоди є складним, але необхідним процесом для гарантування екологічної безпеки та сталого розвитку. Вдосконалення методик, стандартизація підходів та міждисциплінарна співпраця сприятимуть ефективному вирішенню цих проблем і зменшенню негативного впливу на навколишнє середовище.

Компенсація екологічної шкоди відіграє ключову роль у процесі відновлення природного середовища після його пошкодження чи деградації.

Способи відшкодування можуть суттєво відрізнятися залежно від характеру шкоди, її масштабу та доступних механізмів компенсації. Основними видами відшкодування є майнова компенсація та відшкодування моральної шкоди, кожна з яких має свої особливості, зумовлені характером завданої шкоди та можливістю відповідальних сторін здійснити компенсацію.

Майнова компенсація є найбільш поширеним і розвиненим способом відшкодування екологічних втрат. Вона може реалізовуватися у двох формах: шляхом фінансових виплат або безпосереднього відновлення пошкоджених природних ресурсів [2, с. 184].

Компенсація моральної шкоди хоч і менш розповсюджена, проте є важливим елементом відшкодування екологічних втрат. Вона може здійснюватися різними способами, одним із основних яких є фінансова компенсація.

Процес реалізації відшкодування екологічної шкоди є складним і супроводжується низкою проблем, що ускладнюють ефективне виконання компенсаційних заходів.

Однією з основних труднощів є визначення конкретного винуватця завданої шкоди, особливо коли забруднення або інші негативні впливи спричинені сукупністю факторів чи діями кількох осіб або організацій.

Ще однією серйозною проблемою є брак фінансових ресурсів у винуватців для повного покриття завданої шкоди. У деяких випадках компанії чи організації, відповідальні за екологічні порушення, можуть не мати достатніх коштів для фінансування заходів із відновлення довкілля чи компенсації постраждалим. Це особливо критично у випадках масштабних екологічних катастроф, ліквідація наслідків яких потребує значних фінансових вкладень.

Отже, оцінка та відшкодування екологічної шкоди є ключовими чинниками забезпечення екологічної безпеки та сталого розвитку. Забруднення довкілля спричиняє деградацію природних ресурсів, втрату біорізноманіття, погіршення здоров'я населення й економічні збитки. Відшкодування здійснюється у формах майнової компенсації, відновлення природного середовища або компенсації моральної шкоди, однак процес ускладнюють труднощі у визначенні винуватців і нестача фінансів. Тому вдосконалення методів оцінки, механізмів компенсації та міждисциплінарна співпраця є необхідними для мінімізації екологічної шкоди й відновлення природного балансу.

Список використаних джерел:

1. Каракаш І.І. Щодо правового регулювання відносин власності на атмосферне повітря. *Право і суспільство*. 2023. № 1. С.116-122.
2. Екологічне право: Навчальний посібник / За редакцією к.ю.н., доцента Устименко Т.П. К.: Алерта, 2016. 290 с.
3. United Nations Decade on Ecosystem Restoration (2021-2030). URL: <https://openknowledge.fao.org/server/api/core/bitstreams/4b98e02d-07c0-4f5f-82a8-2750ab7746f5/content> (дата звернення: 24.10.2025).

4. The UN Decade on Ecosystem Restoration 2021-2030. URL: <https://wedocs.unep.org/bitstream/handle/20.500.11822/30919/UND decade.pdf> (дата звернення: 24.10.2025).

ТРАНСПОРТНІ ЗАСОБИ, ЩО ВИКОРИСТОВУЮТЬСЯ ДЛЯ ПОТРЕБ ОБОРОНИ: АНАЛІЗ ВІТЧИЗНЯНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Анастасія Воробйова, Анна Захарчук

*здобувачки вищої освіти першого бакалаврського рівня ННІ права
Державного податкового університету, м. Ірпінь, Україна*

Науковий керівник: Ірина Чеховська

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри цивільного права та процесу
Державного податкового університету, м. Ірпінь, Україна*

Забезпечення потреб оборони транспортними засобами в умовах воєнного стану є одним із ключових елементів національної безпеки. З початком широкомасштабної агресії проти України питання використання автомобілів, вантажної техніки та спеціалізованого транспорту набуло особливої актуальності. Держава має забезпечити баланс між потребами оборонного сектору та дотриманням прав власників майна, яке може бути залучене до виконання військових завдань.

Конституція України встановлює, що в умовах воєнного чи надзвичайного стану можуть запроваджуватися тимчасові обмеження прав і свобод громадян для забезпечення безпеки держави [1]. Відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану» передбачено можливість примусового відчуження майна приватних та юридичних осіб для потреб оборони з обов'язковим наданням компенсації після припинення воєнного стану [2]. Аналогічні положення містить Закон України «Про правовий режим надзвичайного стану», який регламентує дії державних органів у разі виникнення кризових ситуацій, що загрожують життю та безпеці громадян [3].

Закон України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» є базовим актом, який визначає правові механізми залучення транспортних засобів у період мобілізації [4]. У ньому передбачено, що підприємства, установи, організації, а також громадяни зобов'язані сприяти виконанню мобілізаційних заходів, зокрема надавати транспортні засоби для потреб Збройних Сил України та інших військових формувань. У мирний час формується мобілізаційний резерв техніки, який ведеться органами місцевої влади спільно з військовими комісаріатами.

Окрему роль у правовому регулюванні займає Закон України «Про автомобільний транспорт», який встановлює основні принципи функціонування транспортної системи та обов'язки власників транспортних засобів щодо їх реєстрації, технічного стану та використання [5]. На основі цього закону МВС, Національна поліція та Міністерство оборони затверджують підзаконні акти, що регулюють порядок зберігання, обліку, передачі та експлуатації транспортних засобів у відомчих структурах.

У період воєнного або надзвичайного стану держава може застосовувати процедуру реквізиції, тобто примусового відчуження транспортних засобів для державних потреб. Реквізиція здійснюється за рішенням військового командування чи органів виконавчої влади з обов'язковим складанням акта, який містить опис транспортного засобу, його технічний стан і вартість. Власнику видається копія акта, яка є підставою для подальшої компенсації вартості транспортного засобу або його повернення після завершення воєнного стану. У практиці застосування цієї норми часто виникають проблеми, пов'язані з оціночними процедурами, відсутністю уніфікованих методик визначення збитків і несвоєчасним відшкодуванням [6, с. 115].

Поряд із реквізицією застосовується тимчасове вилучення майна, яке може бути реалізоване на договірних або безоплатних засадах для короткострокового використання військовими підрозділами. На відміну від реквізиції, таке вилучення не змінює права власності, але накладає обмеження на користування майном протягом певного періоду [7, с. 80].

В умовах сучасної війни значне поширення отримали договірні та добровільні форми забезпечення оборонного сектору транспортом. Громадяни та підприємства передають транспортні засоби на умовах оренди, безоплатного користування або благодійної допомоги. Імпорт транспортних засобів як гуманітарної допомоги регулюється окремими наказами Міністерства соціальної політики та Державної митної служби України, що спрощують митні процедури для волонтерів і благодійних фондів [8, с. 179].

Законодавство також передбачає правові гарантії власників транспортних засобів, які були залучені для потреб оборони. Так, згідно статті 23 Закону «Про правовий режим воєнного стану» зобов'язує державу забезпечити відшкодування вартості майна, примусово відчуженого або тимчасово вилученого, після завершення воєнного стану [2]. Компенсація проводиться на підставі висновку про вартість транспортного засобу, визначеного уповноваженими експертами. Проте на практиці питання відшкодування часто ускладнюється відсутністю фінансування або затримками у прийнятті відповідних рішень. Водночас, існує низка проблемних аспектів, пов'язаних із реалізацією зазначених процедур. До них належать: відсутність єдиного реєстру транспортних засобів, залучених до оборонних потреб; недосконалість механізмів оцінки вартості майна; відсутність чітких строків компенсації; та колізії між нормами цивільного, адміністративного й військового законодавства. Вирішення цих питань потребує законодавчого удосконалення, зокрема прийняття єдиного кодифікованого акту, який би регламентував усі аспекти використання транспорту для оборони.

Таким чином, правове регулювання використання транспортних засобів для потреб оборони України є багаторівневим і базується на поєднанні конституційних норм, законів про мобілізацію та воєнний стан, галузевих транспортних актів і підзаконних нормативів. Незважаючи на наявність необхідної правової бази, практика її застосування вимагає вдосконалення з

огляду на реалії воєнного часу. Удосконалення процедур реквізиції, підвищення прозорості оцінки майна, створення державного реєстру транспортних засобів оборонного призначення та спрощення компенсаційних процедур сприятимуть зміцненню правової системи держави й забезпеченню балансу між інтересами оборони та правами власників.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 01.01.2020 р. № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 14.05.2025 р. № 389-VIII. *Відомості Верховної Ради*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
3. Закон України «Про правовий режим надзвичайного стану» від 18.05.2024 р. № 1550-III. *Відомості Верховної Ради*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1550-14#Text>
4. Закон України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» від 12.09.2025 р. № 3543-XII. *Відомості Верховної Ради*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text>
5. Закон України «Про автомобільний транспорт» від 19.04.2025 р. № 2344-III. *Відомості Верховної Ради*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2344-14#Text>
6. Кучер В. О. Право власності в умовах воєнного стану. *Науковий вісник ужгородського національного університету*. 2025. С. 112-117.
7. Франков О. С. Захист права власності в умовах воєнного стану. *Scientific notes of Lviv University of Business and Law*, 34. 2022. С. 77-83.
8. Корнева Т. В. Деякі питання адміністративно-правового забезпечення митного оформлення критичного імпорту під час воєнного стану. *Правові засади організації та здійснення публічної влади*. 2022. С. 178-180.

ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ У ЦИФРОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Владислава Грабовенко

здобувач вищої освіти 2 курсу (СК)

*Навчально-наукового експертно-криміналістичного інституту
Національної академії внутрішніх справ, м. Київ, Україна*

Науковий керівник: Леся Шаповал

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри цивільного права та процесу

Національна академія внутрішніх справ, м. Київ, Україна

Сьогодні цифрові технології стали невід'ємною частиною життя кожної людини. Ми працюємо, навчаємося, спілкуємося і навіть отримуємо державні послуги онлайн. Цифровізація робить життя зручнішим: відкриває доступ до інформації, спрощує документообіг, дозволяє швидко вирішувати побутові та професійні питання. Водночас саме у цифровому середовищі дедалі частіше виникають ситуації, коли порушуються цивільні права людини – право на приватність, захист персональних даних, свободу висловлювань чи доступ до інформації. Тому проблема ефективного захисту цивільних прав у цифровому просторі сьогодні набуває особливого значення, адже від того, наскільки безпечно людина може діяти онлайн, залежить рівень довіри до держави, бізнесу та суспільства в цілому.

Однією з ключових проблем цифрового середовища є порушення права на приватність і конфіденційність особистої інформації. У сучасних умовах практично будь-яка взаємодія громадянина з електронними сервісами, соціальними мережами або державними платформами залишає цифровий слід, який може бути використаний як державними, так і приватними структурами. Недосконале законодавство, обмежені механізми контролю та недостатній рівень цифрової грамотності громадян створюють умови для незаконного збору, зберігання та поширення персональних даних. Часті випадки витоків інформації, масових зломів баз даних компаній і державних установ, а також використання алгоритмів штучного інтелекту для збору та аналізу особистих даних ставлять під загрозу право людини на приватність і контроль над власною інформацією [1, с. 87-94].

Ще однією проблемною сферою є забезпечення права на свободу вираження думок у цифровому просторі. Інтернет і соціальні мережі створили нові платформи для публічного обговорення та участі у суспільному житті, але вони одночасно стали полем для цензури, маніпуляцій, масових кампаній з дезінформації та обмеження доступу до певного контенту. Алгоритмічне модераційне управління платформ, політика блокування акаунтів та цензурні механізми компаній можуть обмежувати реалізацію права на свободу слова,

іноді без прозорого обґрунтування таких дій. Крім того, глобальна природа цифрових платформ ускладнює застосування національних законів щодо захисту свободи висловлювань і одночасно створює ризики для реалізації права на справедливий доступ до інформації.

Захист цивільних прав у цифровому середовищі ускладнюється через поширення кіберзлочинності та різних форм цифрового насильства. Кібербулінг, кібершантаж, розповсюдження особистих даних без згоди, маніпулювання інформацією та онлайн-дискримінація – це лише частина загроз, які негативно впливають на можливість громадян реалізувати свої права. Відсутність ефективних механізмів протидії таким загрозам, низький рівень координації між державами у сфері кібербезпеки та недосконалість міжнародних правових норм створюють ситуації, коли постраждалі не можуть отримати належного захисту.

Ще одним викликом є правова невизначеність у сфері цифрових технологій. Традиційне законодавство не завжди здатне швидко реагувати на появу нових цифрових інструментів, таких як штучний інтелект, великі дані, блокчейн, алгоритми автоматизованого ухвалення рішень або платформи для онлайн-комерції. Брак чітких норм щодо використання таких технологій може призводити до порушень прав громадян без можливості притягнення порушників до відповідальності. Наприклад, автоматизовані алгоритми прийняття рішень у сфері працевлаштування, кредитування чи медичного обслуговування можуть дискримінувати певні групи осіб або обмежувати доступ до критично важливих послуг [2, с. 69-74].

Особливо гостро стоїть проблема захисту прав дітей у цифровому середовищі. Вони є особливо вразливою групою, оскільки активно користуються онлайн-платформами, соціальними мережами та іграми. Недостатня увага до безпеки дитячих даних, вплив дезінформації, шкідливого контенту, онлайн-маніпуляцій або кібербулінгу створюють реальні загрози їхньому фізичному, психологічному та соціальному розвитку. Держава, батьки та освітні заклади повинні спільно розробляти комплексні підходи, що поєднують освітні, правові та технологічні заходи для захисту прав дітей у цифровому просторі.

Не менш важливою є проблема забезпечення рівного доступу до цифрових прав. Соціальна нерівність, низька цифрова грамотність та обмежений доступ до сучасних технологій у певних регіонах створюють ситуацію, коли частина населення не може реалізувати свої цивільні права у цифровому середовищі. Це стосується як права на інформацію, так і права на участь у суспільно-політичних процесах, онлайн-освіті та дистанційних сервісах. Без подолання таких бар'єрів цифрове середовище ризикує стати середовищем нерівності, де певні групи громадян опиняються у статусі маргіналізованих.

Проблема захисту цивільних прав у цифровому середовищі потребує розгляду на міжнародному рівні, адже цифрові технології не знають кордонів. Багато держав активно працюють над створенням законодавчих та регуляторних рамок для забезпечення прав людини в Інтернеті. Наприклад, Європейський Союз запровадив Загальний регламент із захисту даних (GDPR), який

встановлює суворі правила щодо обробки персональних даних, права громадян на доступ до своїх даних, право на забуття та обмеження їх використання [3]. Такі нормативні акти стали міжнародним орієнтиром для багатьох країн і демонструють важливість комплексного підходу до цифрової приватності.

Особливу увагу варто приділити проблемам регулювання штучного інтелекту та алгоритмічних систем, які дедалі ширше застосовуються у державному управлінні, банківській сфері, системах охорони здоров'я та безпеки. Автоматизовані алгоритми ухвалення рішень можуть впливати на життя громадян, обмежувати доступ до послуг або створювати дискримінаційні практики. Наприклад, у деяких банках автоматизовані системи кредитного скорингу відмовляли певним групам громадян у видачі кредитів через алгоритмічні помилки або упереджені дані, хоча ці люди мали достатній рівень доходу та гарну кредитну історію. Подібні випадки демонструють, що автоматизовані рішення без людського контролю можуть несправедливо обмежувати доступ до послуг та створювати ризики дискримінації.

Додатковим викликом є захист прав дітей та підлітків у цифровому просторі. Наприклад, у Європі прийняті директиви щодо безпечного використання цифрових платформ неповнолітніми, обмеження збору їхніх даних та контроль за доступом до контенту. Однак у країнах із меншим рівнем регуляції дітей часто піддають кібербулінгу, експлуатації чи впливу шкідливого контенту, що підкреслює глобальний характер проблеми та необхідність міжнародного співробітництва у сфері цифрових прав.

Таким чином, захист цивільних прав у цифровому середовищі потребує комплексного підходу, що поєднує державне регулювання, відповідальний бізнес, правозахисні ініціативи та підвищення цифрової грамотності населення. Важливими складовими є оновлення законодавства, кібербезпека, захист персональних даних і контроль за діяльністю цифрових платформ. Лише узгоджені правові, технологічні й освітні заходи забезпечать безпечне та справедливе цифрове середовище для громадян.

Список використаних джерел:

1. Гудима-Підвербецька М.М. Захист прав споживачів у цифровому середовищі: виклики та перспективи. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2024. С. 87-94. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2025/01/16-1.pdf> (дата звернення 17.10.2025)
2. Федосенко Н.А. Використання цифрових технологій у цивільних правовідносинах. *Часопис цивілістики*. № 45. 2022. С. 69-74. URL: <http://www.clj.nuoua.od.ua/archive/45/12.pdf> (дата звернення 17.10.2025)
3. Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2016/679 від 27 квітня 2016 року про захист фізичних осіб у зв'язку з опрацюванням персональних даних і про вільний рух таких даних, та про скасування Директиви 95/46/ЄС (Загальний регламент про захист даних). Європарламент. Рада ЄС. Від 27.04.2016. № 2016/679. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_008-16#Text (дата звернення 17.10.2025)

ОСОБЛИВОСТІ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Марина Демедюк

здобувач вищої освіти 3 курсу (СЕ)

*Навчально-наукового експертно-криміналістичного інституту
Національної академії внутрішніх справ, м. Київ, Україна*

Науковий керівник: Леся Шаповал

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри цивільного права та процесу

Національна академія внутрішніх справ, м. Київ, Україна

У статті 54 Конституції України закріплено положення, відповідно до якого кожен громадянин має право на результати своєї інтелектуальної, творчої діяльності; ніхто не може використовувати або поширювати їх без його згоди, за винятками, встановленими законом [2].

В нашій державі передбачено дві основні форми захисту прав інтелектуальної власності, а саме: юрисдикційна і неюрисдикційна. Юрисдикційна форма захисту передбачає звернення особи, права якої порушено, до суду або іншого уповноваженого органу. За згодою сторін спір може бути розглянутий у третейському суді. Наприклад, автор, виявивши порушення умов договору видавництвом, подає позов до третейського суду згідно з третейським застереженням, а не до суду загальної юрисдикції [3].

Юрисдикційна форма захисту здійснюється через кримінально-правовий, цивільно-правовий та адміністративно-правовий способи. У цивільно-правовому захисті головна мета – відновлення порушених прав і відшкодування шкоди, а не покарання порушника. Наприклад, автор пісні, чий твір незаконно використали в рекламі, може подати цивільний позов про визнання авторства, припинення порушення та стягнення компенсації.

Неюрисдикційна форма захисту часто застосовується як захист прав інтелектуальної власності безпосередньо сторонами правовідносин без звернення до державних органів. Наприклад, фотограф виявляє, що його знімок без дозволу розміщено на чужому сайті. Замість звернення до суду або інших органів, він самостійно надсилає адміністрації сайту претензію з вимогою видалити зображення та припинити порушення його авторських прав. Адміністрація виконує вимогу, і конфлікт вирішується без участі державних органів [3].

Що стосується національного законодавства, то регулювання сфери інтелектуальної власності в Україні передбачено окремими положеннями Конституції, ЗУ «Про авторське право і суміжні права», нормами Цивільного, Кримінального, Митного кодексів України, Кодексу України про адміністративні правопорушення, іншими нормативно-правовими актами.

Зокрема, у ст.432 Цивільного кодексу України [1] вказується, що кожна особа має право звернутися до суду за захистом свого права інтелектуальної власності. У такому випадку суд може постановити одне з наступних рішень:

- застосування негайних заходів щодо запобігання порушенню права інтелектуальної власності та збереження відповідних доказів;
- зупинення пропуску через митний кордон України товарів, імпорту чи експорту яких здійснюється з порушенням права інтелектуальної власності;
- вилучення з цивільного обороту товарів, виготовлених або введених у цивільний оборот з порушенням права інтелектуальної власності та знищення таких товарів за рахунок особи, яка вчинила порушення;
- вилучення з цивільного обороту матеріалів та знарядь, які використовувалися переважно для виготовлення товарів з порушенням права інтелектуальної власності, або вилучення та знищення таких матеріалів та знарядь за рахунок особи, яка вчинила порушення тощо [1].

Поняття «захист прав інтелектуальної власності» включає в себе передбачену законодавством діяльність уповноважених державних органів, головною ціллю яких є визнання, поновлення прав, а також усуненню перешкод, що заважають реалізації прав та законних інтересів суб'єктів права інтелектуальної власності. Наприклад, письменник виявив, що його роман було перевидано іншим видавництвом без його дозволу. Він звертається до суду з вимогою визнати його авторські права та зобов'язати порушника припинити порушення. Суд, розглянувши справу, визнає права автора, зобов'язує видавництво вилучити незаконно надруковані примірники з обігу та стягнути компенсацію. У цьому випадку державний орган – суд – здійснює захист прав інтелектуальної власності шляхом визнання та поновлення прав, а також усунення перешкод у їх реалізації [4].

Зауважимо, що цивільно-правова відповідальність спрямована не на покарання правопорушника, а на відшкодування завданої шкоди. Таке відшкодування здійснюється у судовому порядку.

Процес судового розгляду розпочинається з правильно оформленої позовної заяви, яка оформлюється у письмовій формі особою, права якої порушено або її представником [1].

Цивільно-правовий захист прав інтелектуальної власності полягає в застосуванні передбачених чинним законодавством способів припинення порушення, відновлення порушених прав правоволодільців, притягнення порушників до відповідальності за привласнення авторства.

Крім того, залежно від суб'єкта, який вживає заходів з виявлення та припинення порушень, та правових наслідків таких дій, цивільно-правовий захист прав інтелектуальної власності може бути поділено на: безпосередній та опосередкований захист.

Безпосередній захист здійснюється безпосередньо автором або його правонаступниками. У випадках, передбачених законом, захист прав автора можуть здійснювати його представники. Наприклад, художник дізнається, що

його картину використано в рекламному ролику без його згоди. Він особисто звертається до суду з позовом про захист своїх авторських прав, вимагаючи припинити незаконне використання твору та виплатити компенсацію. У цьому випадку має місце безпосередній захист, оскільки захист здійснюється самим автором.

Опосередкований захист прав інтелектуальної власності здійснюється уповноваженими суб'єктами без відома автора і спрямований переважно на недопущення порушень вимог законодавства. На відміну від безпосереднього захисту, опосередкований захист не передбачає застосування способів цивільно-правового захисту, спрямованих на відшкодування правоволодільцю шкоди, та застосування інших способів цивільно-правового захисту прав творця, оскільки його метою є припинення порушення вимог законодавства. Наприклад, Державна митна служба України під час здійснення митного контролю виявляє партію товарів з незаконно використаним зображенням, що є об'єктом авторського права. Без звернення автора до суду або подання ним скарги, митний орган приймає рішення про призупинення митного оформлення товарів та інформує правоволодільця. У цьому випадку опосередкований захист прав інтелектуальної власності здійснюється без участі автора, з метою запобігання порушенню законодавства, а не з метою відшкодування шкоди.

До цивільно-правових способів захисту прав інтелектуальної власності віднесено закріплені законодавством матеріально-правові заходи примусового характеру, за допомогою яких здійснюється визнання та відновлення порушеного права інтелектуальної власності, а також вплив на правопорушника, які можуть застосовуватись за вибором особи, права якої порушено, відповідно до характеру порушення та мети захисту.

Отже, цивільно-правовий захист інтелектуальної власності в Україні є важливим елементом загального механізму охорони прав суб'єктів інтелектуальної власності. Він забезпечує відновлення порушених прав, припинення незаконного використання об'єктів інтелектуальної власності, а також компенсування майнової шкоди, завданої порушенням. Цей механізм передбачає можливість застосування низки способів захисту, визначених Цивільним кодексом України, включаючи визнання права, припинення дій, що порушують право, відшкодування збитків, стягнення доходу, отриманого порушником, та компенсацію.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435- IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.
2. Конституція України: від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>.
3. Тимченко Г.П. Способи та процесуальні форми захисту цивільних прав: дис. ...канд. юрид. наук.: 12.00.03 / Геннадій Петрович Тимченко. Х., 2002. 182 с.
4. Закон України № 2811-IX «Про авторське право і суміжні права» від 1 грудня 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#Text>

ГАРАНТІЇ БЕЗПЕКИ ПЕРЕВЕЗЕНЬ ПАСАЖИРІВ ЗАЛІЗНИЧНИМ ТРАНСПОРТОМ

Крістіна Демченко, Мирослава Рубан

*здобувачки першого (бакалаврського) рівня вищої освіти ННІ права
Державного податкового університету, м. Ірпінь, Україна*

Науковий керівник: Ірина Чеховська

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри цивільного права та процесу
Державного податкового університету, м. Ірпінь, Україна*

У сучасних умовах воєнного стану безпека перевезень пасажирів є одним із ключових елементів транспортної системи. Так, за липень 2025 року АТ «Укрзалізниця» здійснило перевезення 2,7 млн пасажирів. У середньому кожен вагон перевіз на 14% людей більше, ніж у минулому році. Для забезпечення цих перевезень було додано 39 новозбудованих вагонів, що частково дозволило компенсувати зменшення кількості доступних вагонів. Адже, порівняно з 2024 роком, їхня кількість скоротилася на 189 через старіння та ворожі атаки. Крім того, спостерігалось значне зростання чисельності пасажирів пільгових категорій. Зокрема, груп дітей, що їхали на відпочинок, військовослужбовців, які прямували на відновлення чи у відрядження, а також внутрішньо переміщених осіб, вимушених залишити свої домівки на небезпечних територіях. За статистикою, протягом липня 2025 року залізниця перевезла 116 тис. дітей та їхніх супроводжуючих, що на 31% більше, ніж торік. До того ж було перевезено 44 тис. військовослужбовців та членів їхніх сімей, тоді як у липні 2024 року - 19 тис [1].

Наведене вище актуалізує питання безпеки перевезень пасажирів.

Водночас варто відмітити, що гарантувати безпеку пасажирських перевезень у сучасних умовах складно через низку чинників. Зокрема, наслідки воєнних дій, що спричиняють руйнування транспортної інфраструктури, недостатність фінансування на її відбудову та модернізацію, людські фактори, а також недостатній рівень координації між відповідними органами, такими як Міністерство інфраструктури України, АТ «Укрзалізниця», Державна служба з безпеки на транспорті, органи місцевого самоврядування.

Важливою складовою виконання гарантій безпеки перевезень пасажирів є їхнє нормативно-правове забезпечення. Серед яких:

Закон України «Про залізничний транспорт», яким встановлено основні правові, економічні та організаційні засади діяльності залізничного транспорту загального користування, визначено його значення для економіки та соціальної сфери держави, а також урегульовано взаємовідносини залізниці з органами державної влади, місцевого самоврядування, іншими видами транспорту, пасажирями, відправниками та одержувачами вантажів, багажу, вантажобагажу

і пошти з урахуванням особливостей її функціонування як єдиної виробничо-технологічної системи [2].

У постанові КМУ «Про схвалення Національної транспортної стратегії України на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2025-2027 роках» визначаються стратегічні напрями розвитку транспортної системи держави з урахуванням сучасних викликів і потреб відновлення інфраструктури. Документ спрямований на підвищення ефективності, безпеки, екологічності та інноваційності транспорту, а також передбачається інтеграція України до європейського транспортного простору відповідно до стандартів ЄС [3].

Також ще одним нормативно-правовим актом, спрямованим на забезпечення безпечного та ефективного функціонування залізничного транспорту є постанова КМУ «Про затвердження Технічного регламенту безпеки рухомого складу залізничного транспорту», у якому визначено обов'язкові вимоги до проектування, виробництва, експлуатації та технічного обслуговування рухомого складу з метою гарантування його безпеки та надійності [4].

Наказ Міністерства транспорту і зв'язку України «Про затвердження Правил перевезення пасажирів, багажу, вантажобагажу та пошти залізничним транспортом України» містить норми, що регулюють порядок організації перевезень, права та обов'язки перевізників і пасажирів, умови приймання, зберігання й видачі багажу та вантажобагажу, а також правила забезпечення належного рівня обслуговування під час залізничних перевезень [5].

Зокрема, законодавство передбачає такі гарантії безпеки перевезень пасажирів залізничним транспортом:

Технічні гарантії - це сукупність заходів, спрямованих на забезпечення справності поїздів, колій та іншої інфраструктури для гарантування безпечного руху. Зокрема, ці гарантії передбачають систематичний технічний огляд і ремонт рухомого складу, а також модернізацію та введення в експлуатацію його нових або відновлених одиниць [6].

Організаційні гарантії - це заходи, спрямовані на правильну організацію роботи залізничного транспорту, координацію дій працівників та ефективне управління перевезеннями. Вони передбачають чітке планування та координацію руху поїздів, організацію роботи служб безпеки та контролю, розробку інструкцій і внутрішніх правил, а також забезпечення зв'язку та оперативного реагування [5].

Соціальні гарантії – це заходи, спрямовані на захист пасажирів і працівників залізниці, а також на забезпечення їх соціальних прав у процесі перевезень. Вони охоплюють страхування пасажирів і працівників, пільгові перевезення для окремих категорій осіб, соціальну підтримку постраждалих у разі травмування або втрати багажу, інформаційне ознайомлення з правилами безпеки та можливість отримати медичну допомогу на вокзалі або під час поїздки [5].

Військово – стратегічні гарантії – це заходи, спрямовані на забезпечення безпеки пасажирів і стабільної роботи залізничного транспорту в умовах воєнного стану або надзвичайних ситуацій. Вони включають охорону залізничної інфраструктури, евакуаційні та гуманітарні перевезення, створення укриттів і сигналізацій, а також координацію дій з іншими службами – військовими, поліцією, ДСНС [3].

Дотримання зазначених гарантії є важливою складовою в роботі залізничного транспорту. Проте, аналізуючи статистику за 2024 рік, де зафіксовано 52 транспортні аварії, пов'язані зі сходженням рухомого складу з рейок, можна встановити, що є проблеми, які потребують особливої уваги. Основними причинами цього є незадовільний технічний стан під'їзних колій, порушення закріплення вагонів між собою та недоліки в системі контролю. Не менш значної проблеми завдає травмування осіб, які не дотримуються правил безпеки. Найчастіше ці випадки трапляються під час ходіння по коліях, перетинання їх у невстановлених місцях, посадка та висадка з вагонів під час руху поїзда, спроби пролізти під вагонами. За статистикою, упродовж 2024 року загинула 141 особа та 90 осіб було травмовано. Зростання кількості таких випадків зумовлене недостатнім огороженням станцій і нестачею переходів [7].

Таким чином, гарантії безпеки перевезень пасажирів залізничним транспортом закріплені законодавством і загалом виконуються, хоча їх реалізація ускладнюється умовами воєнного стану, обмеженим фінансуванням і технічними можливостями. Водночас залишається потреба в постійному удосконаленні системи безпеки. Для її підвищення необхідно посилити контроль за станом колій і вагонів, упроваджувати профілактику серед пасажирів, оновлювати рухомий склад і модернізувати інфраструктуру.

Список використаних джерел:

1. Пасажирські перевезення: УЗ перевезла 2,7 млн людей. *Rail.insider – інформаційно-аналітичне видання про залізницю в Україні*. URL: <https://www.railinsider.com.ua/pasazhyrski-perevezennya-uz-lypen-2025/> (дата звернення: 09.10.2025)
2. Про залізничний транспорт : Закон України від 04.07.1996 № 273/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/273/96-vr#Text> (дата звернення: 09.10.2025).
3. Про схвалення Національної транспортної стратегії України на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2025-2027 роках: Постанова Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2024 р. № 1550. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1550-2024-%D0%BF#n31> (дата звернення: 11.10.2025)
4. Про затвердження Технічного регламенту безпеки рухомого складу залізничного транспорту: Постанова Кабінету Міністрів України від 30 грудня

2015 р. № 1194. URL:___<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1194-2015-%D0%BF#Text> (дата звернення: 11.10.2025)

5. Про затвердження Правил перевезення пасажирів, багажу, вантажобагажу та пошти залізничним транспортом України : Наказ М-ва трансп. та зв'язку України від 27.12.2006 № 1196 . URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0310-07#Text> (дата звернення: 12.10.2025).

6. Про затвердження Технічного регламенту безпеки рухомого складу залізничного транспорту: Постанова Кабінету Міністрів України від 30 грудня 2015 р. № 1194. URL:___<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1194-2015-%D0%BF#Text> (дата звернення: 12.10.2025)

7. Аналіз стану безпеки руху та аварійності на наземному транспорті в Україні за 9 місяців 2024 року. URL: https://dsbt.gov.ua/images/public_information/analiz_stanu_avariynosti_na_nazemnomu_transporti_iv_2024.pdf (дата звернення: 12.10.2025)

ЗАХИСТ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ У ДОГОВОРАХ КУПІВЛІ-ПРОДАЖУ ТОВАРІВ ЧЕРЕЗ ІНТЕРНЕТ

Анастасія Єроменко

*здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти Навчально-наукового інституту права Державного податкового університету,
м. Ірпінь, Україна*

Науковий керівник: Лаговська Наталія

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права та процесу
Державного податкового університету, м. Ірпінь, Україна*

Розвиток цифрових технологій та електронної комерції спричинив появу нових форм договірних відносин між продавцем і покупцем. Договір купівлі-продажу товарів в Інтернеті став невід'ємною частиною сучасного споживчого ринку, забезпечуючи швидкість, доступність і широкий вибір товарів. Водночас онлайн-торгівля створює нові ризики для споживачів, зокрема пов'язані з неналежною якістю продукції, порушенням права на інформацію, шахрайством та складністю реалізації права на повернення товару. Це актуалізує необхідність дослідження правового механізму захисту прав споживачів у сфері електронної комерції.

Правове регулювання договорів купівлі-продажу товарів в Інтернеті в Україні здійснюється низкою нормативно-правових актів, серед яких основними є Цивільний кодекс України, Закон України «Про електронну комерцію», Закон України «Про захист прав споживачів», а також Закон України «Про електронні документи та електронний документообіг» [1; 2]. Згідно зі ст. 11 Закону «Про електронну комерцію», електронний договір має таку саму юридичну силу, як і договір у письмовій формі, якщо підписаний за допомогою електронного підпису або шляхом підтвердження акцепту пропозиції продавця [3].

Сутність електронного договору полягає у фіксації взаємних прав та обов'язків сторін через електронні засоби зв'язку. Особливістю таких правовідносин є відсутність фізичного контакту сторін, що створює ризики для споживача, пов'язані з неповнотою або недостовірністю інформації про товар. Згідно з ч. 2 ст. 15 Закону «Про захист прав споживачів», продавець зобов'язаний надати споживачеві достовірну, своєчасну та повну інформацію про товар, включно з даними про виробника, основні характеристики, ціну, гарантії та правила повернення [4]. Порушення цього обов'язку є підставою для визнання договору недійсним або повернення коштів споживачеві.

Одним із найпоширеніших порушень у сфері онлайн-торгівлі є відмова продавця приймати товар назад у разі його невідповідності заявленим характеристикам. Відповідно до ст. 9 Закону «Про захист прав споживачів», споживач має право протягом 14 днів повернути товар належної якості, якщо він

не використовувався та збережено його товарний вигляд [5]. В електронній комерції це правило діє повною мірою, хоча на практиці часто ускладнюється через відсутність належної процедури зворотного відправлення або відмову продавця компенсувати витрати на пересилку.

Додаткову складність становить ідентифікація сторін електронного договору. У більшості випадків покупець стикається з продавцем, який не має офіційної реєстрації чи юридичної адреси. Це ускладнює можливість притягнення його до відповідальності у випадку порушення прав споживача. Відповідно до ч. 2 ст. 7 Закону України «Про електронну комерцію», суб'єкти господарювання зобов'язані на своєму вебсайті вказувати повну інформацію про себе: назву, місцезнаходження, контактні дані, ідентифікаційний код тощо. Ненадання цієї інформації вважається порушенням законодавства і може бути підставою для притягнення до адміністративної відповідальності [6].

Окремо варто розглянути судову практику щодо захисту прав споживачів у сфері онлайн-купівлі. У постанові Верховного Суду від 21.02.2023 у справі № 761/28496/20 зазначено, що електронне підтвердження замовлення, яке містить усі істотні умови договору, визнається належним доказом укладення договору купівлі-продажу. Суд також підкреслив, що відсутність паперового документа не позбавляє споживача права вимагати повернення коштів у разі поставки неякісного товару [7]. Ця позиція свідчить про поступове формування сталої судової практики в галузі електронної комерції.

У світлі європейської інтеграції Україна адаптує своє законодавство до норм Директиви ЄС 2011/83/ЄС про права споживачів, що передбачає високий рівень захисту покупців в Інтернеті. Зокрема, документ визначає обов'язок продавців надавати споживачам чітку інформацію до моменту укладення договору, право на відмову від договору протягом 14 днів без пояснення причин, а також відповідальність продавця за доставку неякісного товару. Україна вже частково імплементувала ці норми в національне законодавство, однак залишається потреба у створенні дієвого механізму контролю за їх виконанням [8, с. 63].

Серед основних проблем правозастосування захисту прав споживачів при укладенні договору купівлі-продажу товарів в Інтернеті можна виділити:

- 1) недостатній рівень обізнаності споживачів щодо своїх прав у сфері електронної торгівлі;
- 2) складність доказування факту укладення електронного договору без використання кваліфікованого електронного підпису;
- 3) низький рівень відповідальності онлайн-продавців, які здійснюють діяльність без державної реєстрації;
- 4) відсутність ефективного механізму позасудового врегулювання спорів між споживачем і продавцем [9, с. 78].

Перспективним напрямом удосконалення правового регулювання є впровадження єдиного реєстру електронних продавців, який дозволив би контролювати дотримання вимог законодавства та забезпечити прозорість

діяльності інтернет-магазинів. Також доцільним є розроблення електронної платформи для подання скарг споживачів, що спростить процес відновлення порушених прав без необхідності звернення до суду. Важливо також активізувати діяльність Держпродспоживслужби у сфері онлайн-моніторингу, зокрема через створення спеціальних підрозділів з контролю електронної комерції [10].

Таким чином, договір купівлі-продажу товарів в Інтернеті є сучасною формою цивільно-правових відносин, що потребує комплексного підходу до правового регулювання. Для ефективного захисту прав споживачів необхідно забезпечити баланс між свободою підприємницької діяльності та гарантіями справедливого ставлення до покупця. Перспективи подальшого розвитку полягають у гармонізації українського законодавства з європейськими стандартами, підвищенні рівня правової культури споживачів та удосконаленні механізмів судового й позасудового захисту їхніх прав.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40–44. Ст. 356.
2. Закон України «Про електронні документи та електронний документообіг» від 22.05.2003 № 851-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 36. Ст. 275.
3. Закон України «Про електронну комерцію» від 03.09.2015 № 675-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2015. № 45. Ст. 410.
4. Закон України «Про захист прав споживачів» від 12.05.1991 № 1023-XII. Відомості Верховної Ради України. 1991. № 30. Ст. 379.
5. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Правил продажу товарів на замовлення та поза торговельними або офісними приміщеннями» від 21.03.2005 № 224.
6. Постанова Верховного Суду від 21.02.2023 у справі № 761/28496/20. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109872345> (дата звернення: 22.10.2025).
7. Іщенко В. Правові аспекти укладення електронних договорів купівлі-продажу. Підприємництво, господарство і право. 2023. № 4. С. 58–63.
8. Бабенко О. Захист прав споживачів у сфері електронної комерції: проблеми та перспективи. Юридична Україна. 2022. № 9. С. 61–66.
9. Коваль Л. Проблеми доказування в справах щодо порушення прав споживачів при онлайн-купівлі товарів. Право України. 2021. № 5. С. 76–82.
10. Шевчук Н. Європейський досвід захисту прав споживачів у сфері електронної торгівлі. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Право». 2023. № 3. С. 112–118.

ЗАХИСТ ПРАВ ДИТИНИ ПРИ РОЗЛУЧЕННІ БАТЬКІВ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Анна Замота

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Навчально наукового інституту права Державного податкового
університету, м. Ірпінь, Україна*

Науковий керівник: Людмила Самілик

*кандидат, юридичних наук., доцент,
доцент кафедри цивільного права та процесу
Державного податкового університету, м. Ірпінь, Україна*

Питання захисту прав дитини у випадках розлучення батьків набуває сьогодні особливого значення в контексті правового регулювання й соціальної практики. Законодавство України, зокрема Сімейний кодекс України та відповідні положення щодо місця проживання і спілкування дитини з батьками, встановлює, що рішення мають прийматись з урахуванням найкращих інтересів дитини [2].

При розлученні батьків вирішення питань проживання неповнолітньої дитини, участі обох батьків у її вихованні та матеріального утримання стає центральним. Зокрема, передбачено, що подружжя з дітьми подає до суду заяву про розірвання шлюбу з доданою угодою щодо дітей, в якій зазначено, з ким буде проживати дитина, яким чином інший батько братиме участь у її вихованні та яку суму сплачуватиме на утримання. Навіть після припинення шлюбу права та обов'язки батьків щодо дитини залишаються, незалежно від того, чи проживають вони разом з дитиною.

Між тим у практиці виникають численні складнощі та прогалини. Часто договір між батьками про проживання дитини та умови її утримання затверджується формально, без глибокого врахування психологічного стану дитини, її віку, зв'язку з обома батьками [4]. Суд, приймаючи рішення, спирається на висновки органів опіки та піклування, психологічну експертизу, фактичні умови проживання. Часто батько, який не проживає з дитиною, здійснює лише формальне підтримання і обмежену участь, що може призвести до зменшення реального контакту з дитиною й ослаблення батьківської ролі. При цьому право дитини мати спілкування з обома батьками гарантоване законом, але в реалізації виникають перешкоди через конфлікти між батьками, недостатню інформацію та ресурси для забезпечення стабільного контакту [3].

З огляду на військовий стан, мобілізацію, переміщення сімей і загальною соціальною напруженістю, питання розлучення набувають додаткової гостроти. В умовах воєнного часу створюється більше ризиків для дітей — нестабільність проживання, зміни батьківської присутності, порушення звичних контактів [5]. Законодавство України у частині, що регулює розірвання шлюбу за наявності

дітей, встановлює чіткі правила: шлюб може бути розірваний лише через суд, а не через органи державної реєстрації актів цивільного стану (РАЦС). Проте реалії часто формують перевантажені суди, затримки в розглядах, що створює додатковий стрес для дитини [1]. У таких ситуаціях стратегічне значення має своєчасне забезпечення правового та психологічного супроводу дітей. Серед перспективних напрямів поліпшення ситуації слід виділити посилення механізмів участі дитини, яка досягла відповідного віку, в ухваленні рішень щодо місця проживання та контакту з батьками. Законодавство передбачає урахування думки дитини, коли це можливо. Актуальним є розвиток медіації та сімейного консультування з метою зменшення конфліктів між батьками і створення умов для конструктивної взаємодії, що сприяє підтриманню стосунків дитини з кожним із батьків. Подальша модернізація нормативної бази може полягати у введенні стандартів оцінювання ситуації дитини безпосередньо з урахуванням її емоційного благополуччя, а не лише матеріальних умов [6].

Особливого значення набуває посилення державного контролю та координації між різними службами: судовими, органами опіки та піклування, а також службами соціально-психологічної допомоги. Системна взаємодія сприятиме більш оперативному реагуванню на порушення прав дітей, зменшенню додаткових травмувань під час процесу розлучення. Умовою підвищення якісного захисту є створення навчальних програм для фахівців, які працюють із дітьми і сім'ями в процесі розлучення, а також підтримка батьків у здійсненні батьківства після розірвання шлюбу.

Питання реструктуризації законодавства щодо аліментних зобов'язань також набуває значення: законодавець передбачає визначену частку доходу на утримання дитини, що визнається зобов'язанням батьків. Ефективність виконання цих норм залежить не лише від наявності правового механізму, але й від його реального застосування — дотримання строків, чіткий контроль, можливість корекції умов у разі зміни ситуації батьків чи дитини. З огляду на переміщення населення, втрату доходів, травми війни - гнучкість та адаптивність системи підтримки стає дедалі актуальнішою [2].

Список використаних джерел:

1. Андрущенко Д. Доктринальні підходи щодо забезпечення прав дитини. *Grail of science*. 2023. № 32. С. 78–81. URL: <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.13.10.2023.013>(дата звернення: 24.10.2025).
2. Верещака Ю. В. Права дитини в Україні : thesis. 2018. URL: <http://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/66796>(дата звернення: 24.10.2025).
3. Головченко В. Правові засади виховання та захисту прав дитини. *Право України*. 2008. № 5. С. 88–91.
4. Завгородня Ю. С. Сучасне розуміння прав дитини. *New ukrainian law*. 2021. № 4. С. 20–25. URL: <https://doi.org/10.51989/nul.2021.4.3>(дата звернення: 24.10.2025).
5. Конституція України : (з офіц. тлумаченням Конституц. Суду України). Київ : Ліра, 2006. 96 с.

6. Харченко С. А. Права дитини та їх захист : thesis. 2011. URL: <http://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/19666>(дата звернення: 24.10.2025).

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ АЛІМЕНТНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ НА УТРИМАННЯ ДИТИНИ

Анна Заславська

здобувач вищої освіти 4 курсу (СЕ)

*Навчально-наукового експертно-криміналістичного інституту
Національної академії внутрішніх справ, м. Київ, Україна*

Науковий керівник: Леся Шаповал

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права та процесу
Національна академія внутрішніх справ, м. Київ, Україна*

Аліментні зобов'язання є важливим інструментом забезпечення прав та інтересів дитини, оскільки гарантують їй матеріальну підтримку з боку батьків незалежно від їхніх особистих взаємовідносин. В нашій державі питання сплати аліментів регулюється нормами сімейного законодавства, яке визначає підстави, порядок та розмір таких виплат. Водночас правозастосовна практика свідчить про наявність багатьох проблем, пов'язаних із несвоєчасною сплатою, ухиленням від виконання зобов'язань та необхідністю забезпечення реального виконання рішень суду.

Аліментні зобов'язання батьків і дітей поряд з аліментними зобов'язаннями подружжя належать до аліментних зобов'язань першої черги, оскільки зазначені особи зобов'язані надавати утримання одне одному незалежно від наявності у них інших родичів (вони є додатковими (субсидіарними) [1, с. 266] З.В. Ромовська підкреслює, що аліментне зобов'язання є не просто обов'язком однієї сторони. Це комплекс правовідносин, де право однієї сторони збігається з обов'язком іншої. Таким чином, аліментні зобов'язання можуть бути визначені як правовідносини, в рамках яких одна сторона повинна надавати матеріальну підтримку іншій, якщо це передбачено законом, а отримувач такої підтримки має право вимагати її виконання [2, с. 74].

Право дітей на матеріальне забезпечення є одним із основних, а обов'язок батьків утримувати своїх дітей закріплений у ч. 2 ст. 51 Конституції України [6]. Стаття 180 Сімейного кодексу України (далі – СК) зобов'язує батьків забезпечувати дитину до повноліття, а в окремих випадках – і після, якщо вона непрацездатна або продовжує навчання (ст. 198–199 СК). Ці норми поширюються як на рідних, так і на усиновлених дітей, а також на неповнолітніх батьків, незалежно від їхньої працездатності чи дієздатності.

Законодавство України покладає на особу зобов'язання у повному обсязі й своєчасно сплачувати аліменти. Якщо аліменти стягуються за рішенням суду, то невиконання чи неналежне виконання такого обов'язку має негативні наслідки у вигляді додаткової відповідальності.

Статтею 181 СК визначені способи виконання обов'язків батьками утримувати дитину. Так, відповідно до зазначеної норми: «способи виконання батьками обов'язку утримувати дитину визначаються за домовленістю між ними. За домовленістю між батьками дитини той із них, хто проживає окремо від дитини, може брати участь у її утриманні в грошовій і (або) натуральній формі. За рішенням суду кошти на утримання дитини (аліменти) присуджуються у частці від доходу її матері, батька або у твердій грошовій сумі за вибором того з батьків або інших законних представників дитини, разом з яким проживає дитина» [3].

Визначення доходу матері, батька, у частці від якого присуджуються аліменти, врегульовується Постановою КМУ від 26.02.1993 р. № 146 «Про перелік видів доходів, які враховуються при визначенні розміру аліментів на одного з подружжя, дітей, батьків, інших осіб». Відповідно до цієї Постанови, аліменти утримуються з усіх видів заробітку та додаткових виплат як за основним місцем роботи, так і за сумісництвом. Вони стягуються з допомоги по соцстрахуванню, безробіттю, пенсій (крім надбавок інвалідам I групи на догляд), стипендій, доходів від підприємництва, фермерських господарств, кооперативів, громадських об'єднань, а також із прибутку від присадибного чи підсобного господарства. Крім того, аліменти сплачуються з доходів орендної плати за землю та інших джерел заробітку [4].

Частиною 1 ст. 189 СК батькам надано право укласти договір про сплату аліментів на дитину, умови якого (про розмір аліментів, строки їх виплати тощо) не повинні порушувати їх права. При цьому розмір аліментів сторони визначають за домовленістю між собою, але за жодних обставин він не може бути меншим від передбаченого у ч. 2 ст. 182 СК. Якщо розмір аліментів визначено у твердій грошовій сумі, до договору треба включати умови про індексацію, як вимагає ч. 2 ст. 184 того ж Кодексу [3]. Договір має бути укладений письмово та підлягає нотаріальному посвідченню. У разі невиконання батьком (матір'ю) свого обов'язку за договором стягнення аліментів здійснюється не за судовим рішенням, а на підставі виконавчого напису нотаріуса органом державної виконавчої служби.

Якщо ж у платника коштів немає взагалі доходів (зокрема, він так декларує), дитині відповідно до Постанови КМУ від 22.02.2006 р. № 189 «Про затвердження порядку призначення та виплати тимчасової державної допомоги дітям, батьки яких ухиляються від сплати аліментів, не мають можливості утримувати дитину або місце проживання їх невідоме» призначається тимчасова державна допомога в розмірі 30% прожиткового мінімуму на дитину відповідного віку, який встановлюється Законом про бюджет [5]. Зокрема, Закон України «Про бюджет на 2025 рік» у ст. 7 встановлює у 2025 році прожитковий мінімум на дітей віком до 6 років: з 1 січня – 2563 гривні; дітей віком від 6 до 18 років – 3196 гривень. Підрахувавши, можна встановити, що дитина віком до 6 років отримає 768,9 грн., а дитина віком від 6 до 18 років – 958,8 грн [6]. Отже, якщо платник аліментів приховує свої доходи та ухиляється від виконання

зобов'язань, хоча при цьому має високий рівень життя, дитина отримує лише мінімальну соціальну допомогу, яка не забезпечує їй належного рівня життя. У результаті весь фінансовий тягар утримання дитини лягає на того з батьків, з ким вона проживає.

Дитина має право на таку ж допомогу, якщо аліменти від одного з батьків не сплачуються через ухилення від їхньої сплати (що підтверджується довідкою виконавчої служби про невиконання рішення суду понад 6 місяців). Також допомога призначається, якщо один із батьків перебуває під арештом, слідством, на примусовому лікуванні, у місцях позбавлення волі, визнаний недієздатним, проходить строкову службу або якщо його місцеперебування невідоме.

Отже, попри існуюче правове регулювання, ефективність механізмів примусового стягнення аліментів залишається низькою. Актуальними залишаються питання удосконалення контролю за доходами боржників, посилення відповідальності за ухилення від сплати аліментів, а також збільшення розміру соціальної допомоги дітям, які не отримують належного фінансового забезпечення. Тому подальше вдосконалення законодавства та механізмів його реалізації є необхідною умовою для захисту прав дітей та їхнього належного утримання.

Список використаних джерел:

1. Науково-практичний коментар Сімейного кодексу України / ред. Ю. Червоний. Київ: Істина, 2013. 464 с.
2. Ромовська З. В. Права та обов'язки батьків і дітей. Львів : Вища шк., 2010. 145 с.
3. Сімейний кодекс України: Кодекс України від 10.01.2002 № 2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>.
4. Про перелік видів доходів, які враховуються при визначенні розміру аліментів на одного з подружжя, дітей, батьків, інших осіб: Постанова Кабінету Міністрів України від 26.02.1993 №146. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/146-93-п#Text>.
5. Про затвердження Порядку призначення та виплати тимчасової державної допомоги дітям, батьки яких ухиляються від сплати аліментів, не мають можливості утримувати дитину або місце проживання їх невідоме: Постанова Кабінету Міністрів України від 22.02.2006 № 189. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/189-2006-п#Text>.
6. Конституція України: від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>.

ВИКОНАННЯ ДОГОВІРНОГО ЗОБОВ'ЯЗАННЯ В УМОВАХ ФОРС-МАЖОРНИХ ОБСТАВИН: ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ

Крістіна Калюжна

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти Навчально-наукового інституту права Державного податкового університету, м. Ірпінь, Україна

Науковий керівник: Наталія Лаговська

*кандидат юридичних наук., доцент,
доцент кафедри цивільного права та процесу
Державного податкового університету, м. Ірпінь, Україна*

Глобальні потрясіння останніх років, як-от пандемія COVID-19, повномасштабна агресія РФ проти України, а також енергетичні й економічні кризи, серйозно ускладнили ефективне виконання договірних зобов'язань. Через ці обставини сторони часто стикаються з неможливістю виконання своїх обов'язків, що створює гостру необхідність у правових механізмах для звільнення від відповідальності або зміни умов договору.

Згідно зі статтею 617 Цивільного кодексу України, особа, яка порушила зобов'язання, звільняється від відповідальності, якщо доведе, що порушення сталося внаслідок дії непереборної сили (форс-мажору) [1]. Під непереборною силою розуміють надзвичайну та невідворотну за даних умов подію, що об'єктивно унеможлиблює виконання зобов'язання. Таким чином, закон встановлює баланс між принципом обов'язковості договору (*pacta sunt servanda*) та необхідністю захисту сторін від наслідків непередбачуваних подій.

Основним документом, який засвідчує настання форс-мажорних обставин, є сертифікат Торгово-промислової палати України (ТПП), що видається відповідно до Закону України «Про торгово-промислові палати в Україні» [2]. Такий сертифікат не звільняє від виконання зобов'язання повністю, але може бути підставою для звільнення сторони від штрафних санкцій, пені або відшкодування збитків за прострочення. Водночас судова практика підкреслює, що сам факт існування форс-мажорних обставин не є автоматичною підставою для звільнення від відповідальності – необхідно довести причинно-наслідковий зв'язок між подією та неможливістю виконання зобов'язання [3, с. 74].

Ключова проблема полягає у відсутності єдиного тлумачення поняття «форс-мажор». Оскільки законодавство не містить вичерпного списку форс-мажорних обставин, суди наділені широкими дискреційними повноваженнями. Яскравим прикладом є позиція Верховного Суду (постанова від 05.07.2022 у справі № 910/11450/20), де зазначено, що карантинні обмеження не завжди автоматично визнаються форс-мажором, якщо сторона могла передбачити їх вплив або мала можливість виконати зобов'язання іншим способом (зокрема,

дистанційно або із залученням третіх осіб) [4]. Такий підхід підкреслює необхідність індивідуального аналізу кожної конкретної ситуації.

Особливого значення набуває військова агресія росії проти України, що триває з 2022 року. Торгово-промислова палата України офіційно визнала військові дії форс-мажорною обставиною для всіх суб'єктів господарювання на території України [5]. Проте навіть у цьому випадку суди часто вимагають підтвердження впливу війни саме на можливість виконання конкретного зобов'язання. Так, у рішенні Господарського суду м. Києва від 30.03.2023 у справі № 910/19437/22 зазначено, що сторона повинна довести, яким саме чином військові дії або руйнування інфраструктури перешкодили виконанню договору (зокрема, через знищення складів, транспортних шляхів або неможливість доступу до приміщень).

Окремим аспектом є відмінність між тимчасовою неможливістю виконання зобов'язання та його повною неможливістю. У першому випадку закон допускає відстрочку виконання (мораторій), тоді як у другому – договір може бути розірваний на підставі статті 607 ЦК України, яка передбачає припинення зобов'язання через неможливість його виконання [1]. На практиці сторони часто обирають шлях переговорів або зміни умов договору, щоб зберегти господарські відносини після стабілізації ситуації.

Не менш важливою проблемою є зловживання правом на посилення на форс-мажор. Деякі суб'єкти господарювання використовують цей інститут для уникнення виконання своїх обов'язків, навіть коли виконання було можливим. Суди у таких випадках займають жорстку позицію, вимагаючи доведення саме «невідворотності» обставин. Наприклад, у справі № 922/1672/22 Господарський суд Харківської області відмовив у звільненні від відповідальності, оскільки відповідач не надав доказів, що військові дії дійсно унеможливили доставку товару за договором.

Сучасна правова доктрина пропонує кілька напрямів удосконалення правового регулювання у цій сфері: розроблення єдиних методичних рекомендацій щодо доведення наявності форс-мажорних обставин, у тому числі з урахуванням специфіки окремих галузей (логістика, будівництво, ІТ-сфера); розширити можливості дистанційного підтвердження форс-мажору через електронну систему Торгово-промислової палати; передбачити обов'язок сторони повідомляти контрагента про настання форс-мажорних обставин у розумний строк, як це передбачено міжнародними договорами (наприклад, Принципами УНІДРУА).

Таким чином, інститут форс-мажору виконує важливу функцію балансування між принципом стабільності договірних відносин і необхідністю захисту сторін від наслідків непередбачуваних подій. Проте його ефективне застосування потребує належного доказування, чіткої правової позиції судів та розвитку практики добросовісного використання сторонами. В умовах сучасних викликів – зокрема війни, енергетичних криз та економічної нестабільності –

питання правового регулювання форс-мажору набуває не лише юридичного, але й соціально-економічного значення.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40–44. Ст. 356.
2. Закон України «Про торгово-промислові палати в Україні» від 02.12.1997 № 671/97-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1998. № 13. Ст. 52.
3. Ковальчук О. Форс-мажор у договірних зобов'язаннях: проблеми правозастосування. Підприємництво, господарство і право. 2023. № 8. С. 72–77.
4. Постанова Верховного Суду від 05.07.2022 у справі № 910/11450/20. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/> (дата звернення: 22.10.2025).
5. Торгово-промислова палата України. Роз'яснення щодо засвідчення форс-мажорних обставин. URL: <https://ucci.org.ua/press-center/ucci-news/protsedura-zasvidchennia-fors-mazhornikh-obstavin-z-28-02-2022> (дата звернення: 22.10.2025).

Принцип добросовісності як критерій меж здійснення цивільних прав

Вікторія Ковбасюк

*здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
Державного податкового університету,
м. Ірпінь, Україна*

Науковий керівник: Наталія Новицька

*доктор юридичних наук., професор,
професор кафедри цивільного права та процесу
Державного податкового університету, м. Ірпінь, Україна*

Принцип добросовісності (*bona fides*) є однією із основоположних засад приватноправового регулювання. Сутність означеного принципу впливає зі статті 13 Цивільного кодексу України, у якій окреслено межі здійснення цивільних прав – так, усі учасники цивільних правовідносин повинні діяти чесно, розумно та справедливо, утримуючись від будь-яких дій, що можуть суперечити загальноприйнятим нормам моралі або мають на меті заподіяння шкоди іншим особам [1].

Наразі постає питання визначення змістовних меж принципу добросовісності та критеріїв його застосування. Адже у законодавстві відсутнє визначення поняття «добросовісність», що зумовлює складнощі у його тлумаченні. Внаслідок чого добросовісність часто розглядається сприймається лише як формальна етична вимога, а не як дієвий юридичний інструмент для оцінки поведінки сторін цивільних правовідносин.

Як зазначено у постанові КЦС у складі ВС від 16.05.2018 у справі № 449/1154/14, принцип добросовісності (п. 6 ст. 3 ЦК України) виражає вимогу поводитися чесно, відкрито та з урахуванням інтересів іншої сторони правовідношення [2]. С. П. Погребняк виокремлює такі складові принципу добросовісності: добросовісність під час реалізації суб'єктивних прав і повноважень, а також добросовісність при виконанні юридичних обов'язків [3].

Ю. А. Тобота розглядає добросовісність у цивільному праві крізь призму двох взаємопов'язаних критеріїв - суб'єктивного та об'єктивного [4, с. 68]. Суб'єктивний критерій добросовісності, на його думку, означає, що особа не знала про факти, які могли б перешкоджати виникненню у неї певного права. Слід зауважити, що така необізнаність особи повинна бути результатом не байдужості чи недбалості, а належної сумлінності, обачності та турботливості щодо прав інших осіб, якої вимагають конкретні обставини. Об'єктивний критерій добросовісності, у свою чергу, пов'язується з ситуаціями, коли особа фізично не могла бути обізнаною про певні обставини - тобто існувала реальна, непереборна неможливість дізнатися про них.

Вважаємо, що саме розумність виступає певним мірилом добросовісності при виконанні обов'язків та здійсненні прав. Адже вона вимагає від учасника

цивільних правовідносин не лише не шкодити, а й діяти так, як би діяла будь-яка розумна, обачна та сумлінна особа у подібних обставинах, що встановлює своєрідний професійний стандарт дбайливості.

Важливим концептом, який перетворює добросовісність на дієвий юридичний критерій меж здійснення цивільних прав, є доктрина *venire contra factum proprium* (заборона суперечливої поведінки), що походить від римського принципу *non concedit venire contra factum proprium* – «ніхто не може діяти всупереч своїм попереднім діям». Вперше означену доктрину було застосовано у постанові Великої Палати Верховного Суду від 05.06.2018 у справі № 338/180/17 [5].

На нашу думку, доктрина є прямим втіленням об'єктивного аспекту добросовісності, оскільки спрямована на захист обґрунтованої довіри контрагента, котрий, покладаючись на послідовну поведінку іншої сторони, формує очікування щодо стабільності правовідносин. Натомість, порушення принципу послідовності вважається зловживанням правом у «інших формах» (ч. 3 ст. 13 ЦК України), що не потребує доведення злого наміру (*animus nocendi*), адже достатнім є встановлення факту непослідовності дій та її негативного впливу на іншу сторону.

Відтак, добросовісність у сучасному праворозумінні не зводиться до моральної категорії, а набуває регулятивного значення, виступаючи інструментом правової оцінки поведінки сторін. Її застосування дозволяє судам відновлювати баланс між формальною законністю та фактичною справедливістю, забезпечуючи реалізацію ціннісного аспекту цивільного права, спрямованого на повагу до гідності, передбачуваності дій і стабільності правовідносин.

Отже, принцип добросовісності є системоутворюючим механізмом приватноправового регулювання, який не лише визначає межі здійснення суб'єктивних прав, а й забезпечує узгодженість усієї системи цивільного права з фундаментальними засадами справедливості, розумності та рівності сторін.

Список використаних джерел

1. Цивільний кодекс України : Кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV : станом на 5 жовт. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 03.11.2025).
2. Постанова КЦС у складі ВС від 16.05.2018 у справі № 449/1154/14. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/74536892> (дата звернення: 20.10.2025).
3. Погребняк С. П. Основоположні принципи права (змістовна характеристика) : монографія. Харків : Право, 2008. 240 с.
4. Тобота Ю. А. Принцип справедливості, добросовісності і розумності у цивільному праві : монографія. Харків : Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди, 2020. 143 с.

5. Постанова ВП ВС від 05.06.2018 у справі № 338/180/17. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/74963905> (дата звернення: 20.10.2025).

ОСОБЛИВОСТІ ГАРАНТУВАННЯ ТРУДОВИХ ПРАВ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ЯК ПУБЛІЧНИХ СЛУЖБОВЦІВ

Мирослава Конопська

*здобувач освіти другого року навчання юридичного факультету
Волинського національного університету імені Лесі Українки
м. Луцьк, Україна*

Науковий керівник: Оксана Старчук

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
Волинського національного університету імені Лесі Українки
м. Луцьк, Україна*

Поліція займає важливе місце у сфері забезпечення публічного порядку, захисту прав і свобод громадян, боротьби зі злочинністю. Водночас публічні службовці є суб'єктами трудових правовідносин, які потребують належного правового захисту з боку держави. Актуальність дослідження полягає у тому, що трудові права поліцейських мають специфічний публічно-правовий характер, який відрізняє їх від звичайних трудових правовідносин, які передбачені Кодексом законів про працю України, що зумовлено службовою дисципліною, особливими умовами праці, високим рівнем відповідальності та необхідністю забезпечення державної безпеки.

Правовий статус поліцейського як публічного службовця регулюється системою нормативно-правових актів (як законів так і та підзаконних актів), основними з яких є: Конституція України [1], Закони України: «Про Національну поліцію» [2], «Про Дисциплінарний статут Національної поліції України» [3], Кодекс законів про працю України [4], підзаконні акти (накази МВС, інструкції щодо проходження служби, положення про грошове забезпечення, порядок надання відпусток тощо).

Як наголошує Г. І. Лапіна, правовий статус поліцейського охоплює три взаємопов'язані елементи: службово-правовий, соціально-правовий і морально-етичний. Перший визначає службові повноваження, другий – гарантії матеріального та соціального забезпечення, а третій – вимоги до поведінки та репутації працівника поліції [5, с. 122].

Діяльність Національної поліції України спрямована на забезпечення охорони прав і свобод громадян, підтримання публічного порядку та безпеки в державі. Відповідно до ст. 59 Закону України «Про Національну поліцію» [2], служба в поліції є державною службою особливого характеру, що визначає її публічно-правову природу. Поліцейські приймаються на службу наказом керівника відповідного органу поліції, виконують службові завдання, безпосередньо пов'язані з реалізацією державної влади, і тому перебувають у

відносинах публічного підпорядкування. Особливість служби в поліції проявляється в тому, що умови праці, порядок проходження служби, дисциплінарна відповідальність регулюються спеціальними нормативно-правовими актами, а Кодекс законів про працю України (далі – КЗпП) застосовується до поліцейських у частині, не врегульованій спеціальним законодавством.

На підтвердження цього, О. В. Кузьменко зауважує, що публічна служба характеризується особливими обмеженнями прав службовців, підвищеною відповідальністю за прийняті рішення та прямою підзвітністю державі [6, с. 172]. Саме тому поліцейський не лише виконує свої трудові функції, а й представляє державу у відносинах із громадянами.

Гарантії трудових прав поліцейських – це сукупність юридичних, організаційних та соціально-економічних засобів, спрямованих на забезпечення реалізації, охорони та відновлення їхніх трудових прав. Вони мають подвійний характер: з одного боку, – це загальні трудові гарантії, що поширюються на всіх працівників відповідно до КЗпП, а з іншого – спеціальні гарантії, визначені Законом України «Про Національну поліцію» та підзаконними актами, зумовлені публічно-службовим статусом поліцейських. Основне завдання гарантій полягає у створенні умов для стабільного виконання службових обов’язків без впливу зовнішніх факторів, політичного чи особистого тиску, а також у забезпеченні соціального та правового захисту поліцейських.

Як зазначає О. М. Бандурка, гарантії трудових прав поліцейських є важливою складовою правового статусу службовця і забезпечують баланс між владними повноваженнями держави та особистими правами працівника [7, с. 210]. До системи соціально-правових гарантій поліцейських належать: право на грошове забезпечення (ст. 94 Закону «Про Національну поліцію» [2]; право на відпочинок (ст. 91 вищезазначеного закону, відповідно до якої поліцейські мають щорічну основну оплачувану відпустку тривалістю від 30 до 45 діб залежно від вислуги років, а також додаткові відпустки у випадках, передбачених законодавством) [2]; право на безпечні умови служби (поліцейські забезпечуються засобами індивідуального захисту, медичним страхуванням та компенсаціями у разі поранення або загибелі під час виконання службових обов’язків); соціальне забезпечення у разі хвороби, інвалідності чи смерті тощо.

Крім того, держава забезпечує житлові та пенсійні гарантії поліцейським, адже вони мають право на першочергове отримання службового житла, а також на пенсійне забезпечення за вислугою років, згідно із Законом України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб» [8].

Чи не однією з основних гарантій трудових прав поліцейських є захист від необґрунтованого звільнення. Згідно зі ст. 77 Закону «Про Національну поліцію» [2], звільнення можливе лише за визначених законом підстав – досягнення граничного віку, за станом здоров’я, скорочення штату, службова невідповідність або за власним бажанням. Особливу увагу доцільно приділити

гарантіям захисту від дисциплінарних зловживань. Дисциплінарний статут Національної поліції України встановлює, що стягнення має бути пропорційним тяжкості проступку, а його застосування – обґрунтованим та мотивованим. Поліцейський має право бути вислуханим перед винесенням рішення про покарання (ст. 22 Статуту) [3]. А тому, правовий механізм дисциплінарної відповідальності поліцейських виконує захисну функцію, оскільки спрямований не лише на покарання, а й на попередження зловживань владою з боку керівництва.

Отже, гарантування трудових прав поліцейських як публічних службовців є ключовим для ефективного функціонування Національної поліції та формування правової держави. Правовий статус поліцейського поєднує трудові та публічно-службові елементи, а наявна нормативно-правова база забезпечує реалізацію цих прав. Ефективний захист трудових прав сприяє довірі громадян, стабільності кадрового складу та розвитку демократичного суспільства, де людина, її життя та здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю.

Список використаних джерел:

1. Конституція України. Прийнята на V сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. *Відом. Верх. Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Про Національну поліцію: Закон України від 02 липня 2015 р. № 580-VIII із змінами та доп. *Відом. Верх. Ради*. 2015. № 40-41. Ст. 379.
3. Про Дисциплінарний статут Національної поліції України: затв. Законом України від 15 березня 2018 р. № 2337-VIII із змінами та доп. *Відом. Верх. Ради*. 2018. № 29. Ст. 233.
4. Кодекс законів про працю України від 10 грудня 1971 р. із змінами та доп. *Відом. Верх. Ради*. 1971. дод. до № 50. Ст. 375.
5. Лапіна Г. І. Правовий статус поліцейського: теоретичний аспект. *Науковий вісник ХНУВС*. 2021. № 01 (100). С. 120–124.
6. Кузьменко О. В. Публічна служба в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку. К. : Юрінком Інтер, 2019. 280 с.
7. Бандурка О. М. Управління в органах внутрішніх справ України: підручник. Х. : Основа, 2020. 512 с.
8. Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб: Закон України від 09 квітня 1992 р. № 2262-XII із змінами та доп. *Відом. Верх. Ради України*. 1992. № 29. Ст. 399.

ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВІ ГАРАНТІЇ ЗАХИСТУ НЕМАЙНОВИХ ПРАВ ВИКРИВАЧІВ КОРУПЦІЇ

Тетяна Кравцова, Олена Цвігун,
*здобувачки першого (бакалаврського) рівня вищої освіти ННІ права
Державного податкового університету, м. Ірпінь, Україна*

Науковий керівник: Наталія Лаговська
*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права та процесу,
Державного податкового університету, м. Ірпінь, Україна*

Сучасний етап розвитку українського суспільства характеризується інтенсивним утвердженням засад доброчесності, відкритості, прозорості та верховенства права, що безпосередньо впливає на формування ефективних механізмів запобігання корупції.

У цьому контексті особливої актуальності набуває питання визначення правового статусу викривачів корупції як ключових суб'єктів антикорупційної діяльності, а також забезпечення захисту немайнових прав таких осіб.

Викривач – фізична особа, яка за наявності переконання, що інформація є достовірною, повідомила про можливі факти корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, якщо така інформація стала їй відома у зв'язку з її професійною, господарською, громадською, або іншою діяльністю [1].

Правовий статус викривача визначається Законом України «Про запобігання корупції» [1], відповідно до положень якого викривач наділений спеціальними правами та гарантіями, спрямованими на захист його від звільнення, дискримінації та інших негативних наслідків, пов'язаних з розкриттям інформації [2, с. 15].

Це включає як організаційні механізми – доступ до безпечних каналів повідомлення, конфіденційність, захист від тиску та переслідування, так і цивільно-правові інструменти, спрямовані на захист його немайнових прав, зокрема: честі, гідності та ділової репутації, права на повагу до приватного життя [1].

Іншими нормативно-правовими актами, що регулюють питання захисту викривачів є: Цивільний кодекс України [3], Кримінальний кодекс України[4], Міжнародні конвенції та угоди, ратифіковані Україною, зокрема Європейська конвенція з прав людини[5].

Гарантії захисту прав викривачів у професійній сфері є ключовим інструментом у боротьбі з корупцією, проте незважаючи на процес гармонізації законодавства України до європейських стандартів і наявність визначеного комплексу таких гарантій в Україні, на практиці викривачі стикаються з низкою проблем у реалізації своїх немайнових прав.

До таких проблем можна віднести: відсутність ефективних механізмів захисту, складність процедури отримання статусу викривача, недостатньою практикою застосування передбачених законодавством гарантій, а також неефективністю заходів реагування на випадки порушення прав викривачів та випадки професійного і соціального переслідування [2, с. 17].

У зв'язку з цим особливого значення набуває цивільно-правовий аспект захисту немайнових прав викривачів, який має забезпечувати реальну та ефективну охорону їх особистої сфери життя, що є важливою умовою зміцнення принципу верховенства права та довіри громадян до інститутів державної влади [6, с. 820].

Отже, незважаючи на те, що законодавчо в Україні гарантії захисту викривачів передбачені і визнані важливими, проте, їхня реалізація позбавлена належної ефективності.

Тому, для ефективного функціонування інституту викривання в Україні та забезпечення належного захисту прав викривачів, як дієвого механізму запобігання корупції, необхідно вжити комплексних заходів в частині удосконалення законодавчої бази, зокрема:

- на законодавчому рівні закріпити запровадження та розвиток ефективних зовнішніх каналів для анонімного повідомлення про корупційні правопорушення, що забезпечують конфіденційність та безпеку викривачів;
- шляхом внесення змін до Закону України «Про запобігання корупції» спростити процедуру отримання статусу викривача та забезпечення доступу до необхідної правової допомоги;
- закріпити норми, які охоплюватимуть всебічний і оперативний механізм реагування на порушення прав викривачів;
- передбачити публічний звіт уповноваженого органу про кількість звернень від викривачів, кількість встановлених порушень, заходи реагування та їх результати – з метою забезпечення прозорості, підзвітності й моніторингу ефективності системи [7].

Ці положення спрямовані на забезпечення ефективного захисту немайнових прав викривачів корупції, зокрема через гарантування конфіденційності їхніх повідомлень, захист від будь-яких форм дискримінації та забезпечення доступу до безоплатної правової допомоги. Такі заходи сприяють створенню безпечного середовища для осіб, які повідомляють про корупційні правопорушення.

Крім того, проведення просвітницьких кампаній серед громадськості та працівників органів влади сприятиме формуванню позитивного ставлення до викривачів і підвищенню правової культури. Це дозволить не лише формально закріпити гарантії захисту, а й створити дієвий механізм підтримки викривачів та зміцнити їх роль в антикорупційній системі

Також, керуючись нормами Директиви Європейського Парламенту і Ради ЄС 2019/1937 від 23.10.2019 про захист осіб, які повідомляють про порушення законодавства Союзу [8] варто створити спеціалізовані органи та впровадити міжнародні стандарти, а також посилити повноваження Національного агентства

з питань запобігання корупції у сфері контролю за дотриманням прав викривачів [7].

Отже, забезпечення правового статусу викривача як окремого суб'єкта антикорупційної діяльності – це не лише гарантія захисту його особистих немайнових прав, але й важливий елемент системної стратегії утвердження доброчесності, прозорості та верховенства права. Лише за умови комплексного підходу можна забезпечити реальний захист прав викривачів та побудувати ефективну систему запобігання корупції в Україні.

Список використаних джерел:

1. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014р. № 1700-VII/ Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#n511> (дата звернення 22.10.2025).
2. Кайда Н.Я., Дубас Д.І. Гарантії захисту трудових прав викривачів: міжнародний досвід та актуальна національна судова практика. Вісник пенітенціарної асоціації України. 2024. № 2(28). с. 15-22.
3. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003р. № 435-IV / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 22.10.2025).
4. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 23.10.2025).
5. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини): Верховна Рада України. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 23.10.2025).
6. Ковальчук О.Б., Лебідь К.О. Правовий статус викривачів корупції як учасників кримінального провадження: окремі законодавчі прогалини та перспективи їх подолання. Аналітично-порівняльне правознавство. 2024. № 6. с. 816-823. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/317543/308056> (дата звернення 23.10.2025).
7. Рекомендації щодо посилення відповідальності роботодавця за порушення прав викривачів/ Ренкас А., Скоб О., Леончук О., Онікієнко О., Шевчук А. URL: <https://wiki.nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2025/Zvit-rekomendacii-shchodo-posylennya-zakonodavchih-garantiy-vykryvachiv.pdf> (дата звернення 23.10.2025).
8. Європейський парламент і Рада Європейського Союзу. Директива (ЄС) 2019/1937 від 23 жовтня 2019 року про захист осіб, які повідомляють про порушення законодавства Союзу. *EUR-Lex*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32019L1937> (дата звернення: 23.10.2025).

ШЛЮБНИЙ ДОГОВІР ЯК ЕФЕКТИВНИЙ ЗАСІБ ВРЕГУЛЮВАННЯ ТА ЗАХИСТУ СІМЕЙНИХ ПРАВ

Катріна Король

здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Навчально-наукового інституту права Державного податкового
університету, м. Ірпінь, Україна

Науковий керівник: Людмила Самілик

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права та процесу
Державного податкового університету, м. Ірпінь, Україна

Сучасний розвиток правової системи України характеризується посиленням ролі договірного регулювання у різних сферах суспільних відносин, у тому числі й у сімейному праві. Одним із інструментів, який дозволяє подружжю самостійно визначити порядок володіння, користування та розпорядження майном, є шлюбний договір. Його укладення спрямоване не лише на врегулювання майнових аспектів подружніх відносин, але й на запобігання можливим конфліктам у разі розірвання шлюбу чи виникнення спорів щодо спільного майна.

Шлюбний договір - це передбачений Сімейним кодексом України правовий механізм, що оформлює домовленість між нареченими або між подружжям щодо визначення правового режиму їхнього майна. Така угода може регулювати питання, пов'язані з майном, набутим як до реєстрації шлюбу, так і під час його існування.

Шлюбний договір може бути укладений після подання заяви про реєстрацію шлюбу до органів державної реєстрації актів цивільного стану або в будь-який час у період шлюбу. Обов'язковою умовою його чинності є письмова форма та нотаріальне посвідчення, що забезпечує додаткові правові гарантії дійсності і захисту сторін.

Сафончик О.І. пропонує розглядати шлюбний договір як домовленість між особами, що вступають у шлюб, у якій визначаються їхні майнові права та обов'язки як під час шлюбу, так і в разі його розірвання [1, с. 84]. Ця позиція є слушною і чітко відображає правову природу шлюбного договору, закріпленого на законодавчому рівні.

Правові засади укладення та дії шлюбного договору в Україні визначені Сімейним кодексом, зокрема главою 10, статтями 92–103. Відповідно до статті 92, шлюбний договір може бути укладений як особами, які подали заяву про державну реєстрацію шлюбу, так і подружжям [2].

У статті 97 Сімейного кодексу України визначено коло питань, які можуть бути врегульовані шлюбним договором. Зокрема, подружжя має право узгодити порядок користування майном, що передається для задоволення спільних потреб

сім'ї, установити правовий режим майна, подарованого у зв'язку з реєстрацією шлюбу, а також визначити перелік об'єктів, які вважатимуться спільною частковою чи особистою приватною власністю кожного з подружжя, навіть якщо за законом таке майно належить до спільної сумісної власності. Крім того, у шлюбному договорі можуть бути закріплені інші положення щодо правового режиму майна подружжя, за умови, що вони не суперечать моральним засадам суспільства [2].

Укладання шлюбного договору на практиці дозволяє уникнути багатьох спірних ситуацій та суперечок у майбутньому. Під час розгляду справ у суді умови такого договору мають пріоритет перед загальними нормами закону, за умови, що вони не суперечать законодавству і відсутня пряма законодавча заборона, що узгоджується з положеннями статті 9 Сімейного кодексу України. Водночас частина 5 статті 92 СК України чітко встановлює, що за шлюбним договором не допускається передача у власність одному з подружжя нерухомого майна чи іншого майна, право на яке підлягає державній реєстрації [2]. Таким чином, шлюбний договір може визначати або змінювати порядок користування та належності майна між подружжям, однак він не надає права змінювати сам факт власності на це майно.

Головною перевагою шлюбного договору є запобігання майновим суперечкам у майбутньому. Він дозволяє заздалегідь визначити порядок вирішення матеріальних питань під час шлюбу та у разі розірвання.

Особливістю шлюбного договору є те, що закон забороняє одностороннє внесення змін або односторонню відмову від нього, що забезпечує захист прав обох сторін. При цьому припинення шлюбного договору можливе лише у судовому порядку за заявою будь-кого з подружжя за наявності вагомих підстав, наприклад, неможливості виконання договору. Відмова від шлюбного договору також можлива шляхом подання спільної заяви нотаріусу, після чого права та обов'язки, передбачені договором, анулюються з дня підписання цієї заяви.

Отже, шлюбний договір виступає ефективним інструментом правового регулювання та захисту майнових прав подружжя в Україні. Його застосування дозволяє не лише врегулювати порядок користування та розпорядження майном, а й мінімізувати ризики виникнення конфліктів у майбутньому. Законодавче закріплення цього інституту, вимоги щодо письмової форми та нотаріального посвідчення забезпечують надійний механізм правової безпеки для обох сторін.

Шлюбний договір є важливим засобом самостійного визначення майнових прав та обов'язків подружжя як під час шлюбу, так і на випадок його розірвання. Він сприяє передбачуваності майнових відносин, запобігає суперечкам та забезпечує захист інтересів подружжя і їхніх дітей. Використання шлюбного договору в українській правовій практиці підвищує ефективність сімейного законодавства, роблячи його більш гнучким і орієнтованим на потреби громадян.

Список використаних джерел:

1. Сафончик О.І. Шлюбний договір і ІТ: проблемні питання застосування. Часопис цивілістики. Одеса, 2017. Вип. 26. С. 83–86.

2. Сімейний кодекс України від 10. 01. 2002 р. № 2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>

ШЛЮБНИЙ ДОГОВІР В УКРАЇНІ: ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Анастасія Кучеренко

*здобувач вищої освіти Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету, м. Ірпінь, Україна*

Науковий керівник: Наталія Білянська

*кандидат юридичних наук, професор,
завідувач кафедри цивільного права та процесу
Навчально-наукового інституту права
Державного податкового університету, м. Ірпінь, Україна*

Інститут шлюбного договору в Україні є відносно новим явищем у сімейному праві, який з'явився з прийняттям Сімейного кодексу України 2002 року. Він покликаний врегулювати майнові відносини між подружжям, в тому числі і визначити їхні права та обов'язки у випадку розірвання шлюбу. Разом з тим практика застосування шлюбних договорів в Україні досі залишається обмеженою, що зумовлює необхідність дослідження проблем та перспектив цього правового інституту.

Правове регулювання шлюбних договорів здійснюється насамперед нормами Сімейного кодексу України (ст. 92–103), де визначено зміст, форму, строк дії, особливості зміни та розірвання, а також визнання його недійсним [1]. Важливо, що шлюбний договір може бути укладений як до реєстрації шлюбу, так і під час його існування, а його нотаріальне посвідчення є обов'язковим. У світовій практиці такий механізм давно зарекомендував себе як інструмент запобігання конфліктам і тривалим судовим процесам під час поділу майна. Законодавство України загалом відповідає базовим європейським стандартам, однак потребує подальшої деталізації, гармонізації та практичного вдосконалення [2, с. 88].

Попри очевидні переваги, існує низка проблем, що стримують розвиток цього інституту в Україні. По-перше, суспільна свідомість значною мірою залишається традиційною: укладення шлюбного договору часто сприймається як недовіра між подружжям або передумова до розлучення. По-друге, законодавство передбачає досить загальні рамки змісту договору, що створює правову невизначеність та дає підстави для судового оскарження положень шлюбних договорів.

Окрему проблему становить обмежене розуміння сторонами своїх прав та можливостей у межах шлюбного договору. Наприклад, він може врегульовувати не лише порядок поділу майна, але й питання утримання одного з подружжя, користування житлом, фінансової підтримки дітей [3, с. 21]. Проте, на практиці ці аспекти залишаються поза увагою, оскільки більшість громадян, і навіть

юристів, ототожнюють договір лише з питаннями щодо розподілу спільного майна.

Також значна кількість громадян сприймає укладення такого договору як прояв недовіри чи «комерціалізацію» сімейних відносин. Проте, у розвинених правових системах, зокрема, у Німеччині, Франції, Польщі, Канаді та США, шлюбні контракти давно є невід'ємним елементом культури сімейного права. Вони розглядаються не як засіб недовіри, а як інструмент прозорості та відповідальності сторін, що дає змогу заздалегідь урегулювати можливі конфліктні ситуації. У деяких країнах, наприклад, у Франції, навіть передбачено можливість вибору майнового режиму подружжя під час реєстрації шлюбу, що фактично є аналогом українського шлюбного договору, але з більш чітким правовим регулюванням.

Слід зазначити і наявність колізій у правозастосуванні. Судова практика показує, що нерідко умови договорів визнаються недійсними через порушення принципів рівності подружжя або суперечність інтересам дітей. Це свідчить про потребу в чіткому визначенні допустимого змісту договору на рівні закону чи підзаконних актів, що зменшило б кількість спорів та правової невизначеності [4]. В цьому аспекті слушною є позиція М.В. Менджул, яка вважає що, «враховуючи різні спірні моменти, а також застосування не тільки підстав передбачених ЦК України для визнання шлюбних договорів не дійсними, але і порушення норм СК України, важливим є статтю 103 СК України викласти у такій редакції: «Шлюбний договір на вимогу одного з подружжя або іншої особи, права та інтереси якої цим договором порушені, може бути визнаний недійсним за рішенням суду з підстав, встановлених Цивільним кодексом України, а також у випадку порушення статей 92, 93 та 94 цього кодексу» [5, с. 106].

Особливої актуальності набуває питання цифровізації правових процесів. У контексті розвитку електронного нотаріату в Україні варто розглянути можливість створення єдиного електронного реєстру шлюбних договорів, що забезпечить збереження, доступність і прозорість таких документів. Подібна практика вже існує в деяких європейських державах і сприяє зниженню кількості судових спорів щодо втрати або підробки договорів. Крім того, це відкриває перспективу поступового переходу до дистанційного укладення шлюбних договорів із використанням кваліфікованого електронного підпису, що відповідає сучасним тенденціям діджиталізації юридичних послуг [6].

В науковій літературі неодноразово розглядалося питання щодо перспектив розвитку інституту шлюбних договорів в Україні [7, с. 235]. Поділяючи позиції фахівців у цій сфері, вважаємо за необхідне виокремити такі основні напрями поліпшення даного інституту:

- 1) удосконалення законодавчої бази з метою деталізації змісту та меж договорів;
- 2) підвищення правової культури населення та поширення правової освіти щодо можливостей використання шлюбних договорів;

3) запозичення кращих міжнародних практик, зокрема, в частині захисту майнових прав одного з подружжя у випадках економічної нерівності;

4) розвиток судової практики та створення єдиних підходів до тлумачення положень договорів.

Таким чином, шлюбний договір може стати важливим інструментом превенції конфліктів у сімейному праві, але для цього потрібна системна робота над подоланням стереотипів, підвищенням довіри до цього інституту та удосконаленням нормативного регулювання.

Список використаних джерел:

1. Сімейний кодекс України: Закон України від 10.01.2002 № 2947-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 21–22. Ст. 135.

2. Кириченко Т. С. Договірне врегулювання шлюбних відносин в Україні. *Право і безпека*. 2025. № 2(97). С. 81–91.

3. Довга М. О., Самілик Л. О. Шлюбний договір в Україні: практичний аспект укладання та аналіз судової практики. *Центральноукраїнський вісник права та публічного управління*. 2023. № 4(3). С. 19–29.

4. Постанова Верховного Суду від 17.03.2021 у справі № 752/19206/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94012345> (дата звернення: 24.10.2025)

5. Менджул М.В. Підстави визнання шлюбних договорів недійсними: правові позиції верховного суду та ризики в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. Серія ПРАВО. 2022. Випуск 74: частина 1. С. 103–106.

6. Соснович М. В. Проблеми та перспективи нотаріального посвідчення сімейних договорів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2024. № 86(2). URL: <https://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/320314> (дата звернення: 24.10.2025).

7. Сердечна І. Л. Шлюбний договір та спадковий договір: порівняльно-правовий аналіз. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 1. С. 234 – 238. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2024/03/42.pdf> (дата звернення: 24.10.2025).

ДО ПИТАННЯ ГАРМОНІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ЗАХИСТ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ ДО ЗАКОНОДАВСТВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Вероніка Ляхімець

*здобувачка вищої освіти першого бакалаврського Навчально-наукового
інституту права Державного податкового університету, м. Ірпінь, Україна*

Науковий керівник: Любош Менів

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права та процесу
Державного податкового університету, м. Ірпінь, Україна*

Процес гармонізації законодавства України з *acquis* ЄС (*acquis* - сукупність прав та обов'язків, що є спільними для всіх держав-членів ЄС) є непростим, тривалим і поступовим [2]. Щоб увідповіднити нормативно-правові акти у сфері захисту прав споживачів з нормами європейського права Україна зробила важливий і впевнений крок: 10 червня 2023 року був прийнятий новий Закон «Про захист прав споживачів» №3153-IX на основі законопроєкту №6134. Закон мав би набрати чинності через рік після його опублікування або з дня припинення воєнного стану. В умовах продовження воєнної агресії чинним залишається Закон «Про захист прав споживачів» №1023-XII, який не відповідає сьогоденним реаліям.

Новим Законом «Про захист прав споживачів» №3153-IX передбачена велика кількість змін, до найважливіших можна віднести:

1. Поширення дії Закону на інтернет-торгівлю. Передбачено створення Єдиного державного вебпорталу для споживачів («Портал е-покупець») - електронної інформаційно-комунікаційна системи, в рамках якої здійснюються збирання, накопичення, обробка, захист, облік та надання споживачам інформації про суб'єктів електронної комерції, а також комунікація суб'єктів електронної комерції, споживачів, центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері державного нагляду (контролю) за додержанням законодавства про захист прав споживачів, та інших державних органів, які здійснюють захист прав споживачів у відповідних сферах у межах компетенції [1].

Портал е-покупець передбачає створення електронних кабінетів користувачів, завдяки чому буде здійснюватися спілкування суб'єктів інтернет-торгівлі; подачу звернень про порушення прав споживачів; перевірка та оцінка якості послуг.

2. Новий Закон передбачає розширення переліку санкцій для захисту прав споживача

3. Окремий розділ Закону присвячено питанню врегулювання заборони нечесної комерційної торгівлі. Чинний Закон має загальне положення щодо цього питання.

4. За новим Законом буде розширена сфера його дії на відносини продавець-покупець харчової продукції.

5. Значно розширений понятійно-категоріальний апарат. У документ введено такі терміни: «портал е-покупець», «перевірений продавець», «договір таймшеру», «комерційна гарантія», «маркетплейс», «класифайд», «прайс-агрегатор» тощо.

6. Новий Закон збільшує кількість органів та установ, куди споживач має право звертатися зі скаргами на порушення своїх прав, а також значно розширює перелік штрафів, що можуть застосовуватися до суб'єктів господарювання.

7. Закон визначає вимоги у сфері мовних питань та інформації про продукцію, забороняючи подавати інформацію про продукцію мовою країни-агресора. Нагляд за дотриманням вимог щодо мови обслуговування та мови інформації для споживачів здійснюють Державна служба України з питань безпечності харчових продуктів і захисту споживачів разом з Уповноваженим із захисту державної мови.

Новий Закон «Про захист прав споживачів» №3153-IX передбачає глибоке оновлення законодавства у сфері захисту прав споживачів, що наблизить його до європейських правових стандартів, за якими поліпшення добробуту споживачів та їх захист є важливими цінностями Європейського Союзу.

Список використаних джерел:

1. Про захист прав споживачів: Закон України від 10.06.2023 р. № 3153-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3153-20#Text> (дата звернення: 22.10.2025 р.)

1. Байко Р.Р., Васильєва Л.І. Захист прав споживачів в Європейському Союзі в контексті наближення українського законодавства до європейських стандартів. Financial and economic analysis office in the VRU (FEAO). Київ. 2016. С. 12. URL: <https://surl.lt/bwmacz>

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ ТА АВТОРСЬКЕ ПРАВО

Надія Маринич

*здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського) рівня, ННІ права
Державного податкового університету, м. Ірпінь, Україна*

За останні кілька років штучний інтелект перестав бути лише науковою фантастикою. Сьогодні він пише тексти, малює картини, створює музику та допомагає в науці. Але разом із новими можливостями з'явилися і серйозні юридичні питання. Одне з них - як застосовувати авторське право до творів, створених за допомогою ШІ, та хто має вважатися автором такого контенту. Штучний інтелект здатен генерувати творчий контент: тексти, зображення, відео, музику. При цьому чинне авторське законодавство більшості країн визнає автором лише людину, а не технологію.[1;2] Авторське право історично створювалося для захисту людської творчості. Коли закони формувалися, ніхто не міг уявити, що "машина" здатна створювати музику або писати книги. Виникає логічне запитання: якщо ШІ створив картину, а людина лише ввела запит - чи справді це людський творчий акт? З одного боку, автором є користувач, адже він дає ідею. З іншого - основну роботу робить алгоритм, який не має свідомості, але все ж генерує результат.[5].

У 2023–2024 роках у США та ЄС авторські права не визнали за творами, створеними повністю ШІ. Суд у США відмовив у реєстрації "картини", створеної нейромережею без прямого творчого вкладу людини.[8;9].

ШІ навчається на величезних масивах даних, які включають і захищені авторським правом твори. Щоб модель навчилася писати, малювати чи складати музику, їй потрібні приклади реальних творів. Частина цих даних належить художникам, фотографам, музикантам і письменникам. Звідси виникає питання етики та права: чи справедливо, що компанії заробляють на моделях, які навчались на чужих роботах без дозволу? З одного боку, ШІ не копіює, а «узагальнює» інформацію. З іншого - деякі результати можуть бути дуже схожими на оригінали. Художники вже подавали колективні позови проти розробників моделей зображень.[7;9].

У музичній індустрії зростає занепокоєння через штучно створені "пісні-двійники" з голосами артистів. Чинні закони не готові до реальності, де творчість може бути частково або повністю автоматизована. Сучасне авторське право не враховує роль алгоритмів і ступінь участі людини під час створення твору. Чи можемо ми застосовувати старі норми до нових технологій?[3;6] Ймовірно, потрібні спеціальні правові режими для контенту ШІ або нові категорії авторських прав, де буде врахована: роль людини, ступінь творчої участі, характер інструменту.

ШІ не має правосуб'єктності - тобто не може володіти правами чи нести відповідальність. Закон визнає суб'єктом права лише людину чи юридичну особу. Алгоритм - це інструмент, подібно до фотоапарата чи комп'ютера. Тому

питання: якщо твір порушує авторське право, то хто винен - користувач чи розробник?

Очевидно, що сьогодні відповідальність лежить на людині, але в майбутньому, ймовірно, будуть деталізованіші правила. У більшості міжнародних законів прямо зазначено: штучний інтелект не може бути автором. Претензії щодо порушень подаються проти людей або компаній. Попри те, що ШІ здатен генерувати складний та цікавий контент, він не створює ідей “з нуля”. Наголос важливо робити на тому, що саме людина: формулює творчу задачу, контролює процес створення, оцінює результат, несе відповідальність за використання контенту. Тому ШІ варто розглядати як сучасний інструмент - подібно до фотоапарата або музичного редактора. Навіть якщо ШІ створює унікальний результат, він не “розуміє”, що робить.[1;2].

Немає наміру, емоцій, естетичного задуму - лише обробка даних. Творчість людини включає: емоції, досвід, культурний контекст, особистий стиль. ШІ ж тільки відтворює закономірності, які помітив у даних. Окрема дискусія ведеться щодо ситуацій, коли штучний інтелект імітує стиль конкретного автора або музиканта. Наприклад:

1. картини “у стилі Ван Гога”.
2. музика “як у The Weeknd”.
3. тексти у стилі відомого письменника.

Формально стиль не захищається авторським правом, але це викликає етичні питання і суперечки між митцями та ІТ-компаніями. Інша позиція - розвиток штучного інтелекту, навпаки, розширює можливості творчості: дає інструменти тим, хто не має технічних навичок (малювати, грати, знімати відео), допомагає генерувати ідеї, може стати “співавтором”, але не конкурентом. Багато художників вже використовують нейромережі як частину творчого процесу.[7;8]

Отже, із зазначеного вище можна зробити висновок, що штучний інтелект суттєво змінює сучасне розуміння творчості та авторського права. Хоча ШІ здатний створювати тексти, музику чи зображення, він залишається лише інструментом без свідомості, емоцій та творчого задуму. Саме тому законодавство більшості країн визнає автором виключно людину. Наразі твори, створені повністю штучним інтелектом, не можуть отримати повноцінний правовий захист. Водночас навчання моделей на роботах справжніх авторів викликає етичні та юридичні суперечки. Питання використання стилів художників і музикантів також залишається спірним і потребує чіткого регулювання. Очевидно, що традиційні норми авторського права не враховують реалій епохи штучного інтелекту. Тому в майбутньому можуть з'явитися нові правові механізми, які визначатимуть ступінь людської участі та відповідальність. Важливо зберегти баланс між захистом прав творців та підтримкою технологічного прогресу. ШІ має бути не заміною людині, а інструментом для розширення її творчих можливостей.

Список використаних джерел:

1. Про авторське право і суміжні права : Закон України від 23 груд. 1993 р. № 3792-XII // Відомості Верховної Ради України. 1994. № 12. Ст. 90. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/3792-12>(дата звернення 03.11.2025).
2. Про правові основи інтелектуальної власності : Закон України від 23 груд. 1993 р. № 3689-XII // Відомості Верховної Ради України. 1994. № 9. Ст. 75. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/3689-12> (дата звернення 03.11.2025).
3. Постанова Кабінету Міністрів України «Про забезпечення розвитку інформаційних технологій та штучного інтелекту» від 10 серп. 2021 р. № 852. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/852-2021> (дата звернення 03.11.2025).
4. Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері зв'язку та інформації. Положення про захист авторських прав у цифровому середовищі. URL: <https://nkrzi.gov.ua> (дата звернення 03.11.2025).
5. Костенко О. В. Авторське право та нові технології: проблеми та перспективи // Юридичний вісник України. 2022. № 6. С. 45–52.
6. Шевченко М. І. Штучний інтелект і права інтелектуальної власності: монографія. – Київ : Наукова думка, 2021. 312 с.
7. Євтушенко С. П. Творчість людини та роль алгоритмів у сучасному мистецтві // Сучасна наука і технології. 2023. № 4. С. 78–86.
8. OECD. Artificial Intelligence and Intellectual Property: Policy and Legal Challenges. – Paris : OECD Publishing, 2022. URL: <https://www.oecd.org/> (дата звернення 03.11.2025).
9. European Union Intellectual Property Office (EUIPO). AI and Copyright: Key Issues. – Alicante, 2023. URL: <https://euipo.europa.eu/> (дата звернення 03.11.2025).

ПРАВОВІ НАСЛІДКИ ФІКТИВНОГО ТА УДАВАНОГО ПРАВОЧИНУ: АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ

Карина Марченко

курсантка 2-го курсу Навчально-наукового інституту поліцейської діяльності Національної академії внутрішніх справ, м. Київ, Україна

Науковий керівник: Андрій Петровський

*кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри цивільного права та процесу
Національної академії внутрішніх справ, м. Київ, Україна*

У сучасних умовах розвитку приватноправових відносин інститут правочинів набуває особливої значущості як підґрунтя цивільного обороту. Однією з ключових гарантій стабільності договірних відносин є забезпечення їх дійсності та правової визначеності. Саме тому проблема фіктивних та удаваних правочинів залишається однією з найбільш дискусійних у науці цивільного права та практиці правозастосування. З одного боку, учасники цивільних відносин користуються принципом свободи договору, з іншого – зловживання цим принципом шляхом вчинення правочинів, що не відповідають їх реальній волі, призводить до порушення прав інтересів третіх осіб, держави або суспільства в цілому.

Відповідно до ст. 234 ЦК України *фіктивний правочин* – це правочин, який вчиняється без наміру створення правових наслідків, що ним обумовлювалися. Його ключовою ознакою є повна відсутність внутрішньої волі сторін до настання правових наслідків. Тобто, сторони лише створюють зовнішній вигляд правової дії, не бажаючи її реального виконання. Такий правочин є нікчемним, а отже не потребує судового визнання для встановлення його недійсності. Фіктивність може мати місце у випадках, коли особа оформлює договір купівлі-продажу з метою уникнення звернення стягнення на майно або приховування активів. *Удаваний правочин*, відповідно до статті 235 ЦК України, є таким, що вчинений сторонами для приховування іншого правочину, який вони насправді вчинили. Йдеться не про відсутність волі як такої, а про невідповідність форми вираження волі її справжньому змісту. Удаваний правочин формально створює уявлення про одну правову дію (наприклад, дарування), а фактично має на меті іншу (купівля-продаж). Особливістю цього правочину є те, що наслідки визначаються саме тим правочином, який був прихований сторонами, тобто визнається дійсним або недійсним залежно від відповідності вимогам закону [1].

І. В. Спасибо-Фатеева визначає фіктивний правочин як «правовий фантом», який створює лише зовнішню оболонку правової дії, не маючи внутрішнього волевиявлення. Такий правочин є нікчемним і з моменту вчинення не породжує жодних юридичних наслідків, за винятком зобов'язання сторін повернути все отримане (реституція). О. В. Дзера підкреслює, що правова

природа фіктивного правочину полягає не в його порушенні вимог закону, а у відсутності правового змісту: «це правочин, позбавлений волі як елемента юридичного складу» [2, с.152].

Щодо удаваного правочину, то його наслідки значно ширші. Удаваний правочин може породжувати правові наслідки, оскільки фактично вчинений прихований правочин може бути дійсним. На думку Р. О. Стефанчука, удаваність не є дефектом волі, а є дефектом форми волевиявлення. Внаслідок цього суд з'ясовує справжню волю сторін і визнає дійсним саме той правочин, що відповідає змісту внутрішнього волевиявлення [3, с.201].

На практиці фіктивні правочини часто використовуються: а) для створення уявлення про активи (наприклад, «продаж» майна родичу, щоб уникнути стягнення боргів); б) для оформлення формального статусу (наприклад, фіктивні трудові договори з метою отримання пільг). Юридичний наслідок такого правочину полягає в тому, що держава ігнорує сам факт укладення договору.

Удаваний правочин відрізняється тим, що сторони дійсно мають намір укласти договір, але приховують його під виглядом іншого. Тобто в цьому випадку правова ілюзія використовується не для створення пустого ефекту, а для маскування реальних правовідносин. Приклади удаваних правочинів у повсякденній практиці: оформлення договору дарування замість купівлі-продажу для уникнення податків; передача майна за договором позики, хоча фактично це інвестиція; продаж підприємства через серію договорів, що прикривають реального покупця [4, с.232].

Юридична логіка така: закон не карає сторони за бажання приховати свій намір, але оцінює їх справжню волю. У цивілістичній доктрині підкреслюється, що фіктивні та удавані правочини не можуть розглядатися як тотожні явища, оскільки вони мають різну правову природу та різні правові наслідки. Якщо фіктивний правочин не породжує жодних цивільно-правових наслідків, то удаваний правочин може мати наслідки відповідно до того правочину, який сторонами приховано. Такий підхід підтримується Верховним Судом України у постанові від 14 березня 2023 року, де наголошено, що при кваліфікації правочину суд повинен встановити справжню волю сторін, незалежно від назви або форми правового документа. Фіктивний правочин визнається нікчемним, оскільки, не породжує правових наслідків з моменту його вчинення. Тобто, сторони повертаються у первісний стан, а все отримане за таким правочином підлягає поверненню як безпідставно набуте. Верховний Суд у постанові від 21 червня 2024 року у справі №522/4514/21 зазначив, що фіктивний правочин не може бути легалізований навіть за згодою сторін, адже він суперечить загальним засадам цивільного обороту. Такий правочин спрямований не на досягнення правового результату, а на його імітацію, що становить загрозу правовій визначеності та підриває принцип добросовісності [5].

Актуальність проблеми посилюється в контексті правової доктрини добросовісності та превентивного правозастосування. У науковій літературі звертається увага на те, що фіктивні правочини є проявом правового нігілізму,

тоді як удавані правочини свідчать про намагання сторін адаптувати правову форму до фактичних економічних відносин. Це зумовлює необхідність удосконалення законодавства в частині встановлення критеріїв розмежування цих правочинів, а також запровадження ефективних правових механізмів запобігання зловживанням. Особливу складність становить доведення фіктивності або удаваності правочину. Судова практика свідчить про те, що ключовим є не форма документа, а поведінка сторін після його укладення. Якщо сторони не вчиняють дій, спрямованих на виконання правочину, це свідчить про його фіктивний характер. Якщо ж сторони виконують фактичні дії, але вони не відповідають зазначеній у договорі правовій природі, правочин визнається удаваним. Таким чином, правові наслідки фіктивних та удаваних правочинів мають різну правову спрямованість: у першому випадку – це повна відсутність правового ефекту, у другому – встановлення дійсного правового змісту. Удосконалення правового регулювання повинно бути спрямоване на посилення механізмів виявлення фіктивних правочинів, запровадження цифрових інструментів фіксації правочинів та вдосконалення інституту доказів. Необхідним є також уточнення законодавчих положень щодо правових наслідків удаваних правочинів, особливо в аспекті відповідальності сторін за навмисне приховування дійсного правочину з метою уникнення виконання цивільно-правових зобов'язань.

Фіктивні та удавані правочини становлять дві окремі цивільно-правові категорії, які мають спільну рису – невідповідність між внутрішньою волею та зовнішнім волевиявленням, однак суттєво різняться за правовою природою та наслідками. Фіктивний правочин є нікчемним і не створює правових наслідків, тоді як удаваний правочин може породжувати наслідки відповідно до прихованого правочину [6, с. 112].

Таким чином, можемо дійти висновку, що фіктивні та удавані правочини є складними цивільно-правовими конструкціями, що мають різну правову природу та правові наслідки. Фіктивний правочин є абсолютно нікчемним і не породжує жодних правових результатів, тоді як удаваний правочин може мати юридичну силу в тій частині, що відповідає дійсній волі сторін. Судова практика підтверджує, що ключовим елементом кваліфікації таких правочинів є встановлення внутрішньої волі сторін та аналіз фактичних дій після укладення правочину. Актуальність даної проблеми зумовлює необхідність удосконалення законодавства, посилення принципу добросовісності та забезпечення правової визначеності у цивільному обороті.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
2. Дзера О.В. Правочини у цивільному праві України: Монографія. – К.: Юрінком Інтер, 2022. – с. 152-210 – URL: https://duikt.edu.ua/uploads/l_947_69687759.pdf

3. Стефанчук Р.О. Договір у цивільному праві: правова природа та структура. – К.: Видавничий Дім, 2021. – с.201-207 - URL: <https://stefanchuk.com/wp-content/uploads/2024/03/%D0%A1%D1%82%.pdf>
4. Кузнецова Н.С. Цивільне право України: Загальна частина. – К.: Алерта, 2023. – с.234-241 – URL: https://fpk.in.ua/images/biblioteka/3bac_pravo/Tsyvilne-pravo_Zahalna-chastyna_navchalnyi-posibnyk_KhNUVS_2022.pdf
5. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 12.09.2023 у справі №910/3158/20. – URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/97386455>
6. Харитонов Є.О. Інститут недійсності правочинів у системі приватного права. – Одеса: Юридична література, 2020. – с. 112-170 - URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/317ff1ba-b6f6-40e2-8115-a1aff708ebd8/content>

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДОПОМІЖНИХ РЕПРОДУКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В УКРАЇНІ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Софія Михайлова

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
ННІ Права Державного податкового університету, м. Ірпінь, Україна*

Науковий керівник: Людмила Самілик

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права та процесу
Державного податкового університету, м. Ірпінь, Україна*

Сучасний розвиток медицини та біотехнологій призвів до істотних змін у сфері охорони репродуктивного здоров'я, зокрема - до появи та поширення допоміжних репродуктивних технологій (ДРТ). Ці методи - штучне запліднення, екстракорпоральне запліднення (ЕКЗ), сурогатне материнство, донорство гамет та ембріонів стикаються з численними викликами: відсутністю спеціалізованого закону, фрагментарним характером правового регулювання, неоднозначністю правового статусу залучених сторін та недосконалою системою контролю.

Це питання досліджувалось великою кількістю вітчизняних науковців, серед яких: А.П. Головащук, Л.Ю. Бельо, Я. Триньова, Л.В. Орел, В.М. Савченко, Л.П. Мартинюк, Н.А. Аблятіпова, О.О. Гладушняк та інші.

За роки незалежності України чисельність населення скоротилась на понад 10 млн осіб, включаючи втрати через окупацію територій. За даними державної статистики, в Україні у 2016 р. було зареєстровано 38 998 випадків жіночого безпліддя (77,67% серед усіх випадків жіночого і чоловічого безпліддя) та 11 210 випадків чоловічого безпліддя (22,32% відповідно). Однак, з кожним роком кількість випадків збільшується [1, с. 23].

Не дивлячись на те, що Україна входить до числа тих держав, які на законодавчому рівні дозволяють застосування допоміжних репродуктивних технологій, існує велика кількість правових колізій у цій сфері.

Основою законодавчого регулювання є Закон України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» (ст. 48), який передбачає можливість застосування допоміжних репродуктивних технологій за медичними показаннями [2]. Детальніше порядок їх використання визначено Наказом Міністерства охорони здоров'я України №787 від 09.09.2013 р. «Про затвердження Порядку застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні» [3].

На відміну від України, країни Європейського Союзу мають більш розвинену нормативну базу. Так, у Німеччині діють спеціальні закони, які визначають правові та етичні межі застосування ДРТ, передбачають обмеження щодо донорства та заборону комерційного сурогатного материнства [4].

Водночас Велика Британія запровадила ліцензування центрів ДРТ і створила наглядові органи - зокрема, Human Fertilisation and Embryology Authority (HFEA), що забезпечує етичний і правовий контроль у сфері репродуктивних технологій [5].

Повертаючись до правових колізій, в чому ж вони проявляються?

Так, статті 49–50 Сімейного кодексу України визначають, що дружина має право на материнство, а чоловік - на батьківство [6]. Отже, право жінки і чоловіка, які перебувають у зареєстрованому шлюбі, на материнство та батьківство закріплене чинним законодавством, зокрема шляхом застосування допоміжних репродуктивних технологій (ДРТ).

Постає питання: чи можуть особи, які не перебувають у шлюбі, але проживають у фактичних шлюбних відносинах, бути потенційними батьками?

Л.П. Мартинюк проводивши аналіз національного законодавства, звернула увагу що відповідно до ст. 3 СК України, сім'ю складають особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом і мають взаємні права та обов'язки [6]. Проте ч. 2 ст. 21 СК України зазначає, що проживання однією сім'єю без реєстрації шлюбу не створює прав та обов'язків подружжя [6]. Водночас ч. 1 ст. 74 СК регулює режим майна осіб, які проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі [7, с. 98].

З аналізу чинного сімейного законодавства випливає, що використання ДРТ передбачене лише для подружжя. Отже, особи, які перебувають у фактичних шлюбних відносинах, не належать до кола суб'єктів, що можуть скористатися цими технологіями.

Стаття 125 СК України визначає порядок встановлення походження дитини, батьки якої не перебувають у шлюбі. Якщо дитина народжується природним шляхом, закон забезпечує її реєстрацію та визнання батьківства. Водночас народження дитини із застосуванням ДРТ для таких осіб законодавчо не врегульовано [6].

Таким чином, нинішня норма порушує право осіб на батьківство та продовження роду, дискримінуючи їх за сімейним статусом. З цього приводу А. П. Головащук пропонує доповнити ст. 123 СК України частиною 4 такого змісту: «Жінка і чоловік, які не перебувають у шлюбі між собою, але проживають однією сім'єю та пов'язані спільним побутом, визнаються і записуються батьками дитини, народженої в результаті застосування допоміжних репродуктивних технологій за їх письмової згоди. Такі особи можуть скористатися репродуктивними технологіями за наявності медичних показань» [8, с. 99].

Отже, правове регулювання допоміжних репродуктивних технологій (ДРТ) в Україні залишається фрагментарним і потребує суттєвого вдосконалення. Незважаючи на наявність базових норм у Законі України «Основи законодавства про охорону здоров'я» та відповідному наказі МОЗ, чинне законодавство не охоплює всього спектра питань, що виникають при застосуванні ДРТ. Зокрема, чітко не визначено коло суб'єктів, які мають право скористатися цими технологіями, не врегульовано правовий статус осіб, що

перебувають у фактичних шлюбних відносинах, а також порядок встановлення батьківства при використанні ДРТ.

У перспективі розвитку правового регулювання ДРТ в Україні доцільно:

1. Прийняти окремий закон, який би комплексно врегулював питання застосування репродуктивних технологій, зокрема сурогатного материнства, донорства гамет і ембріонів.
2. Визначити правовий статус та права всіх учасників процедур - батьків, донорів, сурогатних матерів і медичних закладів.
3. Розширити коло осіб, яким дозволено скористатися ДРТ, включивши тих, хто перебуває у фактичних шлюбних відносинах.
4. Запровадити систему державного нагляду та етичного контролю за діяльністю центрів репродуктивної медицини за зразком HFEA (Велика Британія).

Таким чином, удосконалення правового регулювання у сфері ДРТ має не лише усунути існуючі колізії, а й забезпечити реальну реалізацію права кожної особи на батьківство, відповідно до принципів гуманізму, рівності та поваги до людської гідності.

Список використаних джерел:

1. Бельо Л.Ю. Сучасний стан та перспективи розвитку правового регулювання використання допоміжних репродуктивних технологій. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2020. № 2. С. 23–27.
2. Закон України «Основи законодавства України про охорону здоров'я». *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text>.
3. Про затвердження Порядку застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1697-13#Text>.
4. Корольова Н. Як лікують від безпліддя у Німеччині. *dw.com*. URL: <https://www.dw.com/uk/як-лікують-від-безпліддя-у-німеччині/a-44823562>.
5. HFEA: UK fertility regulator. *Human Fertilisation & Embryology Authority (HFEA)*. URL: <https://www.hfea.gov.uk/>.
6. Сімейний кодекс України. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>.
7. Мартинюк Л.П. Правове регулювання застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні: проблемні аспекти. *Вісник ОНУ імені І. І. Мечникова. Правознавство*. 2019. Т. 24, № 1. С. 93–105.
8. Головащук А.П. Цивільно-правове регулювання відносин, пов'язаних із застосуванням допоміжних репродуктивних технологій. Дис. на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2017. 258 с.

ШЛЮБНИЙ ДОГОВІР ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАПОБІГАННЯ КОНФЛІКТІВ У СІМЕЙНИХ ВІДНОСИНАХ

Аліна Михайлюк

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Навчально наукового інституту права Державного податкового
університету, м. Ірпінь, Україна*

Науковий керівник: Людмила Самілик

*кандидат, юридичних наук., доцент,
доцент кафедри цивільного права та процесу
Державного податкового університету, м. Ірпінь, Україна*

Зростання кількості розлучень, зміна економічних ролей чоловіка й жінки, розвиток підприємництва та приватної власності зумовлюють потребу у правовому механізмі, що дозволяє попереджати конфлікти, а не лише вирішувати їх у судовому порядку. Шлюбний договір виступає засобом правової превенції, оскільки дає можливість сторонам заздалегідь визначити порядок розподілу майна, фінансових зобов'язань і прав у разі розірвання шлюбу, що сприяє стабільності сімейних відносин і формуванню відповідального ставлення до шлюбу як правового інституту.

Інститут шлюбного договору в українському сімейному праві є одним із найменш досліджених, хоча його практичне значення з кожним роком зростає. Умови сучасного життя, соціальна мобільність, поява спільного бізнесу у подружжя та зміна традиційних уявлень про ролі чоловіка й жінки у шлюбі призводять до необхідності заздалегідь визначати правила взаємодії, розподілу майна й фінансових зобов'язань.

Укладання шлюбного договору не є проявом недовіри між майбутнім подружжям, а навпаки, демонструє прагнення до усвідомленого партнерства, заснованого на взаємній згоді й чіткому розумінні прав та обов'язків сторін [3]. Такий підхід дозволяє попередити низку конфліктів, що виникають у процесі спільного життя або після розірвання шлюбу, адже саме невизначеність у майнових питаннях часто стає причиною судових спорів.

Згідно зі статтею 92 Сімейного кодексу України, шлюбний договір може бути укладений як до реєстрації шлюбу, так і після неї. Його зміст має бути спрямований на врегулювання майнових відносин між подружжям, а також між ними та їхніми дітьми. На практиці це означає, що сторони можуть заздалегідь домовитися про правовий режим майна, порядок користування спільними об'єктами, участь у витратах на сімейні потреби, а також визначити умови користування житлом після розлучення. Договірна форма регулювання дає змогу уникнути суперечностей, які виникають під час поділу майна, оскільки заздалегідь встановлені правила набувають юридичної сили і підлягають обов'язковому виконанню. У багатьох випадках саме наявність шлюбного

договору дозволяє сторонам завершити шлюб без судових конфліктів, зберігши взаємну повагу та мінімізувавши емоційні й фінансові втрати [7].

За даними Міністерства юстиції України, частка зареєстрованих шлюбів, у яких укладається договір, не перевищує 5 %. Причинами такого явища є недостатній рівень правової обізнаності громадян, побоювання, що договір зруйнує довіру між партнерами, а також стереотипне уявлення про шлюб як суто моральний союз [4].

Проте європейський досвід показує іншу тенденцію. У Німеччині, Франції, Польщі чи Чехії шлюбний договір є нормальним інструментом цивілізованого врегулювання відносин, який сприймається як форма правового захисту обох сторін. Для України цей досвід є орієнтиром у контексті зміцнення правової культури та розвитку правосвідомості населення.

Функція шлюбного договору полягає не лише у розмежуванні прав на майно, а й у профілактиці конфліктів, які можуть виникнути внаслідок нерівності доходів, різних фінансових очікувань або несправедливого розподілу обов'язків [2]. Завдяки договору подружжя має можливість передбачити порядок ведення спільного бюджету, визначити розмір фінансової підтримки одного з подружжя у разі розірвання шлюбу чи непрацездатності, встановити правила користування коштами, що надходять від підприємницької діяльності [1]. Такий підхід сприяє прозорості у фінансових питаннях і формує довіру, побудовану не на емоціях, а на чітких правових гарантіях. Крім того, наявність договору зменшує ризик зловживань, наприклад, коли один із партнерів намагається приховати майно або вивести активи під час розлучення. Хоча Сімейний кодекс обмежує можливість включення до договору положень, що суперечать правам дитини, все ж сторони можуть узгодити питання матеріального забезпечення, спадкування, використання спільних житлових приміщень або фінансування освіти дітей. Це дозволяє уникнути тривалих спорів і судових процесів, у яких часто страждають саме неповнолітні. Водночас необхідно забезпечити, щоб умови договору не порушували принцип рівності подружжя та не погіршували становище одного з них, що є обов'язковою вимогою під час нотаріального посвідчення.

На сучасному етапі розвитку сімейного права актуальною є проблема відсутності єдиної судової практики щодо тлумачення положень шлюбного договору. У деяких випадках суди визнають окремі його пункти недійсними через невідповідність нормам моралі або закону. Це свідчить про необхідність удосконалення правової бази, зокрема, уточнення меж договірної регуляції у сфері сімейних відносин [6].

Дискусійним залишається питання щодо можливості визначення у договорі порядку користування особистим майном, що було набуто до шлюбу, або умов фінансової компенсації у разі зради чи інших порушень сімейних обов'язків. Потребує подальшого законодавчого врегулювання і питання шлюбних договорів між громадянами України та іноземцями, адже такі угоди дедалі частіше мають міжнародний елемент.

Порівняльно-правовий аналіз свідчить, що більшість європейських країн визнають широкі можливості сторін у визначенні змісту шлюбного договору. Зокрема, у Німеччині він може передбачати не лише майнові аспекти, а й порядок виховання дітей чи догляду за літніми батьками. В Італії та Іспанії закон прямо дозволяє встановлювати різні правові режими власності: спільну, часткову або роздільну [4]. В Україні така деталізація поки відсутня, проте поступово формується тенденція до розширення договірних можливостей подружжя. Це відкриває перспективи гармонізації українського сімейного права з європейськими стандартами, що сприятиме розвитку правової культури сімейних відносин [1].

Підвищення ефективності шлюбного договору як інструменту запобігання конфліктам можливе лише за умови активної просвітницької роботи серед населення. Необхідно формувати у громадян розуміння, що договір не суперечить ідеї любові чи довіри, а навпаки — зміцнює їх, створюючи правову стабільність у шлюбі. Доцільно розробити типові зразки договорів, рекомендації для нотаріусів і сімейних консультантів, які допоможуть майбутньому подружжю усвідомлено визначати умови співжиття. Також доцільно впровадити роз'яснювальні програми у системі вищої освіти та медіа, щоб популяризувати культуру договірного врегулювання спорів [5].

Шлюбний договір є дієвим інструментом гармонізації сімейних відносин та попередження конфліктів, який поєднує у собі елементи правової передбачуваності й взаємної відповідальності. Його ефективність залежить від правової обізнаності громадян, рівня довіри між подружжям та професійної підготовки юристів, які супроводжують укладення договору. Подальший розвиток правового регулювання у цій сфері має бути спрямований на спрощення процедури укладення, підвищення юридичної грамотності населення та забезпечення балансу інтересів сторін. Це дозволить розглядати шлюбний договір не лише як технічний правовий інструмент, а як складову культури партнерських взаємин і превентивного врегулювання сімейних спорів.

Список використаних джерел:

1. Бартошко О. Шлюбний договір. *Вісник Пенсійного фонду України*. 2006. № 10. С. 34–35.
2. Буковецька Н. Як укласти шлюбний договір. *Юридичний вісник України*. 2013. 1–7 черв. С. 15.
3. Дідук А., Кушнір Я. Шлюбний договір як регулятор майнових відносин подружжя. *Scientific works of national aviation university. series: law journal "air and space law"*. 2024. Т. 3, № 72. С. 140–145. URL: <https://doi.org/10.18372/2307-9061.72.19073> (дата звернення: 21.10.2025).
4. Зуєва Н. В. Шлюбний договір як регулятор сімейних відносин. *Право та юстиція*. 2018. № 1 (2). С. 182–187.
5. Романович І. І. Шлюбний договір в українському законодавстві : thesis. 2018. URL: <http://er.nau.edu.ua/handle/NAU/34813> (дата звернення: 21.10.2025).

6. Сечина Є. І. Шлюбний договір та його аспекти : thesis. 2015.
URL: <http://repository.kpi.kharkov.ua/handle/KhPI-Press/16267>(дата звернення: 21.10.2025).
7. Ульяненко О. О. Шлюбний договір у сімейному праві України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2003. 22 с.

ЗАХИСТ ПРАВ ДЕПОРТОВАНИХ ДІТЕЙ У ПРИВАТНО-ПРАВОВИХ ВІДНОСИНАХ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Валентин Підгородецький

*здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти навчально-наукового інституту права Державного податкового університету
м. Ірпінь, Україна*

Депортація дітей залишається однією з найболючіших проблем сучасного міжнародного права та внутрішнього правопорядку. Особливо гостро це питання постало для України у контексті збройного конфлікту, коли тисячі дітей були насильно вивезені на території Російської Федерації. Однак проблема захисту прав депортованих дітей виходить за рамки публічного права і торкається приватно-правових відносин, які виникають у процесі їхньої реадаптації, розшуку та відновлення прав.

Як зазначає Д. Герасимчук, виділяють п'ять сценаріїв, за якими російські загарбники здійснюють депортацію українських дітей, а саме: спершу вбивають батьків і потім забирають дітей; розлучають дітей з батьками під час фільтраційних заходів; вивозять із закладів інституційного догляду; вилучають із біологічних родин шляхом позбавлення батьків під вигаданими приводами батьківських прав або змушують батьків підписати «папірець» щодо дозволу вивезти в «оздоровчі» табори, звідки дітей уже не повертають додому [1].

На нашу думку, депортовані діти перебувають у складній ситуації, коли традиційні приватно-правові механізми виявляються неспроможними. Укладення цивільних угод від імені депортованої дитини органами створює правовий вакуум: чинне цивільне законодавство України недостатньо регулює дійсність таких угод та можливість їх оскарження. Виникають питання щодо визнання правового статусу дитини, коли вона була в умовах окупації чи депортації. Як визнати угоду про опікунство, укладену в країні яка здійснила депортацію дитини, коли вона здійснена з порушенням міжнародного права? Це створює ситуацію, коли депортовані діти залишаються беззахисними перед недобросовісними особами, які намагаються експлуатувати їхні права на майно, спадщину або особисті немайнові блага.

Паралельно з цим виникає проблема захисту майнових прав. Тисячі дітей були розлучені зі своїм майном: нерухомістю, рахунками, спадщиною, цінними паперами. Механізм відновлення цих прав потребує не лише міжнародного визнання, але й розробки внутрішніх приватно-правових конструкцій. Спеціалізовані реєстри майна депортованих дітей та процедури його повернення мають отримати офіційний статус, визнаний у міжнародних відносинах, адже кожна депортована дитина має право на справедливе відновлення своїх цивільних прав без перешкод від держав, які здійснили депортацію.

Не менш важливим є захист особистих немайнових прав. Багато депортованих дітей позбавлені права на ім'я, громадянство, доступу до

освіти рідною мовою, збереження культурної ідентичності. Приватно-правові засоби, такі як позови про визнання прав, позови про захист честі та гідності, повинні бути адаптовані до специфіки депортаційного контексту. Однак судова практика в Україні поки що не виробила єдиного підходу до таких позовів, що призводить до розсіювання практики та непередбачуваності для самих дітей.

На наше переконання, для подолання цих викликів необхідна багатошарова стратегія. Перш за все, законодавство України потребує прийняття спеціального закону про статус депортованих осіб, який би містив розділ, присвячений приватно-правовому захисту дітей. Такий закон повинен передбачати особливості укладення цивільних угод за депортаційних обставин, механізми захисту контрактних прав, процедури відновлення спадкових прав та конкретизацію принципу найвищого інтересу дитини у приватних спорах.

Також, вважаємо за потрібне наголосити, що на міжнародному рівні необхідна гармонізація українського приватного права з конвенціями про захист дітей, включаючи визнання міжнародних судових рішень щодо депортованих дітей та можливість звернення до Європейського суду з прав людини як приватно-правового механізму захисту. Це створить єдиний простір правового захисту, у якому депортовані діти матимуть реальні можливості відстоювати свої права на всіх рівнях.

Отже, захист прав депортованих дітей у приватно-правових відносинах – це не лише юридичний, але й гуманітарний імператив XXI століття. Комплексний механізм такого захисту повинен поєднувати публічно-правові та приватно-правові засоби, забезпечуючи дійсне повернення дітей до нормального життя та відновлення їхньої правоздатності. Розвиток цієї сфери потребує послідовної законодавчої ініціативи, судової активності та міцної міжнародної кооперації. Лише через забезпечення надійного приватно-правового захисту, заснованого на принципах справедливості та дотримання прав людини, ми зможемо гарантувати, що депортовані діти не залишаться без юридичної допомоги та реальних механізмів захисту у боротьбі за свої фундаментальні права.

Список використаних джерел:

1. Герасимчук Д. Права дітей під час війни. *Укрінформ - актуальні новини України та світу*. URL: <https://surl.li/umognf>

ПРАВОВЕ ЗНАЧЕННЯ ДОСЯГНЕННЯ ДИТИНОЮ ПОВНОЛІТТЯ У СПРАВАХ ПРО ПОЗБАВЛЕННЯ БАТЬКІВСЬКИХ ПРАВ

Аліна Романенкова

*здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти Навчально-наукового інституту права Державного податкового університету
м. Ірпінь, Україна*

Науковий керівник: Ірина Чеховська

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри цивільного права та процесу
Державного податкового університету, м. Ірпінь, Україна*

Інститут позбавлення батьківських прав є одним із найбільш чутливих і складних правових механізмів, спрямованих на захист інтересів дитини. Його застосування розглядається як виключний захід впливу на батьків, які не виконують своїх обов'язків щодо виховання, утримання та розвитку дитини.

У більшості випадків підставою для позбавлення батьківських прав є умисне ухилення від виконання обов'язків, передбачених статтею 150 Сімейного кодексу України (далі – СК України), або ж наявність у батьків складних життєвих обставин, які унеможливають належне виконання ними своїх функцій. У будь-якому випадку порушуються основоположні права дитини на виховання, турботу та розвиток у сімейному середовищі.

Однак із досягненням дитиною повноліття постає питання: чи зберігає позбавлення батьківських прав своє правове значення, якщо особа вже перестає бути дитиною у розумінні сімейного законодавства?

Визначення правових наслідків повноліття у таких справах має важливе значення як для забезпечення принципу найкращих інтересів дитини, так і реалізації засад справедливості та пропорційності сімейно-правової відповідальності при затягуванні судового процесу.

Зміст статей 164-166 СК України, що регулюють відносини позбавлення батьківських прав нерозривно пов'язується із застосуванням даного заходу поряд із поняттям «дитини».

Так, відповідно до ч.1 ст. 166 СК України право на звернення до суду з позовом про позбавлення батьківських прав мають один з батьків, опікун, піклувальник, особа, в сім'ї якої проживає дитина, заклад охорони здоров'я, навчальний або інший дитячий заклад, в якому вона перебуває, орган опіки та піклування, прокурор, а також сама дитина, яка досягла чотирнадцяти років [1].

Поняття «дитина» визначено як нормами міжнародного, так і національного законодавства. Дитиною є кожна людська істота до досягнення нею 18-річного віку, якщо за законом, застосованим до даної особи, вона не досягла повноліття раніше (стаття 1 Конвенції ООН про права дитини) [2].

Аналогічне за змістом визначення міститься в Законі України «Про охорону дитинства», де дитиною вважається особа віком до 18 років (повноліття), якщо згідно із законом, застосованим до неї, вона не набуває повноліття раніше [3].

Такий зв'язок пояснюється тим, що переважна кількість батьківських прав та обов'язків стосується дитини до досягнення нею повноліття. Після досягнення повноліття особа втрачає правовий статус дитини за змістом закону.

Варто зауважити, що наука сімейного права до особливостей батьківських правовідносин відносить, зокрема строковий характер. Батьківські правовідносини виникають з моменту народження дитини або прийняття дитини у сім'ю і припиняються з досягненням дитиною повноліття. В окремих випадках сімейне законодавство регулює відносини між батьками і повнолітніми дочкою, сином, тому є всі підстави стверджувати, що батьківські правовідносини не припиняються після досягнення дитиною 18 років. Настання повноліття є підставою лише для зміни обсягу батьківських прав та обов'язків, тоді як між батьками та дочкою, сином зберігається правовий зв'язок як батьків та дитини. Це відповідно означає й існування між ними взаємних особистих немайнових та майнових прав і обов'язків, які є чинними впродовж усього життя, а окремі з них – навіть після смерті одного з них.

Тож навіть після досягнення дитиною повноліття батьки, які не позбавлені батьківських прав стосовно такої дитини, зберігають певні права та обов'язки щодо неї, які ґрунтуються на їх кровному спорідненні. Із повноліттям дитини «з'являються» права батьків на утримання з боку повнолітніх дочки, сина та виникають відповідні кореспондуючі їм обов'язки. Батьки, не позбавлені батьківських прав є спадкоємцями за законом своєї дитини.

Нормативне регулювання сімейних відносин між батьками та повнолітніми сином, дочкою є втіленням моральних засад суспільства, за яких батько та матір, які належно виконували свої обов'язки щодо власної дитини протягом тривалого часу (від народження і до досягнення дитиною повноліття, а в певних випадках навіть після досягнення повноліття), мають право на утримання від повнолітніх сина/дочки, а також на спадкування за законом.

Таким чином, факт досягнення дитиною повноліття на момент вирішення спору про позбавлення батьківських прав не може мати принципово вирішального значення під час розгляду справи, оскільки дорослішання дитини не може свідчити про належне виконання батьками своїх обов'язків.

Так, у справі №185/9339/21 предметом судового розгляду було питання про позбавлення батьківських прав. Особливістю справи є те, що на момент подання позову син сторін ще не досяг повноліття, однак на час ухвалення рішення судом першої інстанції він уже став повнолітнім. Така процесуальна ситуація зумовила необхідність правової оцінки того, чи може суд ухвалювати рішення про позбавлення батьківських прав стосовно особи, яка на момент розгляду справи вже втратила статус дитини у розумінні положень статті 6 СК України.

Верховний Суд, переглядаючи рішення судів, у постанові від 29.01.2024 у справі №185/9339/21 відступив від висновку колегій суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду, викладеного у постанові від 11 вересня 2019 року в справі № 219/3759/2014-ц (провадження № 61-48685св18), від 01 лютого 2023 року в справі № 761/6749/20 (провадження № 61-8129св22), а також колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду, викладеного у постанові від 04 жовтня 2021 року у справі № 686/16902/20 (провадження № 61-11412св21), про те, що у випадку, якщо на час подання позову про позбавлення батьківських прав дитина була неповнолітньою, досягнення нею повноліття на час вирішення справи є самостійною підставою для відмови у задоволенні позову про позбавлення батьківських прав.

Верховний Суд вказав, що приписи СК України та інших законодавчих актів не містять прямої заборони позбавлення батьківських прав після досягнення дитиною повноліття.

Тлумачення закону, яке призводить до настання такої ситуації, коли учасник сімейних відносин, який вчасно (до досягнення дитиною повноліття) реалізував своє право на судовий захист шляхом звернення до суду із позовом про позбавлення батьківських прав, отримує відмову у задоволенні позову, який, вочевидь, має для нього виняткове значення, фактично лише з тих підстав, що суд, незалежно від причин, не ухвалив рішення по суті спору до досягнення дитиною повноліття. Згаданий підхід не враховує те, що правові наслідки позбавлення батьківських прав поширюються і на правовідносини, які виникають після досягнення дитиною повноліття, тому суд після досягнення дитиною повноліття має продовжувати розгляд справи по суті для встановлення обґрунтованості або необґрунтованості позову про позбавлення відповідача батьківських прав та ухвалення відповідного судового рішення. ОП КЦС ВС також зауважує, що досягнення дитиною повноліття під час розгляду цивільної справи судом не може бути самостійною підставою для відмови у задоволенні позову про позбавлення батьківських прав [4].

Підсумовуючи вищезазначене, варто підкреслити, що наявність судової практики засвідчує наявність правової дискусії щодо застосовності інституту позбавлення батьківських прав у разі, коли дитина досягає повноліття під час розгляду справи. Суд визнає, що правові наслідки позбавлення батьківських прав, безумовно, виходять за межі повноліття і безпосередньо впливають на майнові та особисті немайнові відносини між батьками та повнолітнім сином, дочкою.

Водночас, ситуація висвітлює критичну необхідність уніфікації та вдосконалення положень Сімейного кодексу України за для забезпечення правової визначеності, попередження судових колізій і, зрештою, ефективного захисту прав та інтересів особи незалежно від її віку.

Список використаних джерел

1. Сімейний кодекс України : Закон України від 10.01.2002 №2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#n771> (дата звернення: 19.10.2025).
2. Конвенція ООН про права дитини від 20.11.1989 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#n283 (дата звернення: 19.10.2025).
3. Про охорону дитинства : Закон України від 26.04.2001 №2402-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text> (дата звернення: 19.10.2025).
4. Постанова Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 29.01.2024 у справі №185/9339/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117043621> (дата звернення: 19.10.2025).

ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПОДРУЖЖЯМ ПРАВА СПІЛЬНОЇ СУМІСНОЇ ВЛАСНОСТІ ТА ОСНОВИ ПРЕЗУМПЦІЇ СПІЛЬНОЇ СУМІСНОЇ ВЛАСНОСТІ

Орина Світлична

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

Навчально наукового інституту права

Державного податкового університету, м. Ірпінь, Україна

Науковий керівник: Людмила Самілик

кандидат, юридичних наук., доцент,

доцент кафедри цивільного права та процесу

Державного податкового університету, м. Ірпінь, Україна

Статус подружжя саме як суб'єкта майнових відносин визначається багатоаспектним правовим положенням, адже подружжя може перебувати у двох різних видах майнових правовідносин, зокрема, внутрішніх та зовнішніх. Внутрішні або сімейні правовідносини передбачають спільну або особисту приватну власність подружжя, натомість, зовнішні відносини у подружжя виникають у випадку, коли чоловік або дружина спільно або окремо вступають у правовідносини з третіми особами.

Виникнення особливого режиму власності подружжя відбувається безпосередньо після вступу до шлюбу. Внаслідок того, що сучасне сімейне законодавство приділяє найбільшу увагу спільній сумісній власності, актуальні проблеми реалізації та захисту відповідної власності вимагають детального наукового вивчення.

Частиною 3 статті 368 Цивільного кодексу України та частиною 1 статті 60 Сімейного кодексу України встановлено, що майно, набуте подружжям за час шлюбу, належить дружині та чоловікові на праві спільної сумісної власності незалежно від того, що один з них не мав з поважної причини (навчання, ведення домашнього господарства, догляд за дітьми, хвороба тощо) самотійного заробітку (доходу) [1; 2]. Так, зі змісту згаданої статті вбачається, що спільна сумісна власність в межах подружжя виникає виключно у випадку, коли останні набувають майно під час зареєстрованого шлюбу в державних органах реєстрації актів цивільного стану. Проте виникнення спільної сумісної власності потребує не тільки юридичного факту реєстрації шлюбу, але й фактичного спільного проживання та ведення господарства подружжям. Тобто, право на спільне майно залежить від того, чи було воно придбано під час шлюбу та чи є результатом дійсної спільної праці подружжя.

Більше того, положеннями статті 74 СК України також передбачено, якщо жінка та чоловік проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою або в будь-якому іншому шлюбі, майно, набуте ними за час спільного проживання, належить їм на праві спільної сумісної власності, якщо інше не

встановлено письмовим договором між ними [1]. З огляду на згадане подружжя не позбавлене права визначити правовий режим набутого майна на договірних засадах – тобто майно, яке вони набули під час шлюбу, визначити як спільну часткову власність або ж особисту приватну власність кожного з них [3].

Об'єкт спільної сумісної власності подружжя може включати будь-яке майно, яке не виключене з цивільного обороту, при цьому, це майно не повинно належати до особистої приватної власності чоловіка або дружини згідно з положеннями Глави 7 СК України. Так, із зазначеного слідує висновок, що Сімейний кодекс України чітко виокремлює певні види майна, які є приватною власністю дружини та чоловіка, та не може вважатись спільною власністю, зокрема, майно, набуте до шлюбу; майно, отримане в шлюбі внаслідок дарування чи спадкування; придбане за особисті кошти; а також житло, набуте одним із подружжя за час шлюбу внаслідок його приватизації [1].

Усі вищенаведені положення чинного законодавства, зокрема стаття 60 СК України, свідчать про презумпцію спільності права власності подружжя на майно, яке було набуто протягом шлюбу.

При цьому, українське законодавство містить певне розмежування щодо режиму спільної власності, зокрема, у ЦК України закріплено презумпцію про спільну часткову власність, яке застосовується до всіх співвласників у цивільних відносинах, натомість, СК України (стаття 60) передбачає презумпцію про спільну сумісну власність. Таке розрізнення зумовлене особливим правовим статусом осіб, оскільки другий режим застосовується виключно до відносин подружжя.

Слід звернути увагу на правову позицію Великої Палати Верховного Суду, викладену у постанові від 21.11.2018 у справі № 372/504/17, де зазначено наступне: «Зазначені норми закону свідчать про презумпцію спільності права власності подружжя на майно, яке набуто ними в період шлюбу. Ця презумпція може бути спростована й один із подружжя може оспорювати поширення правового режиму спільного сумісного майна на певний об'єкт, в тому числі в судовому порядку. Тягар доказування обставин, необхідних для спростування презумпції, покладається на того з подружжя, який її спростовує» [4].

Таким чином, основні характеристики спільного майна подружжя відображають «правову презумпцію спільності та рівності сумісного майна подружжя» і регулюють майнові взаємовідносини сім'ї. По-перше, майно, яке подружжя набуває під час шлюбу, вважається спільним, якщо інше не було встановлено договором або законом, а також чоловік і дружина мають абсолютно рівні права щодо цього майна. По-друге, право власності на спільне майно належить подружжю за відсутності конкретних часток кожного з них. По-третє, як вже зазначалось, права подружжя на спільне майно вважаються рівними, навіть якщо один із них не мав самостійного заробітку (наприклад, через навчання, догляд за дітьми або ведення домашнього господарства). Окрім зазначеного, кожен із подружжя вважається тим, хто діє в інтересах подружжя в момент, коли здійснює розпорядження спільним майном.

Отже, основним принципом регулювання майнових відносин подружжя є презумпція спільної власності, яка чітко визначена у статті 60 СК України, відповідно до якої майно, яке подружжя набуває протягом шлюбу, вважається спільним майном, якщо інше не передбачено законом чи відповідним договором. У цьому контексті презумпція забезпечує рівні права для чоловіка та дружини щодо спільного майна, не залежно від розміру їхнього доходу, або чи є у них поважні причини для відсутності такого доходу. У свою чергу, цей режим суттєво відрізняється від загального цивільного законодавства, в межах якого діє презумпція спільної власності з частковим володінням, підкреслюючи особливий правовий статус подружжя та необхідність захисту сімейних інтересів загалом.

Отже, правова презумпція спільності та рівності майна подружжя полягає в тому, що спільне майно належить чоловіку та дружині на рівних засадах, без визначення конкретних часток, а кожен із них, розпоряджаючись ним, вважається таким, що діє в інтересах такого подружжя.

Водночас, як підкреслювала Велика Палата Верховного Суду неодноразово у своїх постановах, така презумпція не є безумовною і може бути спростована виключно у судовому порядку. Можливість спростування виникає тоді, коли один з подружжя заперечує поширення режиму спільної сумісної власності на певний об'єкт, обґрунтовуючи та належним чином підтверджуючи той факт, що майно було придбане, наприклад, за його особисті приватні кошти або в результаті дарування чи спадкування. Таким чином, обов'язок довести обставини, які виключають спільний режим власності, лежить на тому з подружжя, хто вважає за потрібне оскаржити презумпцію.

Список використаних джерел:

1. Сімейний кодекс України в редакції від 12.09.2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>.
2. Цивільний кодекс України в редакції від 05.10.2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.
3. Круглова О. О. Правовий режим майна подружжя: нормативно-правове регулювання. Юридичний науковий електронний журнал. 2017. С. 99-101. URL: http://lsey.org.ua/6_2017/27.pdf.
4. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 21.11.2018 у справі № 372/504/17.

АВТОРСЬКЕ ПРАВО НА ТВОРИ ЗГЕНЕРОВАНІ ШТУЧНИМ ІНТЕЛЕКТОМ: ВИКЛИКИ ЧИННОМУ ЗАКОНОДАВСТВУ УКРАЇНИ

Юлія Синьковська

*здобувачка вищої освіти першого бакалаврського рівня
Державного податкового університету, м. Ірпінь, Україна*

Науковий керівник: Наталія Лаговська

*кандидат, юридичних наук., доцент,
доцент кафедри цивільного права та процесу
Державного податкового університету, м. Ірпінь, Україна*

В епоху широкого застосування цифровізації розвиток технологій штучного інтелекту (далі - ШІ) ставить ряд викликів традиційним підходам цивільного права, зокрема, у сфері авторських і суміжних прав. Одним із найскладніших питань є визначення правового статусу творів, створених за допомогою або повністю автоматично системами ШІ. Хто є автором, хто має виключні права, чи можна застосовувати класичні норми авторського права, чи необхідно формувати нові підходи – окреслені питання сьогодні є предметом жвавих наукових дискусій.

Традиційно авторське право базується на принципі, що твір є результатом інтелектуальної, творчої діяльності людини. Законодавство України закріплює, що автором може бути лише фізична особа, творчою працею якої створено твір. Таким чином, ключовими категоріями залишаються «оригінальність» і «творчий внесок». Як зазначають дослідники, оригінальність – це результат особистого інтелектуального зусилля, який відображає індивідуальні творчі рішення суб'єкта [1, с. 45]. Проте в умовах використання генеративних систем ШІ, які самостійно продукують тексти, зображення або музику, виникає проблема: чи можна говорити про «творчий внесок» людини, якщо результат створено алгоритмом? Більшість науковців і практиків дотримуються думки, що ШІ не може бути автором, оскільки не має свідомості, волі й творчої інтенції, притаманної людині. Водночас роль користувача, який формує запит (prompt) або задає параметри системі, також не завжди є достатньою для визнання його автором твору.

Зазначена дилема породжує колізію у правозастосуванні: продукт, створений ШІ, може бути новим, оригінальним за формою, але не містити людського творчого внеску, необхідного для охорони авторським правом. Деякі дослідники пропонують гібридну концепцію, за якої автором визнається особа, що зробила мінімальний творчий внесок у процес створення результату [2]. Інші вважають, що доцільно запровадити окремий правовий режим для «машинної творчості», який не ототожнював би її з традиційним авторським правом [3, с. 144].

Значним кроком у цьому напрямі стало ухвалення в Закону України «Про авторське право і суміжні права», яким запроваджено новий інститут – *sui generis* захисту для об'єктів, створених комп'ютерними програмами без участі людини [4]. Відповідно до статті 33, такі об'єкти охороняються економічними правами, а суб'єктом прав визнається особа, яка ініціювала створення або володіє програмою, що згенерувала результат [5; 6, с. 176]. Так, українське законодавство вперше закріпило правову охорону для ШІ-генерованих творів, однак без надання їм статусу результатів творчої діяльності людини. Даний крок наблизив Україну до передових тенденцій, водночас залишивши низку невирішених питань.

На практиці вже мають місце перші випадки реєстрації авторських прав на твори, створені з використанням ШІ. Так, у 2024 році Укрпатент уперше зареєстрував колекцію зображень, у створенні яких використовувалися алгоритми ШІ, наголосивши, що охорона поширюється лише на ті елементи, які є результатом творчої діяльності людини [7]. Проте залишаються невизначеними межі людської участі, критерії оригінальності та порядок передачі прав. Крім того, проблемним є питання навчання моделей ШІ на масивах захищених авторським правом творів. В українському законодавстві поки відсутні норми, які б дозволяли таке використання у межах винятку, подібного до «*fair use*», що створює правову невизначеність [8].

Окремої уваги потребує питання відповідальності за порушення авторських прав у разі використання ШІ. Якщо система створює результат, який копіює чи модифікує елементи чужих творів, виникає питання: хто несе відповідальність – користувач, розробник моделі чи власник платформи? Цивільне законодавство України наразі не містить чітких приписів щодо таких ситуацій, що ускладнює судовий захист. Додаткових труднощів додає й доказування: необхідно визначити ступінь участі людини, наявність елементів автоматичної генерації, а також провести технічну експертизу алгоритмів і даних, на яких навчалася система. Відтак, цивільне процесуальне право також потребує адаптації для таких видів спорів.

Порівняльний аналіз свідчить, що світові юрисдикції перебувають у пошуку ефективних моделей регулювання. У Європейському Союзі поки не існує окремого правового режиму для творів, створених ШІ, хоча у рамках AI Act розглядаються етичні й процедурні аспекти функціонування таких систем. У Сполучених Штатах Америки діє принцип, за яким авторське право поширюється лише на твори, створені людиною; тому автоматично згенеровані результати не охороняються [9, с. 408]. Можемо стверджувати, що універсального підходу наразі не існує, що підсилює актуальність розроблення власної української концепції.

На нашу думку, для вдосконалення чинного цивільного законодавства України доцільно запропонувати кілька напрямів реформування:

- чітко визначити критерії «творчої участі» людини у створенні твору, а також розмежувати випадки, коли застосовується класичний авторсько-правовий захист, і коли – режим *sui generis*;
- законодавчо закріпити правила відповідальності: визначити, хто є належним відповідачем у разі порушень, та запровадити можливість страхування таких ризиків;
- необхідно розробити стандарти доказування у спорах щодо ІІІ-генерацій, передбачити можливість залучення технічних експертів і розкриття даних про алгоритми;
- посилити етичні стандарти та прозорість використання ІІІ – запровадити вимоги до розкриття джерел даних і верифікації результатів.

Отже, розвиток ІІІ ставить перед українським цивільним правом складні й водночас перспективні завдання. Запровадження *sui generis* захисту стало важливим кроком, однак воно не розв'язало всіх колізій. Подальша еволюція законодавства має бути спрямована на пошук балансу між захистом прав авторів, стимулюванням інновацій і забезпеченням правової визначеності. Ефективне правове регулювання у сфері штучного інтелекту здатне не лише зменшити ризики, а й створити умови для розвитку креативних індустрій і цифрової економіки України.

Список використаних джерел:

1. Кулініч О. Вплив штучного інтелекту на критерії оригінальності у творах. *Університетські наукові записки*, 3-4 (93-94). 2023, С. 43–56.
2. Олійник О. Правове регулювання штучного інтелекту в Україні: виклики та перспективи. *Social Development: Economic and Legal Issues*, (6). 2025. URL: <https://doi.org/10.70651/3083-6018/2025.6.04> (дата звернення 23.10.2025 р.)
3. Maidanyk L, Artificial Intelligence and Sui Generis Right: A Perspective for Copyright in Ukraine? *Access to Justice in Eastern Europe*. 3(11) 2021. P. 144–154.
4. Закон України «Про авторське право і суміжні права» від 15.11.2024 р. № 2811-IX. *Відомості Верховної Ради*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#Text> (дата звернення 23.10.2025 р.)
5. Barbashyn S. Sui generis: How AI-Generated Works Are Protected in Ukraine and Beyond. *AIPPI Newsletter*, 2025. <https://www.aippi.org/news/sui-generis-how-ai-generated-works-are-protected-in-ukraine-and-beyond> (дата звернення 23.10.2025 р.)
6. Юніна М., Лукомська А. Штучний інтелект – новий суб'єкт авторського права: недалеке майбутнє чи фікція? *Молодий вчений*, 2 (133). 2025. С. 175-182.

7. Державна система правової охорони інтелектуальної власності. *Офіційна веб-сторінка*. URL: <https://ukrpatent.org/uk> (дата звернення 23.10.2025 р.)
8. Polikarpov Legal. Copyright and Artificial Intelligence: Challenges and Prospects, 2025. <https://polikarpov.legal/en/blogposts/copyright-and-artificial-intelligence-challenges-and-prospects> (дата звернення 23.10.2025 р.)
9. Пирога І. С., Колб, О. С. Правовий аспект авторського продукту, створеного штучним інтелектом. *Аналітично-порівняльне правознавство*, 1(4). 2025. С. 406-411.

ОБМЕЖЕННЯ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ У ВОЄННИЙ ЧАС: ДОПУСТИМІ МЕЖІ ТА ПРАВОВІ НАСЛІДКИ

Аліна Стрельбіцька

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
Навчально наукового інституту права Державного податкового
університету, м. Ірпінь, Україна*

Науковий керівник: Тетяна Білоус

*кандидат, юридичних наук., доцент,
доцент кафедри цивільного права та процесу
Державного податкового університету, м. Ірпінь, Україна*

В Україні з 24 лютого 2022 року діє правовий режим воєнного стану, запроваджений Указом Президента України №64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні» та затверджений Верховною Радою. Його запровадження пов'язане з масштабною збройною агресією Російської Федерації. Воєнний стан – це особливий правовий режим, який надає державним органам, військовому командуванню та місцевому самоврядуванню розширенні повноваження, необхідні для оборони держави, та передбачає можливість тимчасового обмеження окремих прав і свобод громадян та законних інтересів юридичних осіб [2].

Питання про рамки таких обмежень регулюється Конституцією України, Законом України «Про правовий режим воєнного стану» та зазначеним вище згаданим Указом Президента України. А саме пунктом 3 Указу №64/2022 встановлено перелік прав і свобод, які можуть бути тимчасово обмежені під час дії воєнного стану. До них належать права, визначені (статтями 30 – 34, 38, 39, 41 – 44, 53) Конституції України. Серед них – право на недоторканість житла, на таємницю листування і телефонних розмов та ін., свободу пересування, свободу думки і слова, проведення зборів, право власності, працю, страйк і освіту. Водночас обмеження не можуть зачіпати основоположних прав людини, як – от право на життя, гідність, свободу від катувань, рівність перед законом, право на судовий захист і презумпцію невинуватості. Це прямо закріплено Конституцією України та міжнародним зобов'язанням України у сфері прав людини[1; 2; 3].

У цивільному праві дія воєнного стану передусім відображається на здійсненні права власності, виконанні договірних зобов'язань, можливості ведення господарської діяльності та свободі цивільного обігу. Наприклад, відповідно до (статті 8 п.4) Закону України «Про правовий режим воєнного стану», допускається примусове відчуження або вилучення майна для потреб оборони держави. Власникам гарантується повне попереднє або подальше відшкодування його вартості, що підтверджується офіційними документами. Таким чином, закон передбачає не позбавлення майна, а тимчасове обмеження

права власності в інтересах суспільства з дотриманням принципу справедливої компенсації. Також органи влади можуть тимчасово обмежити обіг окремих об'єктів, запроваджувати трудову або транспортну повинність, змінювати режим користування певними ресурсами. Усі ці заходи застосовуються виключно в межах закону та повинні бути пропорційними поставленій меті – забезпеченню обороноздатності та безпеки держави. Таким чином будь – яке втручання у цивільні права має бути законним, необхідним і тимчасовим. Після припинення воєнного стану такі обмеження автоматично втрачають чинність[3].

Воєнний стан також істотно впливає на виконання цивільно – правових зобов'язань. Сторони не можуть виконати договір через бойові дії, мобілізацію, окупацію територій чи руйнування майна внаслідок бойових дій. Такі обставини визнаються форс – мажорними, а саме непереборними, Відповідно до (статті 617) Цивільного кодексу України, сторона, яка не може виконати зобов'язання через обставини непереборної сили, звільняється від відповідальності за його невиконання[4]. Наявність таких обставин після подання заяви засвідчує Торгово – промислова палата України, що підтверджує правомірність звільнення сторін від відповідальності або перенесення строків виконання договору[6].

Крім того, воєнний стан впливає і на процесуальні строки у цивільному судочинстві. (Статтею 126) Цивільного кодексу України зазначено, що суд може поновити або продовжити процесуальні строки, якщо визнає причини його пропуску поважним[4]. А з урахуванням внесених змін Законом України «Про захист інтересів суб'єктів подання звітності та інших документів у період дії воєнного стану або стану війни» воєнний стан офіційно визнано поважною причиною для поновлення або продовження процесуальних строків[7].

Усі обмеження цивільних прав під час воєнного стану повинні узгоджуватися з принципами верховенства права, законності, пропорційності та гуманізму. Вони не можуть бути свавільними чи перевищувати необхідні межі. Держава зобов'язана забезпечити баланс між інтересами оборони та правами людини. Порухення цих принципів може стати підставою для судового оскарження дій органів влади чи посадових осіб. Головне завдання правової системи полягає в тому щоб, навіть за надзвичайних обставин, не допустити знищення сутності прав людини, а забезпечити їх подальше поновлення після припинення військового стану. Саме дотримання цього балансу свідчить, що Україна залишається правовою та демократичною державою навіть у такий складний період воєнного стану.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 19.10.2025).
2. Указ Президента України №64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні». URL: <https://www.president.gov.ua/documents/692022-41413> (дата звернення 19.10.2025).

3. Закон України «Про правовий режим воєнного стану»: від 12 травня 2015 р. № 389. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення 19.10.2025).

4. Цивільний Кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 435. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення 19.10.2025р).

5. Стаття про правові наслідки і обмеження:[Електронний ресурс]/Профспілка працівників освіти і науки України (ПОН). URL:<https://pon.org.ua/novyny/9309-pravovi-naslidky-ta-obmezhennia-v-umovakh-voiennoho-stanu.html> (дата звернення 19.10.2025р.).

6. Інформація про Торгово - промислову палату: [Електронний ресурс]. URL:<https://uccr.org.ua/about> (дата звернення 19.10.2025).

7. Про захист інтересів суб'єктів подання звітності та інших документів у період дії воєнного стану або стану війни Закон України від 3 березня 2022 р. № 2115-IX. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2115-20#Text> (дата звернення 19.10.2025).

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ ПРИВАТНОГО ПРАВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ДОГОВІРНІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ, ВІДШКОДУВАННЯ МАЙНОВОЇ ШКОДИ ТА ОСОБЛИВОСТІ СПАДКУВАННЯ

Віолетта Ткачук

*здобувачка вищої освіти Навчально наукового інституту права
Державного податкового університету, м. Ірпінь, Україна*

Науковий керівник: Ірина Чеховська

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри цивільного права та процесу Державного податкового
університету, м. Ірпінь, Україна*

Введення воєнного стану 24 лютого 2022 року стало серйозним викликом для правової системи України, змусивши її швидко адаптуватися до умов війни. Пріоритет оборони держави призвів до змін у приватному праві. Актуальність теми полягає в необхідності захисту прав громадян і бізнесу. Мета роботи – дослідити застосування приватного права під час війни, зокрема питання форс-мажору, відшкодування шкоди та спадкування.

З початком повномасштабного вторгнення питання виконання договірних зобов'язань стало одним із найгостріших як для бізнесу, так і для громадян. Центральним правовим механізмом, до якого почали активно звертатися сторони, став інститут форс-мажору (обставин непереборної сили). Торгово-промислова палата України у своєму листі від 28 лютого 2022 року офіційно визнала військову агресію РФ форс-мажорною обставиною. Проте це засвідчення не стало підставою для автоматичного звільнення від усіх зобов'язань, що викликало низку правових спорів [1].

Форс-мажор не припиняє дії договору, а лише звільняє сторону від відповідальності – штрафів, пені чи відшкодування збитків – за неможливість своєчасного виконання. Саме ж основне зобов'язання залишається чинним і має бути виконане після усунення дії обставин війни. Судова практика підтвердила: загального листа ТПП недостатньо. Кожна сторона повинна довести прямий причинно-наслідковий зв'язок між війною та неможливістю виконати конкретне зобов'язання. Наприклад, посилення на сам факт війни не є аргументом, якщо компанія може працювати або здійснювати платежі, тоді як руйнування виробничих потужностей чи окупація складу є дійсним доказом форс-мажору. У випадках, коли предмет договору фізично знищено (наприклад, орендоване приміщення) або виконання стало об'єктивно неможливим і остаточною, мова йде вже не про форс-мажор (тимчасову перешкоду), а про припинення зобов'язання неможливістю його виконання (ст. 607 ЦКУ) [2].

Окремою проблемою стали договори оренди. Тут практика пішла шляхом застосування ч. 6 ст. 762 ЦКУ, яка звільняє орендаря від плати за час, коли він не міг використовувати майно через незалежні від нього обставин [2].

Масштаб руйнувань цивільної та промислової інфраструктури вимагає створення дієвих механізмів компенсації. Наразі в Україні формуються два паралельні, але взаємопов'язані треки.

Цей шлях базується на доктрині зняття суверенного імунітету з РФ у справах про відшкодування шкоди, завданої агресією. Верховний Суд України підтримав цю позицію, дозволивши національним судам розглядати позови громадян та бізнесу безпосередньо до РФ [3].

Головний виклик цього шляху – механізм виконання таких судових рішень. Наразі це видається можливим лише через стягнення заморожених російських активів за кордоном, що вимагає створення складних міжнародно-правових інструментів (наприклад, Міжнародний реєстр збитків, спеціальна комісія тощо). Це довготривала перспектива.

Для нагальних потреб громадян держава запровадила внутрішні механізми, флагманом яких стала програма «є-Відновлення». Програма надає цільову допомогу громадянам, чиє житло було пошкоджене або знищене. Вона діє у двох формах:

1. Грошова допомога на поточні та капітальні ремонти пошкодженого житла.
2. Житлові сертифікати для придбання нового житла взамін повністю знищеного [4].

Актуальні проблеми полягають у тому, що критичною умовою отримання компенсації є належна фіксація руйнувань (повідомлення в "Дії", акти комісій місцевого самоврядування, поліцейські звіти). Механізм поки що не охоплює повною мірою юридичних осіб (бізнес) та не завжди покриває 100% ринкової вартості втраченого майна. Фонд програми наповнюється з держбюджету, конфіскованих російських активів в Україні та за рахунок міжнародної допомоги, що створює ризики його недостатнього фінансування.

Сфера спадкового права зазнала, мабуть, найбільш суттєвих процедурних змін, спрямованих на захист прав мільйонів внутрішньо переміщених осіб (ВПО) та біженців. Якщо раніше спадкова справа відкривалася виключно за останнім місцем проживання померлого або місцезнаходженням майна, то на час воєнного стану запроваджено принцип екстериторіальності. Спадкоємець може звернутися із заявою про прийняття спадщини до будь-якого нотаріуса на підконтрольній території України, незалежно від того, де жив спадкодавець чи де знаходиться майно.

На початку вторгнення 6-місячний строк на прийняття спадщини був призупинений. Однак пізнішими змінами (у 2023-2024 роках) стандартний 6-місячний строк було відновлено. Це створює проблему для громадян, які могли пропустити цю зміну і тепер ризикують втратити право на спадщину, маючи поновлювати строк у судовому порядку [6].

Найбільш складною є ситуація зі спадкуванням майна чи після осіб, які померли на тимчасово окупованих територіях. Оскільки українські свідоцтва про смерть там не видаються, спадкоємці змушені звертатися до суду для встановлення юридичного факту смерті спадкодавця. Нотаріуси на підконтрольній території не завжди мають технічний доступ до архівів чи реєстрів, які залишилися на окупованих територіях, що ускладнює перевірку прав на майно та кола спадкоємців [5].

Воєнний стан обумовив внесення змін і адаптацію нормативно-правових актів до реалій сьогодення. Форс-мажор у договірному праві звільняє лише від відповідальності, а не від виконання зобов'язань. Відшкодування шкоди здійснюється через судові позови до РФ та програму «є-Відновлення», що поки охоплює переважно житло. У спадковому праві діє принцип екстериторіальності, проте шестимісячний строк прийняття спадщини створює труднощі. Загалом система проявила гнучкість, але питання компенсацій і зобов'язань залишаються відкритими. Громадянам слід фіксувати форс-мажор, збитки й дотримуватися строків, а державі – розширювати програми компенсацій і посилювати роботу щодо стягнення репарацій з РФ.

Список використаних джерел:

1. Лист Торгово-промислової палати України «Щодо засвідчення форс-мажорних обставин (обставин непереборної сили)» від 28.02.2022 № 2024/02.0-7.1.
URL:[<https://www.google.com/search?q=https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v2024-200-22>] (дата звернення: 24.10.2025).
2. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV.
URL: [<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>] (дата звернення: 24.10.2025).
3. Постанова Верховного Суду від 14 квітня 2022 року у справі № 308/9708/19.
URL:[<https://www.google.com/search?q=https://reyestr.court.gov.ua/Review/104089158>] (дата звернення: 24.10.2025).
4. Про збір, обробку та облік інформації про пошкоджене та знищене нерухоме майно внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених військовою агресією Російської Федерації: Постанова Кабінету Міністрів України від 26.03.2022 № 380.
URL:[<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/380-2022-%D0%BF>] (дата звернення: 24.10.2025).
5. Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 28.02.2022 № 164.
URL:[<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/164-2022-%D0%BF>] (дата звернення: 24.10.2025).
6. Про внесення змін до Цивільного кодексу України щодо вдосконалення порядку відкриття та оформлення спадщини: Закон України від 08.05.2024 № 3673-IX.

Всеукраїнська науково-практична інтернет-конференція «Актуальні проблеми приватного права» 31 жовтня 2025 р.

URL:[<https://www.google.com/search?q=https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3673-20>](дата звернення: 24.10.2025).

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ГАРАНТІЙ ТРУДОВИХ ПРАВ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ В УКРАЇНІ

Ірина Федоришина

*здобувачка освіти першого (бакалаврського) рівня другого року навчання
юридичного факультету Волинського національного університету імені Лесі
Українки, м. Луцьк, Україна*

Науковий керівник: Оксана Старчук

*кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри
цивільно-правових дисциплін Волинського національного університету
імені Лесі Українки, м. Луцьк, Україна*

Служба в Національній поліції – це державна служба особливого типу, адже поліцейські забезпечують права й свободи людини, протидіють злочинності, підтримують публічну безпеку та порядок. До поліцейських законодавством встановлюються підвищені вимоги до фізичних, моральних, психофізіологічних якостей, адже їхня служба часто відбувається в стресових, небезпечних умовах із високою відповідальністю за життя та здоров'я людей. Особисті переконання поліцейського (подолання корупції й насильства, забезпечення громадського порядку) поєднуються з інституційною роллю держави, яка має гарантувати забезпечення трудових прав поліцейських.

Поліцейський, як носій публічної влади, наділяється широким колом повноважень, зокрема правом застосовувати примусові заходи. Разом із цими правами діє система стримувань і противаг у вигляді чітко визначених обов'язків, яких він зобов'язаний неухильно дотримуватися під час виконання службових обов'язків. Сукупність таких вимог і повноважень впливає на професійне становлення поліцейського та на його мотивацію залишатися на службі в Національній поліції України. Водночас, юридичні гарантії реалізації трудових прав поліцейських є важливим стимулом до сумлінного й ефективного виконання покладених на них завдань.

Доцільно наголосити, що окреслити поняття юридичних гарантій трудових прав поліцейських є доволі складно, адже спеціальних доктринальних напрацювань означеної проблеми майже немає. А тому, узагальнюючи наукові підходи визначення юридичні гарантії у сфері трудового права під гарантіями трудових прав поліцейських розуміємо передбачені законодавством правові засоби, які забезпечують здійснення, охорону та захист трудових прав поліцейських.

Розглядаючи гарантії трудових прав поліцейських, необхідно звернутися до Закону України «Про Національну поліцію», який у Розділі IX закріплює спеціальні запобіжники для їх забезпечення та захисту. Зокрема, відповідно до ч. 10 ст. 62 вищезазначеного Закону поліцейському гарантується:

- 1) належні умови для виконання службових обов'язків;

2) одержання в органах поліції, у встановленому порядку, потрібної інформації (у т. ч. з обмеженим доступом) і матеріалів для належного виконання завдань;

3) реалізація передбачених Законом повноважень незалежно від посади, місця перебування та часу;

4) своєчасна і повна виплата грошового забезпечення та інших компенсацій відповідно до законодавства;

5) повне користування гарантіями соціального й правового захисту, визначеними цим та іншими актами;

6) захист власних прав, свобод і законних інтересів усіма способами, передбаченими законом;

7) безоплатний проїзд усіма видами міського, приміського і місцевого транспорту (крім таксі) та попутним транспортом; для тих, хто здійснює повноваження на транспорті, – також у поїздах, на річкових і морських суднах; під час відряджень – позачергове придбання квитків і поселення в готелях за службовим посвідченням і посвідченням про відрядження;

8) можливість службового переміщення залежно від результатів роботи, професійних і особистих якостей [1].

Законодавством, зазначеним вище, визначено, що в органах (закладах, установах) поліції можуть створюватися професійні спілки для захисту трудових і соціально-економічних прав та інтересів поліцейських відповідно до вимог законодавства, а будь-яке звуження прав профспілок поліцейських порівняно з іншими профспілками заборонене. Також, законом «Про Національну поліцію» врегульовано і гарантії надання відпусток поліцейським у порядку й тривалості, визначених законодавством, зокрема Законом України «Про відпустки» [1; 2]. Поряд з тим, Кодекс законів про працю, загалом, гарантує працівникам щорічні (основну й додаткові) відпустки та інші види відпусток, без спеціальної деталізації для поліцейських [3].

Важливою окремою гарантією є положення ч. 1 ст. 95 Закону «Про Національну поліцію», згідно з яким поліцейські мають право на безоплатне медичне забезпечення в закладах охорони здоров'я МВС України [1].

Окремої уваги заслуговує норма, що регламентує грошове забезпечення поліцейського. Його розмір визначається з огляду на посаду, спеціальне звання, вислугу років, інтенсивність і умови служби, рівень кваліфікації, а також наявність наукового ступеня чи вченого звання. Водночас, у ч. 1 ст. 94 Кодексу законів про працю аналогічна виплата визначається як заробітна плата – винагорода, обчислена, як правило, у грошовому виразі, яку роботодавець виплачує працівникові за виконану ним роботу [3].

Ми погоджуємось із П. В. Коломось, про те, що ці поняття не тотожні, адже грошове забезпечення відрізняється від заробітної плати найманих працівників, оскільки формується за принципом розподілу за працею з урахуванням специфіки служби. По суті, це частка національного доходу, що в грошовій формі надається військовослужбовцям (поліцейським) для

задоволення матеріальних і культурних потреб з урахуванням особливостей служби та її проходження різними категоріями особового складу [4, с. 14].

Крім того, Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» передбачає для працівників, які здійснюють ОРД, додаткові соціально-побутові та фінансові пільги в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України [5].

Поряд з тим, діє низка підзаконних нормативно-правових актів, які забезпечують трудові гарантії поліцейським. Зокрема, у ст. 3 постанови Кабінету Міністрів України «Про грошове забезпечення поліцейських Національної поліції» закріплено наступну структуру виплат: посадовий оклад, оклад за спеціальним званням, щомісячні додаткові виплати (підвищення окладу, надбавки, доплати постійного характеру), премії та одноразові заохочення. Вище згадана Постанова також установлює надбавки за специфічні умови служби в Національній поліції та інші доплати, визначені його положеннями [6]. Додаткові гарантії щодо виплати грошового забезпечення передбачені відомчими актами Міністерства внутрішніх справ, зокрема наказом «Про затвердження Порядку та умов виплати грошового забезпечення поліцейським Національної поліції та курсантам вищих навчальних закладів МВС зі специфічними умовами навчання», який детально визначає процедуру і підстави виплат для поліцейських і курсантів відповідних ЗВО МВС [7].

Отже, проаналізувавши окремі нормативно-правові акти, якими закріплені гарантії трудових прав поліцейських можна виділити такі їхні специфічні риси: закріплюються як в законах так і підзаконних актах; забезпечуються державою та/або уповноваженими нею інституціями; мають імперативний, загальнообов'язковий характер і поширюються на всіх без винятку поліцейських України; є підтвердженням правового статусу поліцейського; формують фундамент трудових прав поліцейських; виконують мотиваційну функцію у професійній діяльності поліцейських; діють на всіх етапах проходження служби в поліції та не підлягають звуженню чи обмеженню; мають невичерпний характер і можуть розширюватися при вдосконаленні умов праці та правового регулювання.

Список використаних джерел:

1. Про Національну поліцію: Закон України від 02 липня 2015 р. № 580-VIII із змінами і доп. *Відом. Верх. Ради*. 2015. № 40-41. Ст. 379.
2. Про відпустки: Закон України від 15 листопада 1996 р. № 504/96-ВР із змінами і доп. *Відом. Верх. Ради України*. 1997. № 2. Ст. 4.
3. Кодекс законів про працю України від 10 грудня 1971 р. № 322-VIII із змінами і доп. *Відом. Верх. Ради*. 1971. дод. до № 50. Ст. 375.
4. Коломоець, П. В. Гарантії реалізації трудових прав поліцейських: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.05 /МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. 20 с.
5. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18 лютого 1992 р. № 2135-XII із змінами і доп. *Відом. Верх. Ради України*. 1992. № 22. Ст. 303.

6. Про грошове забезпечення поліцейських Національної поліції: Постанова Кабінету Міністрів України від 11 листопада 2015 р. № 988. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/988-2015-%D0%BF#Text> (дата звернення: 19.10.2025)

7. Про затвердження Порядку та умов виплати грошового забезпечення поліцейським Національної поліції та здобувачам вищої освіти закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання, що здійснюють підготовку поліцейських. Наказ МВС України від 06 квітня 2016 р. № 260. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0669-16#Text> (дата звернення: 19.10.2025).

ДИСТАНЦІЙНА РОБОТА: ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ТРУДОВИХ ПРАВ ПРАЦІВНИКІВ

Крістіна Фірскіна

*здобувачка вищої освіти, першого (бакалаврського) рівня освіти
Навчально-наукового інституту права Державного податкового університету
м. Ірпінь, Україна*

Науковий керівник: Любов Менів

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права та процесу
Навчально-наукового інституту права Державного податкового
університету, м. Ірпінь, Україна*

Сучасність в якій ми живемо починаючи з захворювання на Covid-19 та повномасштабним вторгненням РФ в Україну в наслідок чого почалась війна. В Україні стає актуальним працювати у дистанційній формі організації праці. Такий формат роботи стає необхідною умовою для збереження зайнятості та забезпечення безпеки працівників.

Масове впровадження дистанційної праці виявило низку проблем реалізації трудових прав, тому що чинне законодавство не завжди здатне повністю врахувати особливості нових трудових відносин. Незалежне забезпечення гарантій для дистанційних працівників набуває особливого значення в умовах сучасних змін трудового права.

Проблематика дистанційної роботи та забезпечення трудових прав працівників неодноразово ставала предметом дослідження вітчизняних учених. Зокрема, питання правового статусу дистанційного працівника розглядали у своїх працях Н. М. Хуторян, Г. І. Чанишева, О. М. Ярошенко та інші дослідники. У наукових працях цих авторів наголошується на необхідності оновлення трудового законодавства, узгодження його з міжнародними стандартами Міжнародної організації праці, а також на забезпеченні балансу інтересів між роботодавцем і працівником у нових умовах цифрової економіки.

Продовжуючи наукові дослідження зазначених учених, у даній роботі увага акцентується на практичних аспектах реалізації трудових прав дистанційних працівників, зокрема на проблемах обліку робочого часу, гарантіях оплати праці та компенсації витрат, пов'язаних із виконанням трудових функцій поза офісом.

Відповідно до статті 60 (2) Кодексу законів про працю України, дистанційна робота передбачає виконання працівником трудових обов'язків поза приміщенням роботодавця з використанням інформаційно-комунікаційних технологій. Основні гарантії для дистанційних працівників, закріплені законодавством, зокрема право на рівну оплату праці, на відпочинок, охорону праці, захист персональних даних [1].

Законодавчі зміни, внесені до КЗпП, сприяли частковому врегулюванню правового статусу дистанційного працівника. Законодавець передбачив обов'язковість укладання письмового трудового договору, яким визначається умови взаємодії працівника та роботодавця, час робочого дня, відповідальність сторін та гарантії рівності в оплаті праці.

Однак на практичному рівні виникає маса проблемних питань, які ускладнюють реалізацію їхніх трудових прав, серед яких: закон не містить чіткого обліку робочого часу та фактичного навантаження тому це призводить розмиття меж між робочим та особистим часом, цим порушуються вимоги статей 50-52 КЗпП, щодо тривалості тривалості робочого часу та щотижневого відпочинку; складність забезпечення безпечних і здорових умов праці поза робочим місцем, тобто роботодавець зобов'язаний забезпечити безпечні та здорові умови праці, але він фактично немає такої можливості, чим порушується статі 153 і 158 КЗпП та положень ЗУ «Про охорону праці»; відсутність належного контролю за дотриманням трудових гарантій роботодавцем; обмежений доступ до колективного захисту трудових прав; відсутність чіткого механізму компенсації витрат, пов'язаних із використанням власного обладнання та ресурсів, наприклад, інтернет або електроенергія, що створює підстави для зловживання з боку роботодавця, так як це ігнорується ним та порушує принцип трудових відносин із роботодавцем [1].

Досвід держав Європейського союзу свідчить про необхідність детального правового врегулювання дистанційної роботи. Європа нам показує гарний приклад, як вони справляються з такими проблемами, наприклад у Франції закріплено «право на відключення» працівник має право не відповідати на робочі повідомлення у неробочий час [2], Німеччині законодавство передбачає компенсацію працівникам витрат на облаштування робочого місця вдома [3], а у Польщі та Литві діють спеціальні положення про електронний облік робочого часу [4].

Спираючись на вище наведені проблеми, пропоную такі шляхи вирішення як: удосконалити статтю 60 (2) Кодексу законів про працю України, передбачивши чіткі критерії визначення робочого часу при дистанційній роботі, механізм контролю за його дотриманням без порушення права на приватність, порядок компенсації витрат працівників пов'язаних із використанням власного обладнання; розробити типові положення про дистанційну роботу, які врахують все що потрібно і підприємства зможуть адаптувати їх у свої колективні договори; посилити державний контроль за дотриманням трудових гарантій при дистанційній праці, через інспекційні перевірки Держпраці; запровадити інститут електронного обліку робочого часу, що буде дозволяти фіксувати виконання трудових обов'язків без втручання у приватне життя працівника.

Дистанційна робота є невід'ємною складовою сучасного ринку праці та однією з перспективних форм трудових відносин. Вона відкриває нові можливості для гнучкої зайнятості, однак водночас створює ризики порушення трудових прав і соціальних гарантій працівників.

Забезпечення ефективного правового регулювання дистанційної праці має ґрунтуватися на принципах рівності, справедливості, балансу інтересів працівника і роботодавця. Необхідно не лише адаптувати норми КЗпП до нових реалій, але й розробити механізми практичного контролю за дотриманням трудових прав. Таким чином, удосконалення правового регулювання дистанційної роботи сприятиме підвищенню соціальної стабільності, забезпеченню гарантій зайнятості та зміцненню правової держави.

Список використаних джерел:

1. Кодекс законів про працю України. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>
2. Європейська правда. У Франції працівникам дозволили ігнорувати робочі листи у вільний час. *Європейська правда*. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2016/12/31/7059677>
3. Огляд національної та міжнародної практики підвищення рівня інклюзивності на ринку праці - Конфедерація роботодавців України. *Конфедерація роботодавців України - Про Конфедерацію*. URL: <https://employers.org.ua/news/id2692>
4. Finance.UA. У Польщі набуло чинності законодавство, що регулює дистанційну роботу – Finance.ua. *Новини фінансів України та світу - Finance.ua*. URL: <https://news.finance.ua/ua/u-pol-shhi-nabulo-chynnosti-zakonodavstvo-shho-rehulyuye-dystanciynu-robotu>

ЗАСТОСУВАННЯ ПРИНЦИПУ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА ПРИ РОЗГЛЯДІ ЦИВІЛЬНИХ СПРАВ

Франко Ірина

здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня Державного податкового університету, м. Ірпінь, Україна

Науковий керівник: Ірина Чеховська

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри цивільного права та процесу
Державного податкового університету, м. Ірпінь, Україна*

Принцип верховенства права є фундаментальною основою функціонування правової держави та ключовою засадою судочинства в Україні. Його застосування у цивільному процесі гарантує справедливість, рівність сторін, захист прав і свобод людини та громадянина.

Конституційний Суд України у рішенні від 2 листопада 2004 року № 15-рп/2004 вказав: «Верховенство права -Г це панування права в суспільстві. Верховенство права вимагає від держави його втілення у правотворчу та правозастосовну діяльність, зокрема у закони, які за своїм змістом мають бути проникнуті передусім ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності тощо»[2].

О. В. Петришин, аналізуючи принцип верховенства права, виділяє доцільність його розгляду у двох вимірах: перший – у ширшому значенні, як принцип організації державної влади у суспільстві, що передбачає «верховенство права над державою»; другий – у вузькому розумінні, зосереджуючись на співвідношенні однорідних правових категорій, таких як право і закон, у регулюванні суспільних відносин та забезпеченні правопорядку, тобто «верховенство права над законом» [1]. Саме на такий підхід орієнтується стаття 8 Конституції України, яка закріплює визнання та реалізацію принципу верховенства права [3].

Принцип верховенства права у цивільному процесі реалізується через забезпечення права сторін на справедливий судовий розгляд незалежним і неупередженим судом, можливість подання доказів, допиту свідків та апеляційного оскарження рішень. Кожна сторона користується правом на презумпцію невинуватості та не може бути визнана винною без належного доведення порушення закону. Важливим елементом є також забезпечення своєчасного розгляду справи та надання сторонам достатнього часу для підготовки доказів. Крім того, суд зобов'язаний належним чином повідомляти учасників справи про місце, дату та час засідання, що є проявом принципу відкритості судового процесу. Верховний Суд у своїх постановках (справа № 522/18010/18 від 18.04.2022; справа № 200/3692/21 від 24.07.2023) підкреслює, що недотримання цих вимог призводить до порушення основних засад

цивільного судочинства і є підставою для скасування рішень судів першої інстанції.

Суд, розглядаючи цивільні справи, керується Конституцією України, законами України та міжнародними договорами, обов'язковість яких затверджена Верховною Радою. Особливу роль відіграє Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року та практика Європейського суду з прав людини, що встановлюють стандарти належного і справедливого судового розгляду.

Розкриваючи поняття законності як складової принципу верховенства права, Венеціанська комісія звертає увагу на необхідність наявності в державі письмової Конституції та відповідності законодавства її положенням. Подібний підхід значною мірою реалізований у вітчизняному законодавстві, зокрема в ст. 10 ЦПК України. У частині першій цієї статті встановлено обов'язок суду дотримуватися принципу верховенства права під час розгляду справ, а в частинах 2–10 регламентовано порядок застосування законодавства при вирішенні цивільних спорів. Особливу увагу слід звернути на ч. 6 ст. 10 ЦПК України, яка передбачає право суду безпосередньо застосовувати норми Конституції України у випадках, коли закон чи інший нормативний акт суперечить Конституції, а також визначає процедуру подання судом відповідного подання до Конституційного Суду для вирішення питання конституційності [6].

Реалізацію законності, як складової верховенства права, також забезпечують положення ч. 8 ст. 10 ЦПК України, що передбачають пріоритет міжнародного договору у випадку його колізії з національним законодавством [6].

Що стосується правової визначеності, важливим є принцип *res judicata*, який вимагає дотримання остаточного рішення суду, якщо не існує підстав для його перегляду. Уникається повторний розгляд справ ще на початкових етапах процесу: ч. 1 ст. 186 ЦПК України передбачає відмову у відкритті провадження за наявності вже набраного законної сили рішення, судового наказу або рішення третейського суду щодо тих самих сторін, предмета та підстав. Аналогічні підстави для закриття провадження передбачені пп. 3, 6 ч. 1 ст. 255 ЦПК України, а наслідком ухвали про закриття справи є неможливість повторного звернення до суду (ч. 2 ст. 256 ЦПК України) [6].

Цей підхід відповідає практиці ЄСПЛ: у справі «Христов проти України» Суд підкреслив, що принцип юридичної визначеності вимагає дотримання *res judicata*, а жодна сторона не може домагатися повторного розгляду лише для зміни рішення [5].

Щодо принципу запобігання зловживанню повноваженнями, його в цивільному процесі доцільно реалізовувати через право на апеляційне та касаційне оскарження рішень і ухвал, включаючи постанови, прийняті на стадії підготовки справи (щодо забезпечення позову, повернення заяви, відмови у

відкритті провадження, продовження строків, призначення експертиз тощо). Це дозволяє захистити права учасників процесу ще до розгляду справи по суті.

Венеціанська комісія також виділяє рівність всіх перед законом і заборону дискримінації як невід'ємну складову верховенства права. Законодавець, розвиваючи статті 21 і 55 Конституції України, у ст. 4 ЦПК гарантує право кожного звертатися до суду для захисту порушених прав і свобод, а ст. 6 ЦПК встановлює обов'язок суду поважати честь і гідність учасників процесу та забезпечувати рівність усіх перед законом незалежно від раси, статі, релігійних, політичних чи інших переконань, етнічного походження, майнового стану та місця проживання. Рівність процесуальних прав закріплена і ч. 1 ст. 49 ЦПК України, а на етапі підготовки справи сторони мають можливість викладати свої вимоги та аргументи, застосовувати заходи забезпечення позову та інші процесуальні дії [6].

Що стосується доступу до правосуддя, Венеціанська комісія звертає увагу на прозорість розподілу справ між суддями, підстави для відводу, доступність правової допомоги та спрощені процедури звернення до суду. Вітчизняне законодавство забезпечує це автоматизованим розподілом справ через Єдину судову інформаційно-комунікаційну систему.

Незалежність суддів підтримується законодавством, яке обмежує необґрунтований відвід, а при спробах втручання у діяльність судді можливе звернення до Вищої ради правосуддя та Генерального прокурора (ч. 4 ст. 48 Закону «Про судоустрій і статус суддів») [4].

Доступ до правосуддя також передбачає можливість отримання безоплатної або оплачуваної адвокатської допомоги відповідно до Конституції України (ст. 59) та Закону «Про безоплатну правову допомогу».

Таким чином, принцип верховенства права є основою функціонування правової держави та діяльності судової влади, забезпечуючи справедливість, рівність сторін і захист прав людини у цивільному процесі. Його реалізація вимагає, щоб судові рішення ґрунтувалися не лише на букві закону, а й на його справедливому змісті, що відповідає ідеям гуманізму, рівності та правової визначеності. Дотримання цього принципу гарантує незалежність суду, запобігає свавіллю держави та зміцнює довіру громадян до правосуддя. Саме завдяки верховенству права формується правова держава, у якій панує не влада, а закон, наповнений духом справедливості.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr#Text> (дата звернення: 22.10.2025).
2. Петришин О. Верховенство права в системі правового регулювання суспільних відносин. *Право України*. 2010. № 3. С. 24-35.
3. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII : станом на 4 черв. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (дата звернення: 22.10.2025).

4. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання). *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-04#Text> (дата звернення: 22.10.2025).

5. Справа «Христов проти України» (Заява № 24465/04). *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_443#Text (дата звернення: 22.10.2025).

6. Цивільний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV : станом на 17 лип. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 22.10.2025).

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЙКРАЩИХ ІНТЕРЕСІВ ДІТЕЙ: ПРАВОВІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ АСПЕКТИ ЗАХИСТУ ПРАВ ДИТИНИ У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Володимир Шаповал

здобувач вищої освіти 4-КА курсу Інституту заочного та дистанційного навчання Національної академії внутрішніх справ, м. Київ, Україна

Науковий керівник: Анжела Калінюк

*доктор філософії, доцент,
завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін
Навчально-наукового інституту права та психології,
Національної академії внутрішніх справ, м. Київ, Україна*

Судові рішення у сімейних спорах мають довготривалий вплив на життя неповнолітніх. Попри законодавче закріплення принципу найкращих інтересів дитини у національних та міжнародних актах, його практичне застосування супроводжується значними труднощами. Відсутність єдиних критеріїв визначення таких інтересів призводить до того, що суди часто керуються виключно формальними факторами (матеріальне становище, юридичні права батьків), залишаючи поза увагою соціально-психологічні аспекти розвитку дитини.

Принцип найкращих інтересів дитини закріплений у статті 3 Конвенції ООН про права дитини 1989 року, згідно з якою в усіх діях щодо дітей першочергова увага приділяється якнайкращому забезпеченню їхніх інтересів [1].

Цей принцип також відображений у низці інших міжнародних документів: Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року; Конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей 1980 року; Конвенції про захист дітей та співробітництво в галузі міжнародного усиновлення 1993 року; Конвенції 1996 року щодо юрисдикції та батьківської відповідальності.

Суддя Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду Алла Олійник зазначила, що «вагомий відсоток сімейних спорів стосується інтересів дітей та їхніх батьків. Такі спори складні, чутливі й делікатні, оскільки матеріальні норми, що регулюють відповідні відносини, містять багато оцінних понять, вимагають від судді певних знань щодо психології сімейних відносин та ін. Численні рішення Європейського суду з прав людини щодо питань, які пов'язані із захистом прав дитини, ґрунтуються на положеннях Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, Загальної декларації прав людини, Конвенції про права дитини» [2].

Як бачимо з прикладів судової практики, Верховний Суд сформував правову позицію, згідно з якою рівність прав батьків на виховання є похідною

від прав та інтересів самої дитини. Так, у постанові від 30 березня 2021 року у справі № 756/13187/17 Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду зазначив, що рівність прав батьків є похідною від прав та інтересів дитини на гармонійний розвиток і належне виховання, передусім повинні бути визначені та враховані інтереси дитини в ситуації спору, а вже потім – і якщо це не порушуватиме права та інтереси дитини – підлягають врахуванню інтереси батьків [3].

Варто зауважити, що на сьогоднішній день рівність прав батьків не може розглядатися ізольовано від обставин життя дитини – пріоритетом є її благополуччя та гармонійний розвиток. Так, у справі «М.С. проти України» (№ 2091/13) ЄСПЛ визнав порушення статті 8 Конвенції та підкреслив, що найкращі інтереси дитини повинні мати перевагу над інтересами будь-якого з батьків [4]. Суд зазначив, що принцип рівності батьків не допускає автоматичної переваги матері у питаннях опіки – така презумпція не відповідає сучасним стандартам Ради Європи [4].

Таким чином, рішення про місце проживання дитини мають прийматися безвідносно до статі батьків, виходячи виключно з об'єктивного аналізу інтересів дитини.

Томляк Т. [5], аналізуючи практику Європейського суду, визначає п'ять основних принципів:

- визначення місця проживання – з урахуванням збереження зв'язків із сім'єю, якщо вони створюють безпечне середовище;
- сімейний контакт – є невід'ємною частиною щасливого життя дитини; обмеження можливі лише за обґрунтованої нагальної соціальної потреби;
- право біологічної матері на контакти – у справах про опіку є гарантованим елементом захисту її прав;
- свобода розсуду національних судів – не може суперечити пріоритету інтересів дитини;
- позбавлення батьківських прав – крайня міра, що може ґрунтуватися виключно на добробуті дитини, а не на інтересах опікунів чи батьків.

Щодо ролі органів опіки та піклування у вирішенні питання визначення місця проживання дитини, то варто зазначити, що участь органів опіки є обов'язковою умовою для ухвалення судового рішення про місце проживання дитини. У постанові у справі № 346/2322/15-ц від 25 квітня 2018 року Верховний Суд критично оцінив рішення нижчих інстанцій, які не здійснили системного аналізу висновків органів опіки, не дослідили матеріальне становище батьків, рівень забезпечення дитини та інші істотні чинники [6].

Суд підтвердив, що участь органів опіки є не просто формальністю, а необхідною гарантією дотримання найкращих інтересів дитини. Без належного висновку цих органів рішення не може вважатися повноцінним і обґрунтованим.

У багатьох європейських країнах активно застосовується концепція спільної опіки – легальної (спільне прийняття рішень) або фізичної (почергове

проживання) [7]. В Україні ж практика базується переважно на визначенні постійного місця проживання з одним із батьків.

Перевагами спільної опіки можуть бути:

- збереження стійких емоційних зв'язків з обома батьками;
- уникнення відчуження одного з батьків;
- рівномірний розподіл відповідальності за виховання;
- зменшення конфліктів;
- узгодженість з європейськими підходами.

Але можуть існувати і труднощі впровадження, до яких можна віднести:

- потреба у конструктивній співпраці батьків (неможлива при конфліктних розлученнях);

- часті зміни місця проживання можуть впливати на психологічний комфорт, навчання, соціальне оточення;

- відсутність детальної регламентації у законодавстві.

Запровадження спільної опіки потребує зваженого підходу. У випадках конструктивної співпраці батьків цей формат може бути ефективним. Проте за високого рівня конфліктності пріоритетним залишається забезпечення стабільного середовища [7].

Таким чином, ефективний захист прав дитини у цивільному процесі можливий лише за умови дотримання принципу забезпечення її найкращих інтересів. Для цього необхідно чітко визначити потреби дитини та забезпечити їй належну правову й соціальну підтримку. Важливу роль у цьому відіграють органи опіки та піклування, які допомагають суду об'єктивно оцінити умови життя дитини й ухвалити справедливе рішення.

Перспективним напрямом для нашої держави є запровадження моделі спільної опіки, що дає змогу дитині підтримувати зв'язок з обома батьками. Попри можливі труднощі на початку, цей підхід відповідає сучасним міжнародним тенденціям і сприятиме розвитку національного сімейного законодавства.

Необхідним є також вдосконалення судової практики та створення комплексної системи захисту прав дитини, заснованої на співпраці судів, соціальних служб, громадських організацій і фахівців. Це забезпечить стабільність правозастосування та посилить гарантії прав дитини.

Список використаних джерел:

1. Конвенція про права дитини: Конвенція ООН від 20.11.1989. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text.

2. Мати і батько мають рівні права та обов'язки щодо дитини, незалежно від того, чи перебувають вони у шлюбі між собою: суддя ВС А. Олійник. 08.11.2022. URL: https://advokatpost.com/maty-i-batko-maiut-rivni-prava-ta-obov-iazky-shchodo-dytyny-nezalezchno-vid-toho-chy-perebuvauiut-vony-u-shliubi-mizh-soboiu-suddia-vs-olijnyk/?utm_source=chatgpt.com

3. Постанова Верховного Суду від 30 березня 2021 року (Справа № 756/13187/17). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95907459>

4. Справа «М.С. проти України» (заява № 2091/13), рішення від 11.07.2017. URL: <https://jurfem.com.ua/wp-content/uploads/2021/01/M.C.-проти-України-огляд-рішень-ЄСПЛ-ЮрФем.pdf>

5. Томляк Т.С. Принцип забезпечення найкращих інтересів дитини у практиці Європейського суду з прав людини. *Публічне право*. 2022. № 1 (45). С. 109–119. URL: https://www.publichne-pravo.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=477:tomliak-t-s-pryntsyp-zabezpechennia-naikrashchykh-interesiv-dytyny-u-praktytsi-yeuropeiskoho-sudu-z-prav-liudyny&catid=112&Itemid=483&lang=uk

6. Постанова Верховного Суду від 25 квітня 2018 року у справі № 344/2561/16-ц (провадження № 61-12422св18). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/73770505>.

7. В усіх рішеннях щодо дітей забезпечення найкращих інтересів дитини повинне мати першочергове значення. ВЕРХОВНИЙ СУД. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1329749/>

ЗАХИСТ ПРАВА ВЛАСНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ТА ГАРАНТІЇ

Анна Шкадь

здобувач вищої освіти 3 курсу (ОС)

*Навчально-наукового експертно-криміналістичного інституту
Національної академії внутрішніх справ, м. Київ, Україна*

Науковий керівник: Леся Шаповал

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри цивільного права та процесу

Національна академія внутрішніх справ, м. Київ, Україна

Право власності є основою приватного права та гарантує стабільність суспільних відносин. У мирний час його реалізація відбувається за звичайними законодавчими процедурами, проте воєнний стан, спричинений агресією російської федерації, вимагає оновлення підходів до захисту права власності, адаптації законодавства та посилення ролі держави у реагуванні на порушення прав власників.

Згідно зі статтею 41 Конституції України, право приватної власності є непорушним, але водночас допускає в деяких випадках можливість примусового відчуження об'єктів права приватної власності. Так, «примусове відчуження об'єктів права приватної власності може бути застосоване лише як виняток з мотивів суспільної необхідності, на підставі і в порядку, встановлених законом, та за умови попереднього і повного відшкодування їх вартості. Примусове відчуження таких об'єктів з наступним повним відшкодуванням їх вартості допускається лише в умовах воєнного чи надзвичайного стану» [1].

Ця конституційна норма залишалася переважно теоретичною до 24 лютого 2022 року, коли російська федерація розпочала повномасштабну збройну агресію проти України. Саме військова агресія росії створила екстремальні умови, за яких держава змушена застосовувати механізм примусового відчуження для захисту суверенітету та життя громадян. Щоб краще зрозуміти, як ця конституційна норма працює на практиці, розглянемо конкретний приклад. Так, під час повномасштабного вторгнення росії в Україну (з 24 лютого 2022 року в Україні діє воєнний стан) Збройні Сили України терміново потребують приміщення для розташування військового госпіталю в одному з міст. Поблизу зони бойових дій є приватна лікарня, що належить приватному підприємцю. Держава приймає рішення про примусове відчуження цього об'єкта для військових потреб. Законною підставою в даному випадку є воєнний стан. Відбувається примусове відчуження – лікарню передають у власність держави або тимчасово реквізують. Але у державі є обов'язок – після закінчення воєнного стану держава має виплатити власнику повну ринкову вартість лікарні. Важливо

в таких випадках те, що в мирний час таке примусове відчуження було б неконституційним, навіть із компенсацією.

Повномасштабна збройна агресія російської федерації, розпочата 24 лютого 2022 року, створила безпрецедентну ситуацію масового порушення права власності в Україні. Внаслідок російських обстрілів, бомбардувань та окупації українських територій власники майна втрачають фактичну можливість володіти, користуватися або розпоряджатися ним. Ідеться як про знищене або пошкоджене майно в результаті військових дій росії, так і про майно, залишене на тимчасово окупованих російськими військами територіях або примусово вилучене українською державою для потреб оборони від агресора. Це стосується житлових будинків, комерційної нерухомості, транспорту, сільськогосподарської техніки тощо. В таких випадках постає питання належної фіксації шкоди, оцінки збитків і можливості подальшої компенсації.

На тимчасово окупованих територіях не діє правовий режим України, тому фактична реалізація права власності стає неможливою. Власники не мають доступу до своїх об'єктів, з'являються випадки «націоналізації» або рейдерського захоплення майна окупаційними адміністраціями.

Які ж існують механізми захисту права власності в таких випадках?

Законодавство України гарантує кожному право звертатися до суду для захисту свого права власності. Так, відповідно до ст. 386 Цивільного кодексу України «держава забезпечує рівний захист прав усіх суб'єктів права власності. ... Власник, права якого порушені, має право на відшкодування завданої йому майнової та моральної шкоди» [2].

В умовах війни зросла кількість справ про відшкодування шкоди, завданої внаслідок агресії. Однак виконання судових рішень є досить ускладненим через відсутність ефективного механізму примусового стягнення збитків з держави-агресора, проблеми з ідентифікацією відповідачів та складність міжнародного правового визнання таких рішень.

На національному рівні в нашій державі розроблено процедури компенсації завданої шкоди. Так, для початку 23.02.2023 року було прийнято Закон України «Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України», який визначає правові та організаційні засади надання компенсації за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України (далі – Закон про компенсацію) [3].

Для отримання компенсації власник має підтвердити своє право документально або через Державний реєстр речових прав на нерухоме майно, а

також зареєструвати припинення права власності на знищений об'єкт (ч. 1, 7 ст. 4 Закону про компенсацію, п. 13 Порядку № 600 [4]).

Держава спростила процедуру для власників, які втратили документи через агресію росії. Постановою КМУ від 2 травня 2023 року № 432 передбачено можливість реєстрації прав на підставі архівних відомостей Реєстру без додаткових підтверджень (п. 53 Порядку № 1127). Державний реєстратор має прямий доступ до цих даних згідно зі ст. 10 Закону «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно».

Подати заяву можна через портал diia.gov.ua, ЦНАП або нотаріуса. Необхідні документи: паспорт, РНОКПП, інформаційне повідомлення про пошкодження, фото ремонту (за потреби). При спільній власності потрібна присутність усіх співвласників [5].

Крім національних механізмів, постраждалі мають право звертатися до міжнародних інстанцій, зокрема до ЄСПЛ, для притягнення РФ до відповідальності.

Але на сьогоднішній день існують проблеми реалізації цього права: відсутність уніфікованого механізму робить процес відшкодування тривалим і складним, часто без гарантій реального отримання коштів. Це створює додаткові труднощі для громадян, які вже постраждали від російської агресії.

Підводячи підсумок вище викладеному, хочемо зазначити, що війна в нашій країні створила серйозні виклики для реалізації та захисту права власності в Україні. Незважаючи на нормативне закріплення гарантій приватної власності, їх реалізація на практиці залишається проблематичною. Найбільші труднощі пов'язані з втратою майна, відсутністю доступу до нього, недосконалістю компенсаційних процедур і складністю судового захисту. Водночас важливим кроком є розвиток цифрових сервісів, реформування компенсаційних механізмів та міжнародна правова боротьба за репарації. У подальшому необхідно вдосконалювати наше законодавство, створювати прозору та ефективну модель відшкодування, а також забезпечувати реальний доступ громадян до механізмів правового захисту.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
2. Цивільний кодекс України: Кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
3. Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України, та Державний реєстр майна, пошкодженого та знищеного внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України: Закон України від 23.02.2023 № 2923-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2923-20#Text>

4. Про затвердження Порядку надання компенсації за знищені об'єкти нерухомого майна: Постанова Кабінету Міністрів України від 30 травня 2023 р. № 600. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/600-2023-п#Text>

5. Компенсація за пошкоджене або знищене майно. URL: https://diia.gov.ua/services/kompensaciya-za-poshkodzhene-majno?utm_source=chatgpt.com

АЛЬТЕРНАТИВНІ СПОСОБИ ВИРІШЕННЯ ТРАНСПОРТНИХ СПОРІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИИ РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ

Ольга Ютовець

*здобувачка вищої освіти, першого (бакалаврського) рівня освіти
Навчально-наукового інституту права Державного податкового університету
м. Ірпінь, Україна*

Науковий керівник: Людмила Самілик

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права та процесу
Державного податкового університету, м. Ірпінь, Україна*

24 лютого 2022 року стало датою, що залишила глибокий відбиток на всіх сферах суспільного життя в Україні. Війна змінила економічні, соціальні та правові реалії. Транспортна система стала одним із ключових елементів забезпечення обороноздатності держави, здійснюючи перевезення не лише гуманітарних і критично важливих вантажів, а й військової техніки, пального, зброї та матеріально-технічних засобів для потреб Збройних Сил України та цивільного населення. Особливості таких перевезень призвели до нових проблем і суперечок між сторонами - щодо виконання договорів, відповідальності за вантаж та відшкодування збитків у разі його пошкодження або втрати. Такі обставини значно ускладнили правове регулювання транспортної діяльності.

Транспортні правовідносини - це суспільні відносини, які виникають, у зв'язку із транспортною діяльністю, в тому числі: перевезення вантажу та надання транспортних послуг. Вони передбачають складну систему взаємодії між перевізниками, замовниками, страховими компаніями, державними органами та військовими структурами.

В умовах воєнного часу кількість спорів у сфері транспортних правовідносин суттєво зросла. Затримки постачань, порушення умов договорів, пошкодження чи втрата вантажів - усе це провокує конфлікти між учасниками транспортного процесу. Судове вирішення таких спорів часто є затяжним процесом і не завжди ефективним, особливо коли ситуація потребує оперативного вирішення.

Через потребу швидкого та мирного врегулювання суперечок дедалі частіше використовуються альтернативні способи вирішення спорів, зокрема арбітраж і медіація.

Відповідно до вимог п.4 ст.1 Закону України «Про медіацію», визначено, що медіація - позасудова добровільна, конфіденційна, структурована процедура, під час якої сторони за допомогою медіатора (медіаторів) намагаються запобігти виникненню або врегулювати конфлікт (спір) шляхом переговорів [1]. Процедура медіації забезпечує нейтральність посередника, конфіденційність усіх обговорень та гнучкість у виборі варіантів врегулювання спору.

На відміну від судового процесу, під час медіації сторони самостійно обговорюють умови врегулювання конфлікту, що сприяє збереженню ділових відносин і мінімізує ризик загострення конфлікту. У транспортних правовідносинах це особливо важливо, оскільки учасники часто взаємодіють на постійній основі, а будь-які спори можуть впливати на терміни доставки та безпеку вантажів, включно з військовими поставками та гуманітарною допомогою для цивільних.

Крім того, медіація дозволяє значно скоротити час вирішення спору та знизити фінансові витрати порівняно з судовим розглядом. Вона також може застосовуватися на будь-якому етапі конфлікту - як до його загострення, так і після виникнення суперечки, що робить її універсальним і ефективним інструментом для вирішення спорів у транспортній сфері.

Арбітраж є ще одним ефективним механізмом альтернативного вирішення спорів у транспортній сфері. На відміну від медіації, арбітраж передбачає офіційне розглядання спору фахівцями - арбітрами, які приймають обов'язкове для виконання рішення. Це робить арбітраж особливо цінним у випадках, коли сторони не можуть самостійно домовитися. Однією з ключових переваг арбітражу є конфіденційність розгляду. На відміну від державних судів, де справи зазвичай є публічними, арбітражні засідання та рішення залишаються закритими для сторонніх. Для компаній, які перевозять стратегічно важливі або військові вантажі, це забезпечує захист військової таємниці, не розголошуючи деталі маршрутів, обсягів постачання. У період активних бойових дій та підвищених ризиків розголошення такої інформації може мати серйозні наслідки, тому конфіденційність арбітражу є критично важливою [2].

Остаточність арбітражного рішення є не менш важливим чинником. Арбітражні рішення, як правило, можуть бути оскаржені лише в окремих випадках. Це означає, що, на відміну від державних судів, де процес може затягуватися на роки через апеляції та касації, арбітраж швидко ставить так би мовити крапку в суперечці.

Отже, у сучасних умовах воєнного стану транспортна галузь України виконує критично важливу функцію, забезпечуючи перевезення гуманітарних, стратегічних та військових вантажів. Особливості таких перевезень зумовлюють появу численних конфліктних ситуацій і спорів між учасниками транспортного процесу, що робить ефективне та швидке врегулювання суперечок вкрай актуальним.

Альтернативні способи вирішення спорів такі як медіація та арбітраж є ефективними у транспортній сфері. Медіація дозволяє сторонам самостійно досягати компромісу, зберігаючи ділові стосунки та зменшуючи витрати часу й коштів. Арбітраж, у свою чергу, забезпечує професійний розгляд спорів фахівцями, конфіденційність процесу та швидке остаточне вирішення конфліктної ситуації, що особливо важливо під час перевезення стратегічно важливих і військових вантажів.

Список використаних джерел:

1. Про медіацію: Закон України від 16.11.2021. URL: <https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/25e7f8cd-8ef4-483f-9ef6-c3407ebba3e3/content>
2. Притика Ю.Д. Міжнародний комерційний арбітраж. Питання теорії та практики: монографія. К.: Концерн «Вид.Дім «Ін Юре», 2005. С. 442–507.

Всеукраїнська науково-практична інтернет-конференція «Актуальні проблеми приватного права» 31 жовтня 2025 р.

Наукове електронне мережеве видання

Актуальні проблеми приватного права

Збірник тез Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції
(31 жовтня 2025)

ЕЛЕКТРОННЕ ВИДАННЯ

Тези подано в авторській редакції

Укладач:

Новицька Н.Б.